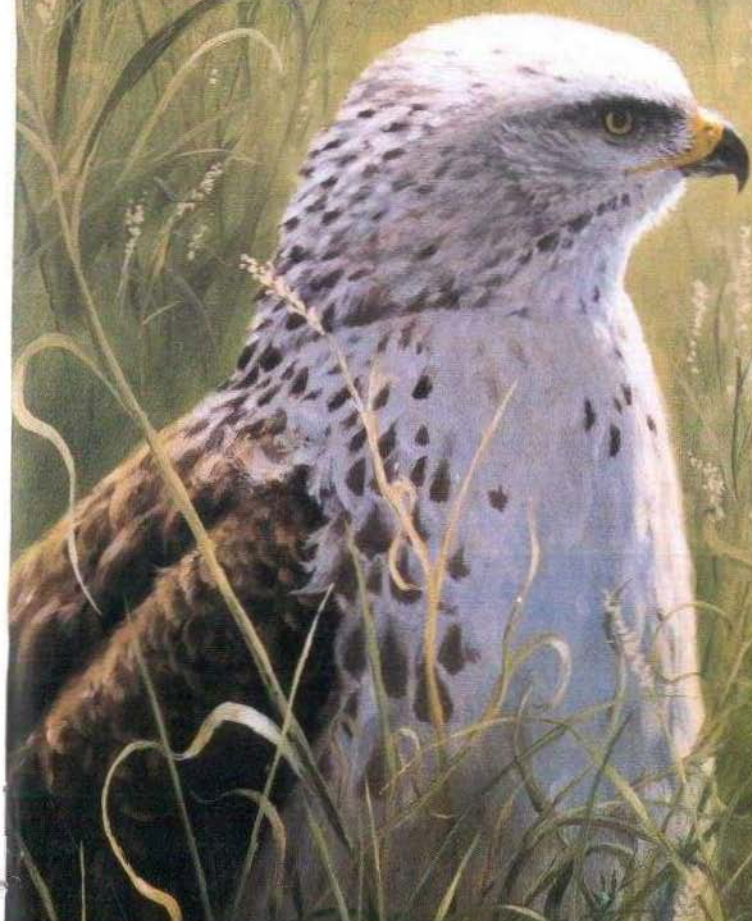

De Takkeling

Negende jaargang (2001) nummer 1

Werkgroep Roofvogels Nederland

Werkgroep Roofvogels Nederland
in samenwerking met Vogelbescherming Nederland

De Takkeling is een uitgave van de stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die, in samenwerking met Vogelbescherming Nederland, de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een efficiënte roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter:	Rob Vogel (SOVON)
Penningmeester:	Ton Eggenhuizen (Vogelbescherming Nederland)
Leden:	Frank de Roder (Staatsbosbeheer), Gerrit van Ommering (LNV), Ferry Reinhardt (AID)
Landelijk coördinator:	Maria Quist
Ledenadministratie:	Ans Blanckenborg
WRN-winkel:	Alie van Weperen
Redactie:	Rob Bijlsma, Maria Quist
Drukwerk:	Pet BV, Hooegeveen

Redactieadres: Postbus 54, 8426 AD Appelscha. Tel. 0516 - 432660, fax 0516 - 433330. Artikelen voor De Takkeling graag op floppy (WP6.0) of per email.

Email: werkgroep.roofvogels.nederland@wxs.nl

Internet: <http://members.tripod.lycos.nl/wrn>

U kunt onze activiteiten steunen door donateur of actief lid te worden van de WRN. U ontvangt dan naar wens drie maal per jaar de Takkeling (februari, juni en oktober) of eenmaal per jaar een nieuwsbrief. De minimale jaarlijkse bijdrage is f25,-; meer is welkom.

U kunt lid worden door uw bijdrage over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels te Appelscha, o.v.v. "nieuw lid - Takkeling" of "nieuw lid - nieuwsbrief".

Foreign subscription is f35,- per year (3 issues) to be paid by eurocheque or cash.

De Takkeling

Negende jaargang (2001) nummer 1

Werkgroep Roofvogels Nederland

Volwassen mannetje Sperwer op zijn gemak in de buurt van het nest zittend, duinen bij Wassenaar, zomer 1996 (Guido Aijken). *Adult male Sparrowhawk at ease near nest.*

Intro

Maria Quist

Drie dagen geleden was alles nog wit, vandaag geeft de thermometer 10 graden aan. Het heeft allebei wel wat. Sneeuw- en ijspret, zoals het hoort in de koudste tijd van het jaar, maar die knipoog naar de lente is aangenaam veelbelovend. En zo denken de vogels er ook over als ik de enthousiaste geluiden om me heen hoor.

Wat ik eveneens om me heen beluister is, dat de commerciële 'valkerij' verder oprukt in Nederland (zie ook het stuk van Peer Busink over roofvogels en volksvermaak in deze Takkeling). Ook de WRN krijgt regelmatig de vraag of wij geen roofvogelshows kunnen verzorgen. Wij zijn hier mordicus op tegen, maar willen in overleg met Vogelbescherming en Dierenbescherming een -bij voorkeur gezamenlijk- standpunt bepalen. De commissie van wijze mannen, ingesteld door de valkeniersvereniging 'Adriaan Mollen', heeft nog geen uitspraak gedaan over het gebruik van roofvogels als vermaaksartikel (bij een negatief advies dreigt ledenverlies). Daarbij komt dat een dergelijk verbod geen wettelijke steun heeft, een negatief neveneffect van de voortschrijdende Europese integratie. Hoewel er misschien geen verbod inzit, willen we wel natuurbeschermingsorganisaties aanspreken op hun verantwoordelijkheid. Tè makkelijk maken deze clubs gebruik van demonstraties met roofvogels om hun eigen evenementen op te leuken. Net als door de betrokken 'valkeniers' wordt dan voortdurend op het educatieve aspect gewezen. Maar laat er geen misverstand over bestaan: het is een commerciële activiteit waarvan roofvogels het lijdend voorwerp zijn. Zie in dit verband de aanbevelingen op internet en andere advertenties (zie hieronder).

Onze roofvogels kunnen voor demonstraties en roofvogel shows worden ingehuurd voor vrijwel alle activiteiten en evenementen die (bij voorkeur) in de buitenlucht plaatsvinden zoals o.a. manifestaties, markten, country fairs, (tuin)feesten, etc of als extra attractie binnen recreatie- en pretparken.

Andere speciale arrangementen bestaan o.a. uit verjaardagen, jubileumfeesten en bruiloften die met een bezoek van onze vogels natuurlijk helemaal onvergetelijk worden. Over bruiloften gesproken ... een roofvogel die bij de bruid of bruidegom tijdens de ceremonie even de ringen komt brengen? Geen probleem!

Toen de Nederlandse vertaling van het Vergy-arrest (waarin een en ander wettelijk vastligt) inging, verkeerde men bij het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en

Visserij in de veronderstelling dat op grond van de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren (GWW) snel een regeling zou worden getroffen voor dieren die niet door particulieren (wel door vergunninghouders) mogen worden gehouden. Daarbij werd ook gedacht aan roofvogels en uilen. Een dergelijke regeling is er echter tot op heden niet. Er is ook geen zicht op dat die er binnenkort wel komt, aldus ons contact bij het Ministerie van LNV. Werk genoeg dus aan de winkel. Wij houden u op de hoogte.

Dan even wat anders: de WRN is regelmatig aanwezig op dagen of avonden van Staatsbosbeheer, Vogelbescherming, SOVON en andere natuurbeschermingsorganisaties. De WRN-kraam wordt dan bemand door vrijwilligers die iets kunnen vertellen over de WRN, enige kennis hebben van roofvogels en tevens proberen de WRN-artikelen aan de man of vrouw te brengen. Leden die dit leuk lijkt, kunnen zich opgeven bij hun provinciale of regionale coördinator (zie binnenzijde omslag van de Takkeling). Het is niet zo dat alle bovengenoemde kwaliteiten in één persoon verenigd moeten zijn. Alléén verkopen of alléén informatie geven is ook prima. Je staat er in het algemeen met meerderen. Met name in de regio Zuid-Holland zitten we te springen om gegadigden.

In aansluiting op de WRN-cursus en het boekje voor politie en AID'ers heeft Michel Pol van het Bureau Milieuhandhaving in Friesland een informatieve (en mooie) poster met folder uitgegeven over dit onderwerp. Bedankt Michel, voor dit initiatief. We hopen dat het navolging vindt bij je collega's in den lande.

Tot slot nog een paar heuglijke mededelingen: een onbekende roofvogelliefhebber stuurde ons opnieuw DM 1000,- voor het project in Slowakije. Van een andere WRN'er ontvingen wij f 600,- waarvan de helft eveneens bestemd is voor dit project. Unicum Expo Strategy & Support, een bedrijf dat service verleent bij exposities en tentoonstellingen, overhandigde ons een cheque van f 1500,- (zie Oproepen en mededelingen). Verder ontvingen wij een royale subsidie van het Bettie Wiegmanfonds. Dit alles maakte het ons mogelijk om een nieuwe poster, een boekje over de zeearend, een set ansichtkaarten over de Grauwe Kiekendief en nieuwe t-shirts en sweaters uit te brengen.

Mensen, bedankt allemaal voor jullie enthousiasme en medewerking, en tot de volgende keer!

There's no business like show business: roofvogels als volksvermaak

Peer Busink

Komt dat zien, komt dat zien... U bent het vast ook wel tegengekomen, wanneer u in het afgelopen voorjaar in uw gratis streekkrantje de rubriek voor het aanstaande weekprogramma hebt bekeken. Overal in het land vinden roofvogelshows plaats. Roofvogels zijn in! En dat vooral in het voorjaar.

Deze shows worden niet alleen gecontracteerd door plaatselijke feestcommissies voor de steeds weer terugkerende jaarmarkt. Ook IVN's, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten blijken van deze mogelijkheid steeds meer gebruik te maken. De aankondiging gaat vaak samen met een bijbehorende foto waarop een valkenier staat met op zijn arm de één of andere vleugeluitslaande arend. Driekwart van de foto bestaat uit een vervaarlijk uitzierende roofvogel. Dat moet wel opvallen! Altijd staat er bij, dat het een fascinerend en spectaculair schouwspel is, dat men vooral niet mag missen. Ook staat er steevast bij dat het een zeer *educatieve* attractie is om de roofvogels van dichtbij te kunnen bekijken en van zeer nabij te kunnen zien hoe ze hun prooi vangen. Zelfs kan men een foto maken van zoon- of dochterlief met een levensgrote oehoe op de arm. Dit is echter niet altijd kosteloos, heb ik begrepen, want er zijn al valkeniers die er een tientje voor vragen.

De opperstalmeester spreekt

In het afgelopen voorjaar heb ik twee van deze shows bezocht. De trend is mijns inziens als volgt. De shows worden begeleid door een welbespraakte valkenier in een goed verzorgde valkeniers-outfit die middels een draadloze microfoon en via speakers een goed klinkend verhaal ten gehore brengt. Meestal aan enkele honderden toeschouwers. De leader blijkt ook steeds meer geassisteerd te worden door goed uitzierende dames in beige valkenierstenu. De artiesten waar het om gaat, zijn de roofvogels. Alleen exoten blijken voor zulke shows favoriet te zijn, zoals Sakers, Lanners, Slechtvalken, Luggers en bastaardproducten zoals een Saker x Slechtvalk. Deze grote valkensoorten moeten van heel hoog een spectaculaire duikvlucht maken op de loer en dat natuurlijk zo dicht mogelijk boven de hoofden van het oooohroepende publiek. Applaus volgt. Na drie of vier duikvluchten gooit de valkenier de loer in de hoogte, de vogel grijpt de loer en daarmee het vastgeknoopte stukje vlees als beloning. Pats. Pavlov. De vogel die op de grond net is begonnen te eten, wordt door de valkenier afgeleid met een veel groter stukje vlees. Supranormale prikkel. Vervolgens wordt de vogel behendig met de ene hand, met behulp van de leertjes aan zijn poten, op de andere hand gezet en afgevoerd.

De klant is koning

De volgende artiest wordt gepresenteerd. Een Amerikaanse woestijnbuizerd. The show must go on. "Aan de grootte kun je zien dat het een vrouwtje is", zegt de valkenier. Haar act bestaat uit het grijpen van een dood ééndagskuikentje. En niet zo maar. Een welgevormde blonde assistente in modieuze valkenierskledij sleept dit dode kuikentje op een tiental meter afstand aan een touwtje achter zich aan door het gras. Pats. Er bovenop. Sleutelprikkel. Applaus volgt voor de artiest. Net toen ze begon te hakken op het kuikentje werd ze behendig afgeleid en tegelijkertijd op de handschoen gezet. Vervolgens werd ze afgevoerd naar haar zitbeugel. Haar act zat er weer op voor deze dag.

"Waarom mag ze dat kuikentje niet opeten?", vroeg een mevrouw uit het publiek aan één van de aan de kant staande valkeniers, "dat heeft ze toch zeker verdiend", zei ze nog. "Ja", antwoordde deze valkenier, "maar dan wordt het zo bloederig, en dat vinden de mensen niet zo'n leuk gezicht". Een merkwaardig antwoord, maar wel duidelijk. De vogels moeten zich als artiesten netjes en welopgevoed gedragen tegenover het welgeëerd publiek.

Foto. Adult vrouwtje Slechtvalk bij Meerkoet, Korendijkse Slikken, 1996 (Martijn de Jonge). Zo zien wij de roofvogels het liefst, bij het maken van eigen keuzes in vrijheid! Nooit eerder zijn de mogelijkheden om wildlevende roofvogels in Nederland te zien zo groot en zo goed als in de afgelopen decennia, zelfs in dichtbewoonde gebieden als West-Nederland. Natuurbeschermingsorganisaties zouden dat moeten benadrukken, in plaats van gebruik te maken van 'het product roofvogelshow'. *Adult female Peregrine Falcon with coot, southwestern Netherlands. 1996.*

Een onverwachte draai

De volgende artiest moest optreden. Een Lugger. Voor de afwisseling weer een geplande duikvlucht op de loer. De Lugger won hoogte, maakte een grote bocht, raakte uit het zicht achter wat bomen en ... kwam niet meer terug. Ik hoorde in de verte wel twee zwarte kraaien hun typische roep uiten wanneer ze achter een roofvogel aanzitten. De artiest werd klaarblijkelijk buiten de grenzen van hun territorium weggebracht. De valkenier blies herhaaldelijk en tot vervelens toe op zijn fluitje en liep loerdraaiend in de richting waar hij de Lugger voor het laatst gezien had. "Dat had ik ook gedaan, als ze me loslieten", riep één van de omstanders, die hiermee ook een instemmend geroezemoes van een klein deel van het publiek ontlokte. De valkenier reageerde meteen op deze kleine commotie en zei via zijn draadloze microfoon dat dit wel meer voorkwam. "Het is helemaal niet erg", verzekerde hij, "alleen een beetje lastig, want we moeten het dier dadelijk gaan zoeken. Dat is trouwens niet moeilijk, want het dier is gezenderd, die vinden we dus zó weer terug. Daar hebben we een antenne voor. En dat we hem *moeten* vinden, is niet alleen goed voor ons -ze zijn nogal kostbaar- maar meer voor het dier zelf, want deze vogels kunnen niet voor zichzelf zorgen. Ze kunnen zelf geen prooi vangen, waardoor ze van de honger zullen omkomen". De valkenier gaf zijn draadloze microfoon over aan één van zijn collega's en ging achter zijn Lugger aan. De nieuwe programmamaker begon meteen zijn loer te draaien. Een Slechtvalk moest optreden. The show must go on. Daarna was er pauze. Men kon valkeniers- en allerlei ander spul kopen.

Werkpaarden en luxe-paarden

"Waarom heeft u geen Haviken bij u?", vroeg een meneer aan de valkenier. "Dat zijn geen showvogels", antwoordde hij, " dat zijn onze jachtvogels, die worden anders behandeld en die zitten nu thuis". (Mag de oplettende toehoorder nu veronderstellen dat roofvogelshows vooral in het *voorjaar* gegeven worden, 'de komkommertijd van de jacht', omdat in het najaar valkeniers geen tijd hebben voor shows daar ze dan zelf moeten jagen en de showvogels dan thuis moeten blijven?)

Ondertussen werd met een oehoe gesold, die ging van arm op arm. Flits. Flits. Ook kon men een vier weken oud donzig oehoe-jong aaien. "Oh wat een schatje, wat is ie zacht". Is er een verschil tussen een zebra-vink en een zeearend?

Roofvogelshows. Moet je daar nou tegen zijn? Ze doen niets illegaals, dus daar is niks mis mee.

En sinds het "Vergy-Arrest" mag je "alles hebben", mits de vogels gekweekt zijn, geringd zijn met een gesloten voeding en de eventuele papieren in orde zijn (Ministerie van LNV heeft de roofvogelsoorten, die in Nederland broedvogel zijn, uitgezonderd. Maar dit geldt weer niet voor Havik, Slechtvalk en oehoe).

Een duidelijke zaak. Maar toch... velen weten ook wel dat het fokken met uitheemse en inheemse roofvogels niet van harte kan gaan en vaak moeilijk is. Het moet in ieder geval kunstmatig gebeuren. Bij de vrouwtjes wordt het verkregen sperma

ingespoten (hoe wordt dat trouwens verkregen?). Deze inseminatie gebeurt alleen wanneer ze er voor in de stemming is. En dat is al moeilijk genoeg voor een gekooide vrouw. Maar extra hormonen kunnen in deze wonderen doen, is bij insiders bekend. De hopelijk verkregen bevruchte eieren worden in broedmachines uitgebreed. (Onder een kloek blijkt dit ook te kunnen). De dan weer hopelijk gezond geboren jongen worden met de hand opgevoed. Wat een gedoe allemaal en wat moet je er veel tijd en geduld voor over hebben. Men beweert dat er toch mensen zijn die dit geduld (en het risico dat alles op het laatste moment voor niks is geweest) zichzelf op kunnen leggen.

Het is nu niet moeilijk te veronderstellen, dat er ook mensen zullen zijn die naar veel gemakkelijker methodes gaan zoeken zonder al die poespas. Er komt nog bij dat roofvogels vrij kostbaar zijn (buitenstaanders krijgen niet te horen hoeveel ze werkelijk kosten) en 'buiten het circuit om' is er niet aan te komen. Dit alles moet voor bepaalde lieden (de mens kennende) toch wel een heel interessante combinatie zijn om zich met deze business te gaan bemoeien. Roofvogels ... *big money*.

Of een roofvogel ergens uit het nest is geroofd, kan de vogel zelf niet vertellen en het is trouwens ook niet aan de vogel te zien. Er zijn landen waar dit overigens nog legaal mag. Ook in Europa en zelfs in ons buurland Duitsland, waar nota bene de Groenen meeregeren, kun je onder toezicht van de overheid uitgehorste Haviken kopen. In landen zoals Tsjechië en andere voormalige Oostbloklanden is het helemaal simpel je gewenste bestelling door te geven. Trouwens, nog iets anders. Wanneer je zegt dat je een fokker bent, moet je toch ook eens een keer aan bloedverversing gaan denken.

De conclusie is dan toch duidelijk dat voor roofvogelshows en vooral wanneer de groei daarvan zich doorzet, voortdurend nieuwe vogels nodig zijn. Zoals eerder gezegd is met het "Vergy-Arrest" door het Europese Hof bepaald, dat men alle vogelsoorten in de volière mag hebben, mits...

Met dit Arrest hebben de niet in Nederland broedende roofvogels (behalve de oehoe) en de jachtvogels Havik en Slechtvalk dezelfde status gekregen als een vink, een sijs, enz. in een kooitje.

Bezit van de zaak...

Verder vindt het publiek dat de roofvogelshows bezoekt roofvogels op zijn minst leuk en interessant, anders zou men niet komen kijken. Onder deze mensen zullen vast mensen zijn die tijdens de voorstelling onder de indruk komen van zo'n vogel en die koste wat kost en tegen beter weten in, ook zo'n vogel willen hebben. En of het dan een Nederlandse soort moet zijn, is niet zo belangrijk, of daar wordt niet over nagedacht.

Dat dit gebeurt, bewijst de tamme Boomvalk, Torenvalk, Buizerd, bosuil en kerkuil die bij de vogelasieles in Someren en Zundert werden gebracht. Wanneer je je hand in de kooi steekt, gaat de vogel er meteen opzitten. De asiels komen nooit meer van

deze vogels af. Uitwennen gaat niet meer. Euthanaseren vinden deze asielhouders geen oplossing. De mens was fout, niet het dier.

En dat de aflevering aan het asiel niet persoonlijk door de bezitter werd gedaan, bewijst wel dat de voormalige bezitter iets te verbergen had.

Significant in deze is ook dat asielhouders tegenwoordig telefoontjes krijgen van vaders die vragen of zij geen mooie buizerd of een andere roofvogel kunnen kopen. Want hun zoontje was bij zo'n demonstratie geweest en vindt nu zo'n vogel zo mooi en het zoontje is volgende week jarig.

Voorzien in de behoefte

Niet alleen voor roofvogelshows zijn vogels nodig maar ook voor de valkerij. Aan het 'bedrijven van de valkerij' zal weinig te doen zijn. In Nederland zijn 121 valkeniers, die wettelijk gezien legaal bezig zijn. Maar men is wel van plan om de numerus fixus van 121 op te heffen en vrij te geven. Op de wachtlijst staan 300 aspirant valkeniers te trappelen van ongeduld om eindelijk eens ... Verder is men van plan om het tot nu toe beperkte aantal van 3 Haviken per valkenier ook vrij te geven. Wanneer dit gebeurt, zal meteen de inhoud van elk haviksnest lucratief worden. Terug naar af! De argumenten van 'vermeende schadelijkheid', die vaak aan de basis van recente roofvogelvervolgving stonden, zouden weleens voorbijgestreefd kunnen worden door ordinaire financiële argumenten.

Slechtvalken worden in Nederland voor de valkenjacht gebruikt (Tekening: Gilbert van Avermaet).

Het afgelopen broedseizoen hebben vogelaars in het oostelijk Noord-Brabants ontdekt dat meer dan 15 haviksnesten maar ook buizerd- en torenvalknesten zijn uitgehaald. Het verband is niet te bewijzen, maar toch ...

Opgemerkt mag worden dat van deze praktijken meer onbekend blijft, dan bekend wordt. Want het uithalen van nesten gebeurt in het geniep. Nogmaals, het zijn vermoedens, maar er is toch zo langzamerhand wel een rechtvaardig verband te bespeuren tussen de groei van roofvogelshows (+ uitbreiding valkerij) en het aantal (ontdekte) uitgehaalde nesten in combinatie met het aantal afgedankte vogels.

Oorzaak en gevolg

Terug naar de roofvogelshows. Natuurlijk wordt er met het geven van de shows valse educatie gegeven. De roofvogel is een kunstje geleerd, geconditioneerd gedrag gevormd (misvormd!) door hongerdrijf. Inprenting. Roofvogels gedragen zich tijdens de show niet natuurlijk en kunnen zich nooit meer natuurlijk gedragen. De valkenier had niet gelogen toen hij zei: "Ik moet hem wel vangen, anders gaat hij dood" (overigens blijken ontsnapte jachtvogels, dus Havik en Slechtvalk, zich wel te kunnen handhaven in onze natuur). Verder kunnen de shows bij naïeve mensen gemakkelijk leiden tot het 'ook zo'n vogel willen hebben'. Het sluimerend gevoel van meester te zijn over zo'n 'oervogel' kan makkelijk worden gestimuleerd.

Resumerend, hoe meer roofvogelshows, des te meer mensen er komen die behoefte krijgen om ook zo'n roofvogel te willen hebben. Hoe meer roofvogelshows, des te meer vogels er nodig zijn. Dus hoe meer roofvogelshows, des te meer illegale praktijken zich kunnen ontwikkelen. Al met al zaken waar de uitheemse roofvogels (maar zeker ook de inheemse) niet bij gebaat zijn.

Nogmaals, het houden van roofvogelshows is niet tegen de wet. Het druist mijns inziens wel in tegen de ethiek en tegen het dierenwelzijn, of zoals u wilt: er wordt geweld gedaan aan de intrinsieke waarde van het dier.

Een wetsvacuüm

Wetgeving op dit gebied ontbreekt. Tot nu toe bestaan er geen Europese of Nederlandse richtlijnen *in het belang van het dier* die 'culturele', recreatieve of sport- en spelactiviteiten omschrijven die een dier mag ondergaan ten faveure voor de mens. Het gaat natuurlijk vooral om de negatieve neveneffecten die roofvogelshows (en uitbreiding van de valkerij) kunnen bewerkstelligen, zoals milieucriminaliteit, ontoereikende behuizing en onnatuurlijk gedrag. In de Natuurbeschermingswet worden alle grasklokjes beschermd. Niet omdat ze zeldzaam zijn, maar omdat ze veel lijken op de beschermde klokjesgentiaan. Hier probeert de wetgever eventuele vergissingen van het publiek te voorkomen door het ene te verbieden, om het andere te beschermen. Zo zou het met roofvogels toch ook georganiseerd kunnen worden?

Het is daarom van harte te hopen dat de overheid zelf het initiatief neemt, of door instanties erop gewezen wordt dat roofvogelshows en uitbreiding van de valkerij op z'n minst aan banden gelegd moet worden en/of moet worden teruggedraaid.

Foto. Zelfs Sneeuwuilen worden door 'valkeniers' gehouden. Hier een wilde (of een ontsnapte?), Oostvaardersplassen, 11 maart 2000 (Nirk Zijlmans). *Snowy Owl at Oostvaardersplassen, 11 March 2000.*

Roofvogels zijn tenslotte geen vinken of sijzen. Het zijn dieren met een eigenzinnig karakter, waarbij ruimte, snelheid en baltsvluchten horen. Zo'n dier hoort in principe daarom niet gekooid of afgericht te worden. En er hoeven helemaal geen hybriden gekweekt te worden. Wie zit daar nou op te wachten? Het is toch zo dat in Nederland het gesol met dieren steeds minder en soms zelfs helemaal geen ruimte meer wordt gegeven. Een beer met een ring door zijn neus die kunstjes moet maken, is in Europa toch ook al verbannen tot ver achter de grenzen van de Balkanlanden? Tegelijkertijd worden in Nederland roofvogels, toppredatoren, gedegradeerd tot recreatiedieren, met leertjes aan hun poten en met een kapje over hun kop, ter opluistering van festiviteiten. Er is nog een lange weg te gaan...

Maar mag dan nu wel alvast een voorschot genomen worden. Dat het vanaf vandaag ethisch niet meer te tolereren is wanneer Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten met hun 'struinnatuur', IVN-afdeling of een andere zich zelf respecterende natuurgroep zich met roofvogelshows inlaat. En wanneer zij dit toch doen, zij zichzelf als ideële natuurorganisatie verloochenen. *No business like show business ...* leuk en gezellig, maar *niet* met roofvogels! Verzin iets anders!

Toen ik na het horecabezoek, en dus allang na de voorstelling naar huis fietste, kwam ik twee mannen in beige outfit tegen. Eén met een fluitje en ronddraaiende loer, de ander met omhoog gehouden richtantenne. Zij konden nog niet naar huis.

Adres: pj.busink@freeler.nl

Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2000

Rob G. Bijlsma

Een raadselachtig jaar, dat 2000. Zeker voor de mensen die behalve grondig naar roofvogels óók naar uilen hebben gekeken. Want hoe verklaar je dat de ene groep muizeneters een matig jaar hebben (roofvogels), terwijl Kerkuilen opnieuw een heel goed jaar meemaken (met zelfs geregeld tweede broedsels en tot in november ringbare nestjongen)? Voor een aantal roofvogelaars was 2000 het jaar van de Wespendif. Anderen zullen juist hun beste herinneringen bewaren aan Grauwe Kiekendif, Buizerd of Boomvalk. De nestcontroleurs staat de storm van 28 op 29 mei nog helder voor de geest!

In onderstaand verslag wordt een beknopt overzicht gegeven van de basale gegevens die zijn verzameld. Het is eerder gezegd: veel meer dan een globaal exposé van het wedervaren van roofvogels in Nederland is het niet. Het achterhalen van het hoe en waarom van de waargenomen verschijnselen vergt een andere aanpak. Lokaal zijn er gelukkig in toenemende mate initiatieven van mensen en groepen die een meer gerichte onderzoeksopzet hanteren. Niettemin blijft het verzamelen van basale gegevens over de voortplanting cruciaal; ook het ringen van nestjongen op grote schaal blijft belangrijk, zeker nu dat vergezeld gaat van het nemen van maten en gewichten. Bedenk wel dat feitelijk alleen vrijwilligers in staat zijn op deze schaal kwalitatief goed materiaal op te hoesten.

Omstandigheden in 2000

Weer

Het jaar 2000 was uitzonderlijk warm, nat en met de normale hoeveelheid zon. De jaargemiddelde temperatuur lag op 10.9°C (langjarig gemiddelde 9.4°C), daarmee samen met 1990 en 1999 op de eerste plaats in de rij van warme jaren sinds het begin van regelmatige metingen van de temperatuur in 1706. De gemiddelde temperatuur lag alleen in juli beneden normaal. De hoeveelheid zonneschijn was vrijwel normaal met landelijk gemiddeld 1532 uren zonneschijn (langjarig gemiddelde in De Bilt 1487 uren). Op 55 dagen liet de zon verstek gaan, tegen gemiddeld 75 dagen. Gemiddeld over het land viel er 897 mm neerslag (langjarig gemiddelde 794 mm). Maart begon zeer nat (47 mm in de eerste decade), maar april was -ondanks enkele lokale zware buien- aan de droge kant. Zware regen- en onweersbuien werden op 10 mei geconstateerd, zo ook in het zuidoosten van het land op 3/4 juni. In juli had de neerslag een sterk buiig karakter, vooral in het binnenland. In augustus kwamen geregeld hevige regen- en onweersbuien voor, maar deze waren uitgesproken lokaal.

De zware storm (uurgemiddelde windsnelheid >24.5 m/sec, ofwel windkracht 10) van 28 op 29 mei zal ons nog lang heugen. In het binnenland werd aanzienlijke schade aan bomen aangericht. Omdat de meeste bomen toen al vol in blad stonden, was het effect des te groter.

Het vorstgetal van IJnsen over 2000 (berekend over november 1999 tot en met maart 2000) kwam uit op 3.6; in de hele winter kwamen geen ijsdagen (maximumtemperatuur <0°) of zeer koude dagen (minimumtemperatuur <0°C) voor. De winter van 1999/2000 kan worden gekenmerkt als zeer zacht.

Het zomergetal van IJnsen, berekend over mei tot en met september, kwam uit op 57.9, waarmee 2000 als een vrij warme zomer de boeken ingaat.

Voedselaanbod

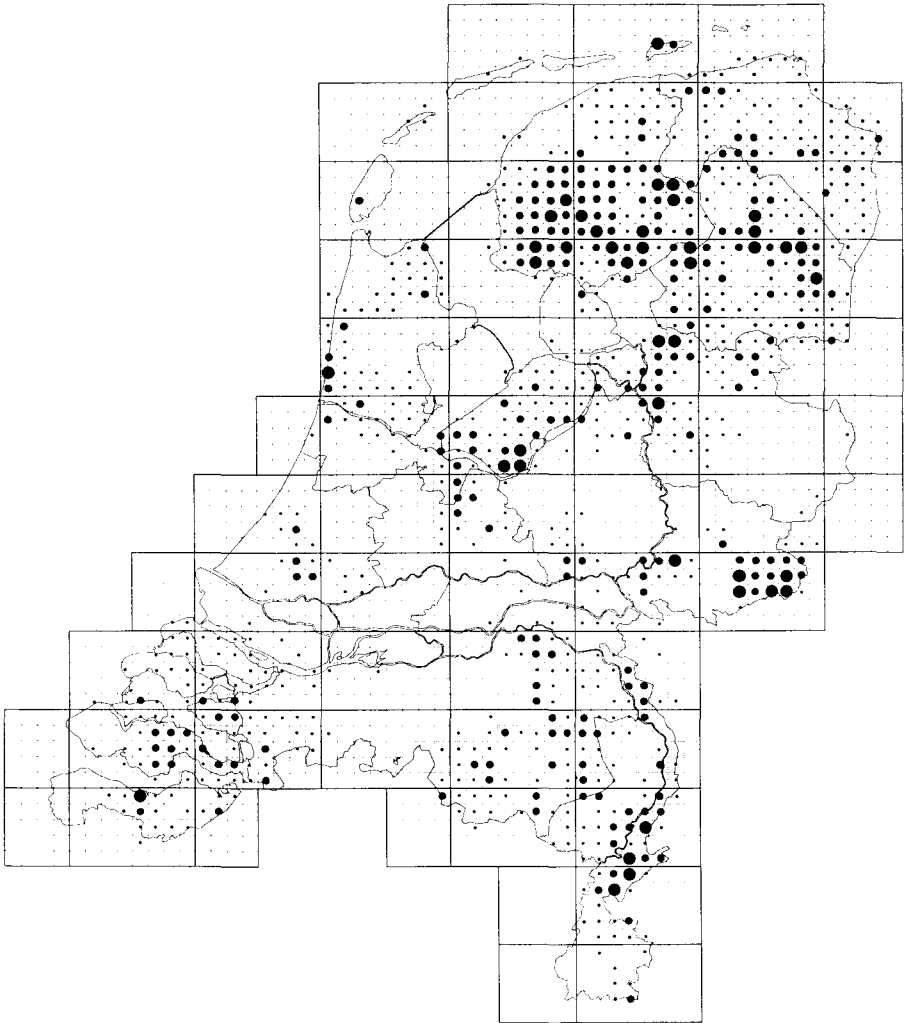
Kwantificering hiervan blijft een moeilijk punt, dat niettemin van enorme betekenis is bij een zinvolle interpretatie van de onderzoeksgegevens. De muizenstand (lees: veldmuis) was minder goed dan in 1999 (toen een piekjaar), maar minder slecht dan verwacht. Dat laatste was zichtbaar bij de Kerkuilen (het beste jaar van de afgelopen decennia), maar ook bij de Torenvalk (zie Tabel 1 voor de ringtotalen). Buizerds daarentegen hadden het duidelijk wat moeilijker.

De stand van het konijn lijkt plaatselijk iets aan te trekken; ze figureren althans in sommige provincies weer redelijk in de prooijlijsten van Buizerds (zie Bijlage 10). Hazen hadden daarentegen een slecht tot matig jaar.

De wespstand was uitmuntend in 2000. De ontwikkeling van de volken van Duitse en gewone wesp kwam vroeg op gang. Opvallend was dat de volken van Duitse wesp al eind juli hun hoogtepunt hadden bereikt en snel daarna verdwenen. Begin augustus werden al bijna geen Duitse wespen meer waargenomen, noch op nesten van Wespdierven aangetroffen. De gewone wesp bleef in grote aantallen voorradig in augustus, maar in de tweede helft van die maand begon ook deze soort snel in aantal af te nemen. De productie van darren en koninginnen was erg vroeg op gang gekomen (juli). In september waren ook de gewone wespen grotendeels van het toneel verdwenen. Voor Wespdierven was de timing van de wespenvolken echter perfect (of omgekeerd, net hoe je het wilt bekijken): maximale voorraden in de jongenfase, aflopend tegen de tijd dat de jongen vertrokken richting Afrika.

Werkwijze

In vergelijking met eerdere jaren is er weinig veranderd. Geleidelijk wordt de spreiding over het land wel steeds beter. Het noorden kent een goede dekking (alleen al uit Friesland >1000 nestkaarten), het zuiden zit in de lift, West-Nederland (inclusief Utrecht) begint aan te trekken, Midden- en Oost-Nederland blijven op een stabiel niveau steken (Figuur 1). Verbetering van de dekking is wenselijk op Terschelling, in Twente, op de Veluwe, in Utrecht en Gelderse Vallei, het rivierengebied, Zuid-Holland en westelijk Noord-Brabant.

Figuur 1. Kwantitatieve verspreiding (per 5x5 km-blok) van binnengekomen nestkaarten van roofvogels (n=4352) over Nederland in 2000. Stipgrootte resp. 1-5, 6-15 en >15 nestkaarten. *Quantitative distribution (per 5x5 km) of submitted nest cards (n=4352) of raptors in The Netherlands in 2000. Dot size respectively 1-5, 6-15 and >15 nest cards.*

Het aantal geringde nestjongen lag lager dan in het muizenrijke jaar 1999 (Tabel 1). Positieve uitzonderingen waren Wespendif en Slechtvalk, terwijl ook het aantal geringde Torenavalken hoger lag dan ooit tevoren. Bedenk dat per januari 2001 niet alle ringers hun gegevens al hadden doorgegeven van het afgelopen jaar (zie bijvoorbeeld Grauwe Kiekendief). Vandaar ook dat het aantal geringde jongen in 1999 iets afwijkt van wat in een eerder overzicht heeft gestaan (Bijlsma 2000).

Foto. Onder de roofvogels worden Torenavalken verreweg het vaakst geringd, ongetwijfeld omdat het gros van de paren in nestkasten broedt en dus makkelijk kan worden gecontroleerd. Hier vliegvlugge jongen bij De Bretten (ten noorden van Amsterdam), 18 juni 2000 (Nirk Zijlmans). *Fledgling Kestrels in nestbox near Amsterdam, 18 June 2000.*

Tabel 1. Aantal geringde nestjonge roofvogels in 1999 (n=9178) en 2000 (n=8426, binnen tot 15-1-2001). Bron: Nederlandse Ringcentrale. *Number of nestling raptors ringed in The Netherlands in 1999 (n=9178) and 2000 (n=8426, input through 15 January 2001). Source: Dutch Ringing Centre.*

1999

Regio <i>Region</i>	Wesp <i>Papi</i>	BrKi <i>Caer</i>	BIKi <i>Ccy</i>	GrKi <i>Cpyg</i>	Havi <i>Agen</i>	Sper <i>Anis</i>	Buiz <i>Bbut</i>	Tore <i>Ftin</i>	Boom <i>Fsub</i>	Slec <i>Fper</i>
Wadden	0	135	43	0	9	9	13	55	3	0
Groningen*	0	16	0	29	64	79	119	190	5	2
Friesland*	2	99	3	6	100	84	444	735	17	0
Drenthe	9	0	0	0	214	183	544	379	7	0
Overijssel	7	0	0	0	78	166	168	187	0	0
Flevoland	2	15	0	6	90	43	343	227	1	0
Gelderland	2	0	0	0	54	305	155	261	6	3
Utrecht	0	6	0	0	8	9	27	37	0	0
Noord-Holland*	0	96	0	0	56	109	90	443	3	0
Zuid-Holland	0	23	0	0	3	17	28	340	3	0
Zeeland	0	94	0	0	0	25	5	200	0	0
Noord-Brabant	1	0	0	0	100	173	68	178	18	4
Limburg	9	0	0	0	214	190	291	552	37	5
Totaal <i>Total</i>	32	484	46	41	990	1392	2295	3784	100	14

2000

Regio <i>Region</i>	Wesp <i>Papi</i>	BrKi <i>Caer</i>	BIKi <i>Ccy</i>	GrKi <i>Cpyg</i>	Havi <i>Agen</i>	Sper <i>Anis</i>	Buiz <i>Bbut</i>	Tore <i>Ftin</i>	Boom <i>Fsub</i>	Slec <i>Fper</i>
Wadden	0	100	48	0	3	0	8	4	0	0
Groningen*	0	28	0	0	58	74	95	255	7	4
Friesland*	0	129	0	0	129	141	347	946	32	0
Drenthe	18	0	0	0	194	194	278	286	3	0
Overijssel	4	4	0	0	29	63	83	311	3	0
Flevoland	0	10	0	0	90	33	272	256	0	0
Gelderland	8	0	0	0	56	263	99	302	5	4
Utrecht	0	7	0	0	12	2	22	26	2	0
Noord-Holland*	0	57	0	0	79	82	105	322	3	0
Zuid-Holland	0	12	0	0	0	22	18	339	4	0
Zeeland	0	85	0	0	0	34	16	305	8	0
Noord-Brabant	0	0	0	0	108	172	74	214	17	7
Limburg	17	0	0	0	169	118	221	444	24	3
Totaal <i>Total</i>	47	432	48	0	927	1198	1638	4010	108	18

* exclusief Waddeneilanden/*Excluding Wadden Sea Islands*

Soortbesprekingen

Wespendief *Pernis apivorus*

Dat het een goed wespendievenjaar was, werd snel duidelijk. Meer roofvogelaars dan normaal kwamen met nesten aanzetten, soms voorzien van enthousiaste brieven of dikke verhalen over de (vermeende) omvang van wespenraten. Toch blijft het een soort voor de specialisten; slechts een handjevol waarnemers gaat nadrukkelijk voor Wespendieven op stap, de rest loopt er per ongeluk tegenaan of sjuwt oude nesten uit eerdere jaren af.

Nooit eerder sinds tenminste 1972 begonnen Wespendieven gemiddeld zo vroeg met de eileg als in 2000: 22 mei, met de allervroegste op 15 mei (n=36, Tabel 2, Bijlage 2). Zouden die verhalen van ‘global warming’ dan toch kloppen? Zeker is in ieder geval dat Wespendieven nauwgezet reageren op de temperatuur in mei: hoe warmer de meimaand, hoe vroeger met de eileg wordt gestart. Maar hoe zit dat dan met de aankomst van Wespendieven. Gewoonlijk arriveren de meeste Wespendieven tussen 15 en 25 mei op de broedplaatsen, maar het lijkt erop dat dat jaarlijks vroeger plaatsvindt. In 2000 werden bijvoorbeeld eind april en begin mei geregeld Wespendieven gezien, ook op de broedplaatsen. In dit verband is het contrast met de Boomvalk, óók een Afrikaganger, opvallend: hier is geen vervroeging van aankomst of legbegin geconstateerd, eerder integendel! Interessante ontwikkelingen. Want als de temperatuur echt omhoog gaat, is Leiden in last voor de verre trekkers. Immers, hun vertrek uit de overwinteringsgebieden in Afrika wordt niet ingegeven door temperatuur maar door daglengte. Een interne klok, dus. Op die manier kan het gebeuren dat de timing van aankomst steeds slechter aansluit op de meest geschikte broedperiode (eigenlijk: periode met maximaal voedselaanbod, die op zijn beurt vaak weer is gekoppeld aan temperatuur en vegetatieontwikkeling). Maar die gekke Wespendieven lijken vooralsnog netjes op tijd te arriveren en navenant vroeg de eieren te produceren. Daarmee is het tweede raadsel aangegeven: hoe peilen Wespendieven de voedselsituatie in het broedgebied op het moment dat hun hoofdvoedsel, wespenbroed, nog niet voorradig is? Het is namelijk niet zo dat jaarlijks alle terugkerende Wespendieven gaan broeden. Bij een studie in Salland in 1994-98 varieerde het aandeel nesthoudende paren van 31-50% (Voskamp 2000), in mijn eigen studiegebied in West-Drenthe in 1990-2000 schommelde het aandeel eileggende paren van 20-83% (Tabel 3) en in het Midden-Drentse studiegebied van Willem van Manen in 1992-99 was het aandeel paren dat tot eileg overging 18-54% (Bijlsma 1998, zie ook Bijlsma *et al.* 2001).

De vroege start van Wespendieven in 2000 paste wonderwel in de vroege opkomst van wespenvolken, en vooral in de opmerkelijk vroege teloorgang van diezelfde volken in juli en augustus (in zachte najaren, zoals overigens ook die van 2000 was, kunnen gewone wespen tot in november actief blijven!). Wanneer de Wespendieven twee weken later zouden zijn gestart, zouden ze in de late jongenfase en vlak na het uitvliegen te maken hebben gekregen met ineensstortende wespenpopulaties. Nu

vlogen de meeste jongen in de eerste week van augustus uit. De ouders verdwenen half augustus, de meeste jongen eind augustus en begin september. Op dat moment had ik al ruim een maand geen actief nest van Duitse wespen gezien, en was al meer dan de helft van de mij bekende nesten van gewone wespen verlaten. Opvallend aan de jonge Wespendienven was hun uitstekende conditie. Het komt niet vaak voor dat je volgroeide jongen van >1200 gram op het nest aantreft; in 2000 is dat diverse malen gemeld! In dat opzicht is het merkwaardig dat op enkele plaatsen nesten werden gevonden met een groot verschil in ontwikkeling van de jongen: Raalte (325 en 202 mm op 5 augustus; Blanke & Bruggeman 2000) en bij Nierswalde in Duitsland (net over de grens: 280 en 225 mm; Gerard Müskens, zie foto in De Takkeling 8: 183). Op twee plekken in Limburg werd een verschil in ontwikkeling van minstens vijf dagen gevonden (Piet Beckers).

Tabel 2. Aantal territoria en aantal uitgevlogen jongen van Wespendienven in Landgoed Berkenheuvel en Boswachterij Smilde (4466 ha, waarvan 64% bos) in 1990-2000. Het aantal paren dat binnen de bestaande territoria een nest onderhielden (Nesten), eieren produceerde (1), uitgekomen eieren kende (2) en jongen liet uitvliegen (3) is apart aangegeven (bron: Rob Bijlsma). *Number of territories of Honey Buzzards in West-Drenthe (4466 ha, 64% woodland) in 1990-2000, number of fledglings, proportion of territories successfully fledging ≥ 1 young (T+%), young/pair (including non-laying and failed pairs) and number of occupied nests (Nests), number of nests in which eggs were laid (cf. 1), eggs hatched (cf. 2) and young fledged (cf. 3).*

Jaar Year	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Aantal territoria <i>No. territories</i>	6	8	8	7	7	6	7	5	6	6	6
Nesten <i>Nests</i>	4	4	3	4	3	3	2	1	3	4	5
1. Met eileg	3	4	3	4	2	2	2	1	2	3	5
2. Met eieren uitgekomen	2	2	2	4	1	2	1	1	1	2	4
3. Met jongen uitgevlogen	1	2	2	4	1	2	1	1	1	2	4
Aantal jongen <i>No. fledglings</i>	2	4	3	7	2	4	2	1	2	4	7
Territoria succesvol (%) <i>T+ (%)</i>	17	25	25	57	14	33	14	20	17	33	67
Jongen/paar <i>Fledglings/pair</i>	0.33	0.50	0.38	1.00	0.28	0.67	0.28	0.20	0.33	0.67	1.17

Van 51 nesten in 2000 bleven er slechts vijf zonder eileg. Dit is geflatteerd omdat niet alle waarnemers goed zicht hebben op wel of niet broeden van Wespendienven. Toch is het een aanwijzing dat veel Wespendienven in 2000 een broedpoging hebben ondernomen. Gewoonlijk worden veel meer nesten doorgegeven waar ogenschijnlijk niet meer gebeurt dan aanvoer van vers nestmateriaal.

Van 48 nesten werd de nestboom doorgegeven: 28x in naaldbos (8x lariks, 8x grove den, 8x douglas, 3x fijnspar, 1x 'naald') en 20x in loofbos (6x beuk, 6x eik, 3x zomereik, 3x els, 1x berk, 1x populier). De gemiddelde nesthoogte bedroeg 15.85 m (n=37, SD=4.88, spreiding 6.5-25 m). Ruim 60% van de nesten was zelfgebouwd (25 van de 39, waaronder 5 nesten die in 1997-99 door Wespendienven waren gebouwd); de rest was afkomstig van Buizerd (10), Havik (1), Sperwer (1) en kraai (1). Deze reeks toont aan dat Wespendienven op zeer uiteenlopende plaatsen kunnen broeden.

Bij een grotere steekproef valt te overwegen te kijken naar nestsucces in relatie tot vegetatiedichtheid cq dekking (zie ook Van Manen 2000).

– Foto. Jonge Wespendief (22 dagen oud) met niet-uitgekomen ei, omgeven door raten van Duitse en gewone wesp, Berkenheuvel, 20 juli 2000 (Rob Bijlsma). *Nestling Honey Buzzard (22 days old) with unhatched egg, surrounded by empty combs of Vespula vulgaris and V. germanica, Berkenheuvel, 20 July 2000.*

Tabel 3. Legbegin (26/5=26 mei, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Wespendieven in Nederland in 2000; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren. *Onset of laying (26/5=26 May), clutch size (full clutches only) and number of fledglings/successful pair of Honey Buzzards in several provinces in The Netherlands in 2000 (mean, SD and number of pairs).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	x	SD	N	x	SD	N	x	SD	N
	Friesland	26/5	9.0	4	2.0	0.0	2	1.8	0.4
Drenthe	22/5	3.6	10	2.0	0.0	7	1.9	0.3	8
Overijssel	19/5	1.0	2	-	-	-	2.0	0.0	2
Gelderland	22/5	2.2	7	2.0	0.0	4	1.7	0.4	7
Noord-Brabant	28/5	2.0	2	-	-	-	2.0	0.0	2
Limburg	22/5	5.0	10	2.0	0.0	5	1.8	0.4	11

Van 46 nesten met eileg mislukten er zeven: vier in de eifase (waaronder 1x desertie, 2x storm), drie in de jongenfase (waaronder 2x predatie van jongen door Havik). De jongenproductie kwam daarmee op een hoger peil dan we de laatste jaren gewend zijn. Voeg daarbij het feit dat de conditie van de jongen gemiddeld uitstekend was en de timing van wegtrek tijdig, dan mogen we aannemen dat er in het broedseizoen 2000 eindelijk weer eens een substantiële bijdrage aan de populatie is geleverd.

Zwarte Wouw *Milvus migrans*

Het derde broedgeval in Nederland, langs de IJssel ter hoogte van Doesburg, mislukte in de eifase (Schoppers 2000).

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

Uit vier provincies komen voldoende gegevens binnen: Groningen, Friesland (plus de Waddeneilanden), Noord-Holland en Zeeland. Hiermee zijn overigens wel de belangrijkste gebieden gedekt (Tabel 4). De gemiddelde start van de eileg kwam uit op 23 april (n=140, SD=10.1), gelijk aan 1999 maar vroeger dan in 1996-98 (Bijlage 2). Gemiddelde legsel- (4.6, n=89, SD=1.0) en broedselgrootte (3.2, n=154, SD=1.1) lagen eveneens dicht bij de waarden uit voorgaande jaren (Bijlage 3 en 4).

Van 119 nesten werden de jongen op geslacht gebracht: 185 mannetjes en 184 vrouwtjes. In eerdere jaren werd een duidelijk mannenoverschot geconstateerd.

Oorzaken van mislukking waren opzettelijke verstoring (1x), uithalen van eieren (3x), doden van nestjongen (1x), desertie (2x), eipredatie (4x, inclusief 1 nestvernietiging door nijlganzen) en dood van een ouder (3x). De meeste opzettelijke verstoringen vonden in Friesland plaats.

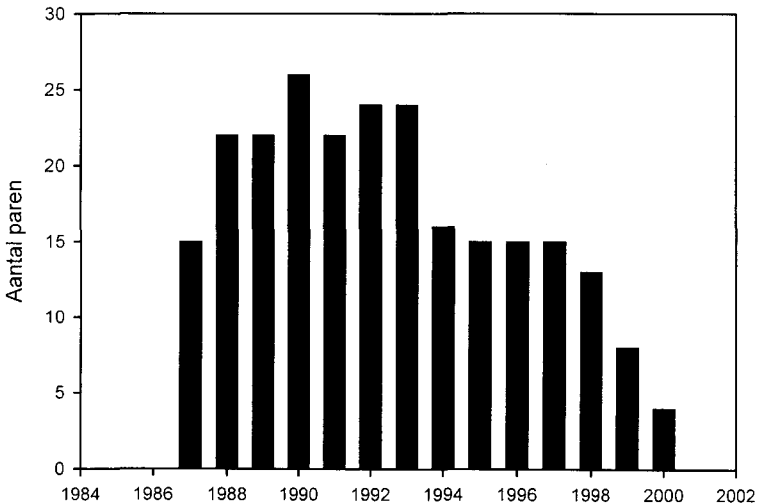
Tabel 4. Legbegin (25/4=25 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legsels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Bruine Kiekendieven in Nederland in 2000; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (25/4=25 April, etc), clutch size (completed clutches only) and number of fledglings/successful pair of Marsh Harriers in The Netherlands in 2000 (in each case mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	25/4	9.0	10	4.4	0.5	10	3.1	0.7	10
Friesland	22/4	7.7	69	4.6	1.1	38	3.0	1.1	74
Overijssel	28/4	-	1	-	-	-	5.0	-	1
Utrecht	19/4	5.5	2	-	-	-	3.5	0.5	2
Flevoland	21/4	5.5	2	5.0	0.0	3	4.0	1.1	5
Noord-Holland	28/4	11.6	22	4.2	0.8	11	3.3	0.9	19
Zuid-Holland	27/4	9.0	3	5.0	1.0	2	3.2	0.8	4
Zeeland	22/4	13.8	31	4.9	1.0	21	3.3	1.2	34
Noord-Brabant	25/4	5.7	3	4.8	0.4	4	3.6	0.8	5

Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*

De trend van de afgelopen jaren heeft zich voortgezet. Treurnis troef bij deze soort, inmiddels nagenoeg geheel aangewezen op de Waddeneilanden (elk broedgeval op het vasteland verdient een nauwkeurige beschrijving). Er kwamen van elf nesten gegevens binnen: 6x Texel, 4x Schiermonnikoog en 1x Terschelling. Bij een juiste beoordeling van deze soort zijn nesten van Terschelling onontbeerlijk; hoeveel, nestsucces, broedselgrootte?

Mochten de elf nesten wèl maatgevend zijn, dan heeft de soort vooral problemen bij het produceren van nageslacht (Bijlage 2 en 3). Het gemiddelde jongental per succesvol paar was slechts 2.4, per paar 1.7 (Bijlage 4). De geslachtverhouding in acht nesten was 12 mannetjes op 7 vrouwtjes. Gevoegd bij een geringe overleving in het eerste levensjaar (Marjolein Lof) is de gemeten jongenaanwas onvoldoende om de populatie op peil te houden tenzij immigratie plaatsvindt. Voor dat laatste ontbreken aanwijzingen. Anno 2000 lijken alleen Texel en Terschelling zich aan de malaise te onttrekken, maar Terschelling is feitelijk terra incognita (onze kennis van dit eiland dateert nu alweer van bijna 10 jaar terug). Van Ameland kregen we geen nestkaarten binnen, alleen een overzicht van het Vogelringstation aldaar (J.T. de Jong, J.F. de Jong, S. Elgersma, L. Varkevisser, J. Krol). Hier werden slechts 4 paren vastgesteld, waarvan er één mislukte. De overige brachten 2x 2 en 1x 3 jongen groot.

Figuur 2. Aantalsverloop van de Blauwe Kiekendief op Ameland in 1987-2000 (bron: Vogelringstation Ameland). *Trend of the Hen Harrier on the Wadden Sea Island Ameland in 1987-2000.*

De oorzaken van het verdwijnen van de Blauwe Kiekendief zijn niet goed bekend. Op het vasteland speelde habitatvernietiging een rol, op de Wadden mogelijk

voedselproblemen (al dan niet in combinatie met verruïging), concurrentie met de sterk toegenomen Bruine Kiekendief en geringe overleving in het eerste levensjaar. De Amelandse waarnemers wijten de bijna-verdwijning van hun eiland aan veroudering van de duinen en de daarmee samenhangende voedselproblemen. Onderzoek ontbreekt echter. Zeker is dat als er niet wordt ingegrepen, de Blauwe Kiekendief van Ameland zal verdwijnen (Figuur 2). Dat geldt op termijn mogelijk ook voor de rest van het land.

Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*

Deze soort is uitgebreid in het vorige nummer van De Takkeling aan de orde gekomen (Koks & Visser 2000). Daarom hier alleen enkele samenvattende gegevens. Het jaar 2000 was het beste jaar sinds 1980. Het bolwerk lag wederom in Oost-Groningen, maar ook Lauwersmeer (7) en Oostelijk (1) en Zuidelijk Flevoland (5) telden mee. De meeste paren broedden in landbouwgewassen: 19x wintertarwe, 13x luzerne en 2x wintergerst. Daarnaast werden riet/ruigte (7x), ruigte (1x) en jong bos (1x) gebruikt. Deze verdeling geeft al aan dat nestbescherming noodzakelijk blijft als we ten minste jongen willen zien uitvliegen. De samenwerking met Groningse en Flevolandse boeren was dan ook weer superdeluxe. Een groot compliment voor alle betrokkenen is op zijn plaats!

De gemiddelde start van de eileg viel op 22 mei (uitersten 4 mei en 15 juni, n=23), niet afwijkend van wat de laatste jaren gewoon was (Bijlage 2). De gemiddelde legsel- en broedselgrootte was resp. 3.6 en 2.6 (zie Bijlage 3 en 4 voor preciese gegevens), evenmin afwijkend van eerdere jaren. De geslachtsverhouding bij volledig gesekste nesten was 26 mannetjes op 29 vrouwtjes.

Havik *Accipiter gentilis*

De Haviken waren er weer vroeg bij in 2000. De gemiddelde start van de eileg viel op 2 april, de eerste begon op 16 maart (Bijlage 2). In Limburg en Noord-Brabant zitten de vogels telkenjare een paar dagen eerder op eieren dan in de rest van het land, al waren de vogels in het Gooi er dit jaar ook vroeg bij (Tabel 5). Daarbij vergeleken waren de Veluwe Haviken aan de late kant, een gevolg van voedselschaarste?

De gemiddelde legselgrootte van 3.4 (Bijlage 3) en gemiddelde broedselgrootte van 2.7 (Bijlage 4) varieerden slechts licht naar regio (Tabel 5). De gegevens op nestkaarten laten vaak niet toe een nadere verdeling naar leeftijd van de ouderparen te maken. Voor zover opgetekend was er echter geen enkele regio waar eerstejaars vogels vaak broedend werden aangetroffen. Onder 56 op leeftijd gebrachte mannetjes waren er twee (3.6%) in jeugdkleed. Onder 171 vrouwtjes waren dat er 18 (10.5%). Er lijkt een kleine stijging in het aandeel broedvogels in eerstejaars kleed te zijn, maar de komende jaren zullen moeten verduidelijken of dat echt zo is. Dit kan een indicatie zijn voor een snellere turnover onder broedvogels, of kolonisatie van voorheen niet-bezette gebieden (waar nog ruimte voor vestiging is).

Tabel 5. Legbegin (4/4=4 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legsels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Haviken in Nederland in 2000; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (4/4=4 April, etc), clutch size (completed clutches) and number of fledglings/successful pair of Goshawks in The Netherlands in 2000 (in each case mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	4/4	6.7	16	3.4	0.6	19	2.7	0.8	17
Friesland	2/4	7.2	63	3.4	0.8	43	2.7	0.9	63
Drenthe	4/4	7.5	72	3.2	0.6	66	2.7	0.8	79
Overijssel	1/4	5.6	13	3.2	0.4	5	2.4	0.7	33
Gelderland	10/4	11.3	16	3.1	0.6	9	2.4	0.8	19
Veluwe	17/4	8.8	7	3.1	0.6	9	2.4	0.5	8
Achterhoek	3/4	8.9	8	-	-	-	2.6	1.0	9
Betuwe	10/4	-	1	-	-	-	2.0	1.0	2
Flevoland	4/4	7.6	43	3.2	0.7	22	2.6	0.8	43
Noordoostpolder	4/4	11.4	4	3.0	-	1	2.2	0.4	5
Oostelijk Flevoland	4/4	5.5	12	-	-	-	2.7	0.7	14
Zuidelijk Flevoland	4/4	7.7	27	3.2	0.7	21	2.5	0.8	24
Utrecht	1/4	8.7	7	3.5	0.5	2	2.8	1.0	8
Noord-Holland	1/4	8.7	25	3.4	0.8	19	2.8	0.8	46
Het Gooi	30/3	8.8	15	3.5	0.5	4	2.7	0.8	16
Wieringermeer	9/4	7.0	4	3.3	0.5	3	1.8	0.8	4
Duinen	4/4	3.7	3	3.1	0.7	9	3.0	0.6	22
Zaanstreek	26/3	3.5	2	4.3	0.5	3	3.3	0.5	3
Zuid-Holland	-	-	-	-	-	-	2.5	0.5	2
Noord-Brabant	29/3	7.2	50	3.6	0.8	39	3.0	0.9	64
Limburg	31/3	7.5	54	3.6	0.6	26	2.6	0.8	58

De paren waarbij het vrouwtje in jeugdkleed was (leeftijd partner onbekend of adult) begonnen gemiddeld op 12 april met de eileg (n=14, SD=10.7), tegen gemiddeld 2 april voor geheel adulte paren (n=41, SD=7.1). Het enige paar waarvan beide ouders in jeugdkleed waren, begon op 15 april met de eileg en bracht alle drie eieren tot vliegvlugge jongen (drie mannetjes). Deze vogels broedden in Boswachterij Exloo in Drenthe, een gebied waar plaatselijk nog steeds illegale vervolging plaatsvindt (Jannes Santing).

De geslachtsverhouding onder ringbare jongen was in het voordeel van de mannetjes (Tabel 6). Een nadere analyse van deze gegevens is wenselijk, omdat er aanwijzingen zijn dat de sexratio van plaats tot plaats en van jaar tot jaar kan variëren. Voor een goede analyse is het noodzakelijk te selecteren op gebieden waar de stand toeneemt, afneemt of stabiel is, en tegelijkertijd onderscheid te maken tussen voedselrijke en voedselarme jaren. Alles op één hoop vegen levert weliswaar een significant mannenoverschot op, maar temporele en lokale omstandigheden

kunnen tot geheel andere uitkomsten leiden. Voedsel speelt daarbij vermoedelijk een directe rol.

Tabel 6. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Haviken (alle jongen op nest gemeten, gewogen en gesekst ten tijde van het ringen) in Nederland in 1996-2000. *Secondary sex ratio of nestling Goshawks (ringing age in nests where all surviving young were measured, weighed and sexed) in The Netherlands in 1996-2000.*

Jaar <i>Year</i>	Man <i>Male</i>	Vrouw <i>Female</i>	Totaal <i>Total</i>	% man <i>% male</i>	Aantal nesten <i>Number of nests</i>
1996	286	237	523	54.7	199
1997	493	379	872	56.5	335
1998	456	371	827	55.1	307
1999	445	432	877	50.7	310
2000	500	372	872	57.3	325
Totaal <i>Total</i>	2180	1791	3971	54.9	1476

Door mensen veroorzaakte mislukkingen kwamen veel voor: 22x verstoring (veelal houtkap en -afvoer, maar ook 3x huttenbouw door kinderen), 9x uithalen van eieren (in 1 geval zelfs na eerst op één ei te zijn gezet), 3x vernielen van eieren (gaatje prikken) en 5x uithalen van jongen. Vooral Friezen hebben zich dit jaar ingespannen veel nesten om zeep te helpen (Bijlsma *et al.* 2001).

Onder de natuurlijke mislukkingsoorzaken kwam desertie van eieren het meest voor. Het is aannemelijk dat hier vaak een menselijke ingreep aan ten grondslag ligt, omdat dergelijke gevallen vooral in notoire verstoringsregio's worden geconstateerd (Friesland wederom). In één geval werd het verlaten van de eieren vermoedelijk veroorzaakt doordat wespen een nest in het haviksnest hadden gebouwd. Roger Erkens, die dit tot zijn onaangename verrassing pas ontdekte toen het al te laat was, moet enkele angstige en pijnlijke momenten hebben gekend! Verder waaiden 10 nesten uit de boom tijdens de storm van 28/29 mei, en werd één haviksnest in de jongenfase geplunderd door ... een Havik. Zelf maakte ik op Landgoed Berkenheuvel in Drenthe bij twee nesten mee dat één van de jongen door een vreemde Havik van het nest werd gepakt en geconsumeerd. Partiële predatie komt vaker voor, maar meestal vlak na het uitvliegen. Dat vreemde Haviken hun slag kunnen slaan in de nestfase geeft te denken. Zijn de vrouwtjes door voedselschaarste gedwongen vroeger in de jongenfase mee te helpen met de voedselvoorziening, waardoor het nest onbeschermd achterblijft? Het lijkt erop.

Voor prooilijsten per provincie zij verder verwezen naar Bijlage 9. Er werden 108 postduifringen doorgegeven: 75x een postudif uit Nederland, 16x België, 13x Duitsland en telkens 1x Denemarken, Polen, Tsjechië en Frankrijk. De leeftijden waren als volgt (geboortjaar): 70x 2000, 22x 1999, 9x 1998, 2x 1997, 3x 1996, 1x 1995 en 1x 1994 (Bijlage 9).

Sperwer *Accipiter nisus*

De Sperwers startten in 2000 gemiddeld slechts één dag later dan in 1999, namelijk op 30 april (Bijlage 2). De meeste regio's kwamen rond dit gemiddelde uit, maar op sommige plekken waren Sperwers beduidend later met de eileg (Zuidelijk Flevoland, Noord-Holland, Zeeland). In deze gebieden waren eerstejaars broedvogels niet oververtegenwoordigd vergeleken met de rest van het land (wat een verklaring had kunnen zijn voor de latere start). In Flevoland broedt een deel van de paren in loofbomen, wat een reden kan zijn om te wachten met eileg tot de bomen goed in blad zitten.

Tabel 7. Legbegin (4/4=4 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Sperwers in Nederland in 2000; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (4/4=4 April, etc), clutch size (completed clutches) and number of fledglings/successful pair of Sparrowhawks in The Netherlands in 2000 (in each case mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
	Groningen	27/4	4.6	24	4.8	0.8	23	3.8	1.2
Friesland	29/4	6.9	35	4.7	1.2	40	4.0	1.6	33
Drenthe	29/4	7.7	55	4.8	0.9	48	4.0	1.2	48
Overijssel	30/4	7.8	13	5.0	0.5	8	4.2	1.0	30
Gelderland	30/4	8.2	32	5.0	0.8	21	3.6	1.3	32
Veluwe	30/4	7.6	13	5.0	0.8	16	3.2	1.1	13
Achterhoek	29/4	8.5	18	5.0	0.8	3	3.8	1.4	17
Betuwe	1/5	-	1	4.5	0.5	2	-	-	-
Zuidelijk Flevoland	7/5	16.6	12	5.2	0.4	5	4.0	1.1	11
Utrecht	30/4	3.0	2	5.0	-	1	2.5	0.5	2
Noord-Holland	7/5	19.5	10	4.7	0.9	19	3.9	0.9	27
Het Gooi	4/5	5.2	5	5.5	0.5	2	4.4	0.5	5
Wieringermeer	11/5	26.6	5	4.2	1.2	6	4.0	0.9	5
Duinen	-	-	-	5.0	0.4	10	3.7	1.2	9
Zaanstreek	-	-	-	4.0	-	1	4.0	-	1
Amsterdam	-	-	-	-	-	-	3.8	0.7	8
Zuid-Holland	30/4	5.3	7	5.0	0.0	4	3.3	1.0	13
Zeeland	4/5	7.2	10	3.8	1.2	9	3.4	1.2	14
Noord-Brabant	30/4	7.7	32	4.8	1.0	26	4.0	1.1	38
Limburg	2/5	10.4	37	5.3	0.6	10	3.2	1.2	41

Adulte paren begonnen gemiddeld op 27 april met de eileg (n=14, SD=5.8), paren met een adult mannetje en een eerstejaars vrouwtje gemiddeld op 29 april (n=2, SD=2.0), het enige paar met een eerstejaars mannetje en adult wijfje op 12 mei en het enige paar met beide vogels in eerstejaars kleed op 2 mei. Leeftijd, en daarmee ervaring, speelt een belangrijke rol bij legbegin. Ervaren paren kennen niet alleen het

klappen van de zweep, maar zitten waarschijnlijk sowieso op de betere plekken met meer voedsel (van Diermen 1997).

Legsel- en broedselgrootte waren beide aan de hoge kant in vergelijking met eerdere jaren (Bijlage 3 en 4). Maar liefst zeven paren hadden een 7-legsel, een verschijnsel dat we de laatste jaren niet zoveel meer tegenkwamen: 0x in 1996 (n=131) en 1997 (n=272), 3x in 1998 (n=298) en 4x in 1999 (n=260) (zie voorgaande Takkelingen).

Onder de mislukkingsoorzaken kwam menselijke verstoring 5x voor en het vernielen van eieren 1x. De overige mislukte nesten kwamen op conto van natuurlijke factoren: 29x predatie van nestjongen (als predator werden 1x Bosuil, 2x boommarter en 6x Havik genoemd), 21x de storm van 28/29 mei (nest uit boom gewaaid), 8x eipredatie, 2x predatie van één of beide ouders en 5x desertie.

Tabel 8. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Sperwers (alle jongen op nest gesekest ten tijde van ringen) in Nederland in 1996-2000. *Secondary sex ratio of nestling Sparrowhawks (ringing age in nests where all young were sexed) in The Netherlands in 1996-2000.*

Jaar <i>Year</i>	Man <i>Male</i>	Vrouw <i>Female</i>	Totaal <i>Total</i>	% man <i>% male</i>	Aantal nesten <i>Number of nests</i>
1996	357	350	707	50.5	174
1997	450	446	896	50.2	245
1998	640	637	1277	50.1	325
1999	445	432	877	50.7	310
2000	502	496	998	50.3	256
Totaal <i>Total</i>	2394	2361	4755	50.3	1310

Alle nesten tezamen blijkt ieder jaar weer dat de geslachtsverhouding onder ringbare nestjongen vrijwel gelijk ligt (Tabel 8). Net als bij de Havik zou een nauwkeuriger analyse wel eens voor aardige verrassingen kunnen zorgen. Mannetjes grootbrengen zal minder energiekosten met zich meebrengen dan vrouwtjes grootbrengen. Het kan haast niet anders of in voedselarme habitats moeten verhoudingsgewijs meer mannetjes worden geproduceerd. Analyse op habitatniveau lijkt dan ook een aantrekkelijke optie.

Buizerd *Buteo buteo*

Na een muizenpiekjaar volgt een daljaar. Met deze wetmatigheid is iedere roofvogelaar vertrouwt. Maar klopt het ook? In zijn boeiende boek *Do lemmings commit suicide? Beautiful hypotheses and ugly facts* komt Dennis Chitty tot de slotsom dat het hoe en waarom van cycli nog verre van opgehelderd is. Hoe langer je bezig bent, hoe vaker je waarnemingen doet die haaks staan op wat je tot dan toe als wetmatigheid had beschouwd.

Zo ook de Buizerds in 2000, rijp voor een vrije val na het zeer goede muizenjaar 1999. En inderdaad, 2- en 3-legsels voerden de boventoon en het aantal 4-legsels lag

beduidend beneden dat van 1999. Toch werden er twee 5-legsels gevonden (normaliter voorbehouden aan supermuizenjaren) en zelfs een 6-legsel. Die laatste was mogelijk een instinker; het valt niet helemaal uit te sluiten dat hier twee vrouwtjes aan het werk waren geweest, al kwamen er wel vijf jongen uit (zie Foto's).

Links/left: Zes-legsel van Buizerd, Horsterwold in Zuidelijk-Flevoland, 21 april 2000 (Willem van Manen). De eigrooite in mm was resp. 53.7x43.5 (links onder), 55.0x43.0 (links midden), 54.4x43.9 (links boven), 52.4x43.5 (rechts boven), 56.0x44.3 (rechts midden) en 53.8x43.6 (rechts onder). *Clutch with 6 eggs of Common Buzzard, Zuidelijk Flevoland, 21 April 2000.*

Rechts/right: Hetzelfde nest met 5 jongen, vleugellengtes resp. 211, 204, 203, 162 en 155 mm (Willem van Manen). *Same nest with 5 nestlings, with maximum wing chords of resp. 211, 204, 203, 162 and 155 mm.*

Of hier twee vrouwtjes bij betrokken waren, valt niet met zekerheid te zeggen. De variatie in pigmentatie van de eieren valt geheel binnen de mogelijke variatie binnen één legsel. Dat geldt ook voor de eigrooite en de leeftijdsverschillen tussen de jongen. Gezien het matige muizenjaar gaat het mogelijk toch om twee vrouwtjes. *The differences in egg pigmentation, egg size and nestling age are consistent with normal within-clutch and within-brood variation, but given the fact that 2000 was not a good vole-year, it is nevertheless possible that two females were involved.*

Bij de jongenproductie werd echter zichtbaar dat de Buizerds het toch niet makkelijk hadden. Op veel nesten werd partiële sterfte gemeld, vrijwel zonder uitzondering van de kleinste jongen. Op een aantal andere nesten bevonden zich achterblijvertjes waarvan het einde nakende was. De gemiddelde broedselgrootte van 1.9 (Bijlage 4) is dan ook aan de optimistische kant (tussen ringen en uitvliegen verstrijken vaak nog 15-25 dagen, waarin nog sterfte kan optreden), en bijna een vol jong kleiner dan in 1999.

Tabel 9. Legbegin (3/4=3 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Buizerds in Nederland in 2000; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (3/4=3 April, etc), clutch size (completed clutches) and number of fledglings/successful pair of Common Buzzards in The Netherlands in 2000 (in each case mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	3/4	6.8	41	2.5	0.7	42	2.2	0.8	45
Friesland	8/4	8.1	217	2.4	0.6	177	1.9	0.7	220
Drenthe	4/4	8.1	145	2.5	0.6	141	1.9	0.7	158
Overijssel	3/4	9.1	53	2.5	0.8	37	2.0	0.8	108
Gelderland	6/4	6.2	38	2.0	0.6	14	1.7	0.6	58
Veluwe	5/4	6.6	3	1.8	0.4	6	2.0	0.0	4
Achterhoek	6/4	6.1	35	2.0	0.8	7	1.7	0.6	49
Betuwe	-	-	-	3.0	-	1	1.8	0.4	5
Flevoland	5/4	7.1	143	2.6	0.7	45	1.7	0.8	159
Noordoostpolder	11/4	9.7	6	2.0	-	1	2.3	0.5	6
Oostelijk Flevoland	6/4	5.7	45	2.5	0.5	2	1.6	0.8	63
Zuidelijk Flevoland	5/4	7.3	92	2.6	0.7	42	2.1	0.8	100
Utrecht	8/4	6.0	12	3.0	0.0	2	1.7	0.6	14
Noord-Holland	4/4	7.3	35	2.8	0.6	24	2.0	0.7	59
Het Gooi	3/4	8.1	16	3.0	0.7	4	2.1	0.6	17
Wieringermeer	4/4	5.5	8	2.7	0.5	6	1.6	0.7	8
Duinen	2/4	3.8	4	2.7	0.4	7	2.1	0.7	25
Zaanstreek	1/4	8.2	3	3.0	0.7	4	2.2	0.8	4
Zuid-Holland	4/4	5.2	7	2.7	0.5	3	2.2	0.6	13
Zeeland	7/4	3.8	7	2.4	0.7	8	2.0	0.8	21
Noord-Brabant	3/4	7.1	55	2.6	0.7	42	1.9	0.6	92
Limburg	4/4	7.5	101	2.1	0.4	14	1.9	0.7	115

In de meeste provincies en regio's werd gemiddeld tussen 1 en 4 april met de eileg begonnen (Tabel 9), een beeld dat weinig afwijkt van dat uit eerdere jaren. De 8 april van Friesland laat zich verklaren door het verhoudingsgewijs grote aantal vervolgen en nalegels, vooral in de gebieden waar op forse schaal nesten worden verstoord door jagers en weidevogelbeschermers (ZO-hoek, wijde omgeving van Joure). Vijf

zekere nalegsels werden hier gemiddeld op 14 april gestart (SD=9.3, spreiding 5 april-2 mei), maar het is waarschijnlijk dat veel meer paren in Friesland een tweede poging waagden na een eerdere verstoring.

Foto. Nestjonge Buizerds van 16 en 17 dagen oud, met vers afgekloven poten van derde jong ernaast (15 dagen oud, dood bij gewicht van 225 gram), De Nul, Wapse, 24 mei 2000 (Rob Bijlsma). *Nestling Common Buzzards of 16 and 17 days old, with remains of 15-day-old nestling (weighed only 225 g at death), Drenthe, 24 May 2001.*

De oorzaken van mislukking waren velerlei, met in 2000 twee constanten: menselijke activiteiten (veelal opzettelijk bedoeld als verstoring) en de storm van 28 op 29 mei.

Onder de menselijke activiteiten vielen verstoring in de breedste betekenis van het woord (38x, waaronder ekstervangkooi onder nest, hoogzit ernaast, houtkap, huttenbouw, recreatie, aanleg fietspad), uithalen van eieren (18x), vernielen van eieren (6x, voornamelijk prikken met naald), uithalen van jongen (1x), afschot (vooral Friesland, met als smoesje kraaienjacht) en boom afgezaagd vlak boven nest (1x).

De storm van 28/29 mei kwam bij Buizerds hard aan, waarschijnlijk omdat deze soort tegenwoordig zo veelvuldig in open cultuurland broedt en daar dus vol de wind voor de kiezen kreeg. Volledig mislukte nesten door het stormgeweld werden 77x vastgesteld, daarnaast nog eens minimaal 11x partiële sterfte van een broedsel doordat er 1-2 jongen uit het nest waaiden die het niet overleefden. Talloos waren de verhalen van jongen op de grond die door de controleurs op de nesten werden teruggezet of, indien dat óók op de grond lag, op nieuwe platformpjes werden geplaatst vlakbij de plek waar het mis was gegaan. Deze strategie is inderdaad verre

te prefereren boven een tocht naar een asiël, omdat de ouders de jongen gewoon van eten blijven voorzien (ook op de grond trouwens, maar dat is toch een wat onveiligere plek). Behalve stormschade kwam desertie geregeld voor (15x), daarnaast predatie van jongen (5x) en dood van één van de ouders (1x). Van vier nesten werd een jong gemeld met aanzienlijk vergroeide poten zonder overlevingskansen; sommige waarnemers maken deze vogels af, andere laten het op zijn beloop.

Steeds meer jongen kunnen de laatste jaren worden gesekest aan de hand van de opgegeven maten en gewichten op de nestkaarten (Tabel 10). In 2000 was er een duidelijke mannenoverschot op de nesten. Omdat de veldmuiscyclus landelijk vrijwel synchroon loopt, leent de Buizerd zich goed voor een vergelijking van de geslachtsverhouding van jaar op jaar, misschien nader verfijnd naar gebieden met een stabiele (Oost-Nederland) of een toenemende populatie (West-Nederland). Levert een voedselarm jaar een hoger aandeel mannetjes op, en zo ja, in welke mate (sexuele dimorfie bij Buizerds niet zo groot als bij Havik of Sperwer, mogelijk minder grote verschillen in sexratio tussen gebieden-habitats-jaren)?

Tabel 10. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Buizerds (alle jongen op nest gesekest ten tijde van ringen) in Nederland in 1996-2000. *Secondary sex ratio of nestling Common Buzzards (ringing age in nests where all young were sexed) in The Netherlands in 1996-2000.*

Jaar Year	Man Male	Vrouw Female	Totaal Total	% man % male	Aantal nesten Number of nests
1996	64	55	119	53.8	52
1997	152	155	307	49.5	172
1998	298	270	568	52.5	285
1999	346	354	700	49.4	312
2000	251	224	475	52.8	270
Totaal Total	1111	1058	2168	51.2	1091

Prooijsten per provincie zijn gebundeld in Bijlage 10; veel van deze prooien werden tijdens de controles op het nest aangetroffen. Het is daarmee een scheve steekproef van wat Buizerds werkelijk pakken.

Torenvalk *Falco tinnunculus*

In 2000 werden ruim 4000 nestjonge Torenvalken geringd (Tabel 1), een sterke aanwijzing dat de Torenvalk zeker geen daljaar te verduren had. Ook het aantal 7-legsels was fors te noemen (Bijlage 3). Dit spoort met de bevindingen bij de Kerkuil, waar in 2000 veel tweede broedsel bij werden gevonden en het aantal paren hoger was dan ooit tevoren in de vier voorafgaande decennia (Johan de Jong). Toch een goed muizenjaar, dus? Of alleen plaatselijk?

Gemiddeld begonnen de Torenvalken op 25 april met de eileg, de vroegste zelfs op 25 maart (Bijlage 2). De meeste provincies zwierven met hun gemiddelde rond het

landelijk gemiddelde (Tabel 11). Voor de verdeling van legsel- en broedselgroottes zij verwezen naar Bijlage 3 en 4.

Tabel 11. Legbegin (21/4=21 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Torenvalken in Nederland in 2000; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (21/4=21 April, etc), clutch size (completed clutches only) and number of fledglings/successful pair of Kestrels in The Netherlands in 2000 (in each case mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	21/4	14.2	48	5.4	0.9	56	4.7	1.2	48
Friesland	26/4	15.0	242	5.2	1.0	183	4.5	0.6	256
Drenthe	24/4	12.2	65	5.3	0.8	92	4.6	1.2	102
Overijssel	23/4	14.7	56	5.5	0.8	54	4.6	1.3	70
Gelderland	27/4	12.0	25	5.2	0.6	20	3.2	1.0	34
Utrecht	16/4	0.0	2	6.0	-	1	4.7	0.5	3
Flevoland	23/4	6.9	13	5.8	0.7	6	4.8	0.8	13
Noord-Holland	24/4	11.4	33	5.4	0.8	23	4.3	1.3	35
Zuid-Holland	26/4	9.5	34	4.8	0.7	21	4.2	1.0	40
Zeeland	29/4	9.4	80	4.9	0.9	100	3.6	1.2	113
Noord-Brabant	22/4	11.4	33	5.4	0.6	37	4.3	1.4	50
Limburg	24/4	9.1	70	5.1	0.7	28	4.3	1.0	93

De geslachtsverhouding van nestjonge Torenvalken valt niet betrouwbaar uit de nestkaarten af te leiden. Blijkbaar zijn niet alle jongen goed te seksen, zelfs indien ze behoorlijk uitgegroeide bovenstaartdekveren hebben. Het aandeel vrouwtjes onder de gesekste jongen is veel te hoog om reëel te zijn.

Oorzaken van mislukking waren 7x menselijk (5x verstoring, 1x uithalen eieren, 1x vernielen eieren) en 68x natuurlijk (38x desertie, 7x eipredatie, 7x jongenpredatie, 1x ouderpredatie, 12x storm van 28/29 mei en 3x ouder dood aangetroffen).

Torenvalken broedend op kraaiennesten in bomen en op hoogspanningsmasten mislukten twee keer zo vaak (11 van 49 nesten, ofwel 22.4%) als Torenvalken die in nestkasten broedden (101 van 962 nesten, ofwel 10.5%). Dat kwam vooral door de grotere kans te worden gepredeerd, al waren de nestkastbewoners niet altijd gevrijwaard van de attenties van Haviken of Buizerds.

Boomvalk *Falco subbuteo*

De gemiddelde start van de eileg viel op 12 juni (Bijlage 2), nagenoeg gelijk aan de start in 1996-99. Slechts twee paren begonnen in mei en één in juli, de rest in juni. Daarmee is de Boomvalk veruit de laatst beginnende roofvogel in ons land, ondanks het feit dat de eerste passanten al in de laatste week van maart kunnen worden

waargenomen. Het lijkt er echter op dat de hoofdmoot pas eind april of nog later arriveert. Waarom het zo lang duurt voordat ze met eileg beginnen, is een raadsel. Het lijkt in ieder geval niet uit te maken of Boomvalken in Zuid- danwel Noord-Nederland broeden (Tabel 12).

De gemiddelde legselgrootte was 2.8 (Bijlage 3), de gemiddelde broedselgrootte 2.3 (Bijlage 4). Op 22 nesten werden de jongen op geslacht gebracht door een combinatie van maten en gewichten (leeftijd versus gewicht) en geluid (mannetjes hebben een hoger en sneller geluid; met wat ervaring, en rekening houdend met stijgend opwindingsniveau van de valkjes tijdens de nestcontrole, kan het geluid een betrouwbaar middel zijn om het geslacht te bepalen). Op deze nesten werden 26 mannetjes en 26 vrouwtjes aangetroffen. Een gelijke seksratio kwam ook uit de gesommeerde gegevens van 1996-97 naar voren (57 mannen en 58 vrouwen, bij 46 nesten; Bijlsma 2000).

Boomvalken broeden overal waar geschikte nesten op een geschikte plek zitten. In afnemend belang werd gebroed in de volgende boomsoorten: populier (n=36), grove den (n=18), hoogspanningsmast (n=13), eik (n=9), els (n=8), zomereik (n=6), wilg (n=5), zwarte den (n=3), loofboom (n=3), iep (n=1), esdoorn (n=1), den (n=1) en Corsicaanse den (n=1). Deze keuze wordt ingegeven door wat ter plekke beschikbaar is. Vaak zijn per regio duidelijke voorkeuren aan te tonen, zoals populieren in het Roerdal, grove dennen in westelijk Noord-Brabant, enzovoort. Het aandeel gebruikers van kraaiennesten in hoogspanningsmasten ligt nu al op 12.5%. De zwarte kraai is veruit de belangrijkste nestleverancier (n=90), gevolgd door Buizerd (n=6), roek (n=2), ekster (n=1), houtduif (n=1) en kunstnest (n=1). Dit bewijst eens te meer het belang van kraaiennesten voor soorten die zelf geen nest bouwen (valken, uilen).

Onder de mislukkingsoorzaken werden de volgende genoemd: desertie (n=2), predatie van jongen (n=7), predatie van een ouder (n=1), storm (n=2) en dood van een ouder (n=1). Het laatste geval betrof een vogel die op het nest in een hoogspanningsmast verstrikt was geraakt in nylondraad dat door de oorspronkelijke nestbouwer (een kraai) was aangebracht. In een ander geval werd het adulte mannetje vlakbij het nest dood onder de hoogspanningsleiding gevonden door Hans Hut; het wijfje slaagde erin de jongen toch groot te brengen.

Gezien de drastische aantalsveranderingen op veel plaatsen in Nederland (vrijwel verdwenen uit voorheen belangrijke broedgebieden in bossen op zandgronden, handhaving in Noord-Brabant, mogelijk toename in cultuurland van Noord- en West-Nederland) is extra aandacht voor deze soort zeer gewenst (Bijlsma *et al.* 2001). Zo'n extra inspanning werd op Noord- en Zuid-Beveland geleverd door G.T. Rozemeijer en medewerkers (Rozemeijer 2000). Dit leverde in 1999 al 12-16 territoria op, in 2000 15 territoria waarin negen nesten werden gevonden. Het enthousiasme in deze groep bewijst opnieuw dat specialisatie op één of enkele soorten lonend is.

Tabel 12. Legbegin (6/6=6 juni, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Boomvalken in Nederland in 2000; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (6/6=6 June, etc), clutch size (completed clutches only) and number of fledglings per successful pair of Hobbies in The Netherlands in 2000 (in each case mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	6/6	2.9	3	3.0	0.0	2	2.3	0.5	3
Friesland	10/6	6.7	16	2.8	0.4	15	2.2	0.7	17
Drenthe	11/6	4.5	2	3.0	-	1	3.0	-	1
Overijssel	15/6	4.4	4	-	-	-	2.6	0.8	10
Gelderland	9/6	5.8	3	2.5	0.5	2	2.4	0.5	5
Utrecht	4/6	-	1	-	-	-	3.0	-	1
Noord-Holland	11/6	-	1	3.0	-	1	2.0	0.0	3
Zuid-Holland	-	-	-	-	-	-	1.3	0.5	3
Zeeland	19/6	2.8	5	2.5	0.5	2	2.1	0.8	7
Noord-Brabant	12/6	7.5	18	3.0	0.0	6	2.4	0.6	23
Limburg	14/6	9.7	9	3.0	-	1	2.2	0.6	12

Foto. Jonge Boomvalkjes van 23 en 24 dagen op oud kraaiennest, Ridderoordse Bossen bij Bilthoven, 28 juli 2001 (Hanneke Sevink). In dit stadium kunnen ze soms op geslacht worden gebracht, uitgaande van gewicht en stemgeluid (mannetjes kekkeren hoger en sneller, maar wees verdacht op verhoogde roepsnelheid onder invloed van opwinding). *Nestling Hobbies of 23 and 24 days old, central Netherlands near Bilthoven, 28 July 2001.*

Een klein aantal waarnemers maakte melding van prooien van Boomvalken, soms op het nest, vaker echter in de omgeving van het nest op een plukplaats (Tabel 13). Omdat we zo weinig weten over de preciese oorzaken van de achteruitgang van de Boomvalk in delen van Nederland, is informatie over prooiëus en -aanbod van groot belang (zie De Boer 2000, voor een samenvatting van de Groningse gegevens over 1996-2000).

Tabel 13. Prooien van Boomvalken in Friesland (C. de Vries), Zeeland (Rozemeijer 2000) en Limburg (P. Beckers) in 2000. *Prey items of Hobbies identified in three provinces in The Netherlands in 2000.*

Provincie Province	Friesland	Zeeland	Limburg
Vleermuis <i>Bat sp.</i>	1	-	-
Boerenwaluw <i>Hirundo rustica</i>	1	3	-
Gierzwaluw <i>Apus apus</i>	-	5	1
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	-	1	-
Merel <i>Turdus merula</i>	-	-	1
Huismus <i>Passer domesticus</i>	-	1	-
Ringmus <i>P. montanus</i>	-	1	-
Kanarie <i>Serinus canaria</i>	-	-	1
Valkparkiet <i>Nymphicus hollandicus</i>	1	-	-
Zangvogel sp. <i>Songbird sp.</i>	-	-	1
Libel <i>Odonata</i>	-	-	2
Groene glazenmaker <i>Aeshna viridis</i>	-	-	1
Mestkever <i>Geotrupes sp.</i>	-	-	++

Slechtvalk *Falco peregrinus*

De nieuwe eeuw begon goed met een totaal van zeven paren, één meer dus dan in 1999. Het zijn allemaal nestkastbewoners (Tabel 14). Alle bekende stekken werden herbezet. De nieuwkomer vestigde zich op de Maasvlakte (nestkast), waar hij op het nippertje door Hans Hasper werd ontdekt. Deze nestkast was bekend bij de plaatselijke vogelaars; toch hadden ze niet in de smiezen dat de kast bezet was. Het geeft aan dat Slechtvalken niet altijd even makkelijk zijn vast te stellen (eenzelfde geval hebben we in Groningen bij de Eemscentrale meegemaakt). Het paar op de Maasvlakte jaagde vermoedelijk veel 's nachts op trekvogels die afkwamen op de felle lampen van het industrieterrein. In de voorraadkamer van deze vogels werden tientallen prooien aangetroffen, waaronder kleine fuutachtigen, veel waterhoentjes, waterrallen, watersnippen en wintertalingen (van Geneijgen 2000).

Nooit eerder begonnen de Slechtvalken zo vroeg met de eileg; drie paren zelfs in de laatste pentade van februari, en gemiddeld op 10 maart (Bijlage 2). De legsel- en broedselgrootte waren eveneens groter dan anders (Bijlage 3 en 4, Tabel 14). De geslachtsverhouding onder de geringde jongen was gelijk: 11 mannetjes en 11 vrouwtjes. Opmerkelijk genoeg was in vijf van de zes nesten het eerstgeboren jong een mannetje.

Tabel 14. Broedbiologische gegevens van Slechtvalken in Nederland in 2000. *Breeding parameters of Peregrine Falcons in The Netherlands in 2000.*

Locatie <i>Site</i>	Legsel <i>Clutch size</i>	Eieren uit <i>Hatched</i>	Jongen uit (sexratio) <i>Fledged (sex ratio)</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>
Eemshaven	4	4	4 (3♂,1♀)	11 maart
Nijmegen	4	4	4 (3♂,1♀)	15 maart
Maasvlakte	(4)	(4)	4 (1♂,3♀)	2 april
Moerdijk	4	3	3 (1♂,2♀)	28 februari
Geertruidenberg	4	4	4 (1♂,3♀)	27 februari
Maasbracht	3	0	0	?
Geleen	3	3	3 (2♂,1♀)	29 februari
Gemiddeld <i>Mean</i>	3.7	3.7	3.7	10 maart
Standaardafwijking <i>SD</i>	0.4	0.5	0.5	12.1
Aantal nesten <i>Nests</i>	7	6	6 (11♂,11♀)	6

Nabespreking

Opvullen van witte plekken

Uitbreiding van roofvogelwerk in Nederland is het meest lonend in de ‘witte gebieden’ (Figuur 1): Terschelling, NW-Overijssel, delen van Salland, Twente, Veluwe, Gelderse Vallei, rivierengebied, Utrecht buiten de Utrechtse Heuvelrug, Zuid-Holland en de westelijke helft van Noord-Brabant.

Het aantal (nest)waarnemers is min of meer aan het stabiliseren. Dit blijkt ook uit het aantal ingeleverde nestkaarten (Bijlage 1). Het enthousiasme is onverminderd groot; de begeleidende briefjes en brieven, de opmerkingen op de nestkaarten (soms hele verhalen) en de tussentijdse vragen en meldingen getuigden daar van. Deze variëren van opmerkingen van de 4-jarige wijsneus Eline den Uijl (‘oh, heeft ie al dekveren’) tot Niels van der Galiën (7 jaar, zag in één oogopslag aan de schaarste van poepspetters onder een sperwernest dat het geen jongen meer bevatte) en Lex Tervelde die waardeerde woorden voor uitzonderlijke fraaie jonge Buizerds over had (‘mooie goudgele rakkers’). Er gaan zelfs mensen op fitness om flink gespierd de winter uit te komen (Hanneke Sevink), zodat het klimwerk in het voorjaar direct grondig kan worden aangepakt. Anderen laten zich zeeziek zwiepen tijdens stormen (Gejo Wassink). Lokale specialisaties beginnen zich steeds duidelijker af te tekenen: Torenvalken die in enorme regio’s worden gecontroleerd, systematische zoekacties naar Boomvalken, individuele herkenning van Buizerds aan de hand van geruide veren, sperwerfanaten, gespeur naar prooien van kiekendieven, noem maar op. Niets is te dol om hulp te bieden bij rampen en rampjes (zie ook Wim Meijer in deze Takkeling). Wat dat betreft was 2000 een jaar voor de knutselaars, zeker na de storm van 28/29 mei toen er tal van nesten met jongen uit de boom waren gezwiept. Er zijn heel wat kunstnesten gebouwd...

Effect van een zomerstorm

In totaal werden 124 nesten als vernield door de meistorst opgegeven: 2x Wespendif, 10x Havik, 21x Sperwer, 77x Buizerd, 12x Torenvalk en 2x Boomvalk. Buizerd en Sperwer liepen naar verhouding de meeste averij op, de eerste vanwege zijn veelvuldig nestelen in houtwallen in open cultuurland (de volle mep te pakken), de laatste omdat veel nesten nogal wankel in dunne boompjes worden gebouwd. Deze cijfers houden in dat er landelijk minimaal 500 nesten overstuur moeten zijn gegaan als gevolg van de meistorst (rekening houdend met de populatie-omvang van de respectievelijke soorten en het aandeel door storm mislukte nesten op het aantal ingeleverde nestkaarten).

Dank

De onderstaande lijst is niet compleet; hij bevat alleen de namen voor zover vermeld op de nestkaarten of in begeleidende brieven.

Groningen: Martijn Bakker, Peter de Boer, Rinus Dillerop, Cor Dijkstra, Alwin Hut, Zwanette Jager, Ben Koks, Leon Luitjen, Otto Overdijk, Thijs van Overveld, Jan Smit, Albert Schnieders, Lex Tervelde, D. Veenendaal, Erik Visser, Cees van der Wal, Carolien van der Ziel.

Friesland: Jorn Akkerman, Anneke Alberda, Anto Beets, P. v.d. Bij, Rob G. Bijlsma, Appie Bles, H. de Boer, S. Bouma, E.W.F. Brandenburg, Lieuwe Dijkse, Jonko Dijkstra, Johan Eijzenga, Thijs van Galen, A. v.d. Heide, Y. v.d. Heide, Tom Jager, U. Jellema, Freek Jelsma, Johan de Jong, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, J. Kooistra, A.C. Kuiper, C.F. Kuipers, H. Landstra, Lies Lockhorst, Willem Louwsma, Sietsje v.d. Meulen, Janco Mulder, Jeltsje Mulder, H. Pool, Tim Popma, René Riem Vis, Jaring Roosma, Pieter Schaper, Hans Sloot, Jan van der Sluis, Bauke Smit, Jan Stelma, Barend Storm, Lex Tervelde, Oane Tol, Christiaan de Vries, Cees van der Wal.

Drenthe: Rob G. Bijlsma, L. Blaauw, G.J. Blaauwgeers, D.K.K. Bresser, W. de Bruin, Kees van Eerde, Jan Eitens, G.S. Habers, Alex Hoving, Magdalena Janicka, B.J. Keukenkamp, Willem van Manen, A. Otten, R. Otten, Henk Jan Ottens, Maria Quist, Jannes Santing, Ibo Sterken, Lex Tervelde, Oscar Vedder, Sake de Vlas, David Vos, Stef Waasdorp.

Overijssel: Afdeling Nieuwleusen, G.L. Alferink, Egbert van Beesten, W. Bergsma, L. Blaauw, E. Blanke, Han Bouwman, Jeroen Bredenbeek, G. Breukelman, Sjaak Bruggeman, Arend Diepeveen, Jan van Dijk, Henk Dinius, J. Euverman, H.H. Germers, Gerbrand Groen, D. Hakkers, Ronny Hullegie, K. Harink, J. Hoeve, J. Huls, P. Hulst, Harm Kat, Kees van Kleef, Wim Koldewee, A. Kreeft, E. Krikkink, M. Krikkink, Henk Kuiper, Jan Leenhouts, Jan Leferink, Jacob Mussche, Jan Nap, G. Niessink, P. Olde Dubbelink, E. Pullen, E. Renssen, C.W.C. Rosendaal, Ton Schoorlemmer, Henk Smit, G. Stoeten, Mathieu v.d. Veen, Vereniging Natuur en Milieu "De Vechtstreek", A. Vreeburg, P. Wesselink, B. Witte.

Flevoland: Bierman, Kees Breek, A. Dijkstra, Ebbens, Ton Eggenhuizen, Peter Knapstein, Ria Knapstein, E.A. Kolvoort, H. Kolvoort, S. Krol, Willem van Manen, Jan Nap, G.J. Nieuworp, Frank de Roder, Simone v.d. Sijs, Leo Smits, Rob van Swieten, M. Tienkamp, C. Tijlma, H. Vels, M.B. v.d. Wal, Rudi van der Weerd, André Wels, Egbert van Wijhe, Lykle Zwanenburg.

Gelderland: Wim van den Bergh, Johan Boeing, Arnold v.d. Burg, Rob G. Bijlsma, G. Bogers, Bennie van den Brink, Symen Deuzeman, Peter van Geneijgen, Michel Geven, Jeroen Haas, Arno Izaaks, Hans Jansen, Ab Kreunen, Robert Kwak, Wim de Leeuw, J.W. Mecking, Stichting Motacilla, Henk van Paassen, Jan Schoppers, P. Schoppers, H. Simmelink, Willie Spieker, Frans

Stam, B. Verboog, Stef Waasdorp, Geert Wamelink, Gejo Wassink, Henk Wessels, Ronald Zollinger.

Utrecht: Wim van Barneveld, Gert Bieshaar, Lex van Canstein, Ton van den Dorpe, Auke Douma, Mariëtte Doyer, André van der Galiën, Maria de Groot, Gerard van Haaff, Familie Hilhorst, Dick A. Jonkers, Hans de Koning, Paul van der Poel, Bop van Poelgeest, Harry de Rooij, Dave Schmitt, Hanneke Sevink, Chris Sjobbema.

Noord-Holland: Wout van der Bedem, J.P. Blakenburg, C.W. Boer, Gert-Jan de Boer, Piet Boontje, Jan Borsboom, Virginia van den Brink, Niko Buiten, Daan Buitenhuis, René van Bussum, G. Corbett, Fred Cottaar, A.A. Dekker, D.C. Dekker, K. Dekkers, R.M. van Dijk, Lieuwe Dijkse, A.M.M. Galesloot-Veenboer, André v.d. Galiën, S. Geel, Goois Natuurreservaat, Dick de Graaf, Ab Grobde, E. Groen, Albert J. van Gulijk, M.R. de Haas, Jacos Jes, Dick Jonkers, H. Jonkers, Leon Kelder, Pien Keltholt, L. Knijnsberg, R. Kok, Wim Koldewee, H. van der Leest, Frans Leurs, Rob Leurs, H. Levering, Erik Maassen, Jan van Mierlo, Gerard Mijnhout, J. Oosterlaken, Harry de Rooij, RVWG Heemskerk, N. Schouten, Hanneke Sevink, Richard Snel, Cees Steenman, Jan Stok, Jan Terlouw, Jelles Timmer, René den Vlijt, Dook Vlucht, Fred Vogelzang, M. Vonk, Jos Vroege, Vrs. van Lennep, Rombout de Wijs, Bert Winters, Nirk Zijlmans, Roel Zijlstra.

Zuid-Holland: Guido Aijkens, Arie van Ballegoie, Hugo Bes, Arian van Dam, Symen Deuzeman, Peter van Geneijgen, Hans Hasper, A v.d. Heiden, Wim Meijer, Maarten Verrips.

Zeeland: Gert van Bergeijk, G.J.C. Buth, Cor Capello, Henk Castelijns, Jeroen Castelijns, Coos Ettema, A. Hannewijk, M.A. Hemminga, M. van 't Hof, J.P.C. van Hoven, Chiel Jakobusse, Eelco Jansen, Rens Jansen, fam. de Jonge, Mat Jongenelen, Adrie Joesse, Ralf Joesse, Piet de Keuning, Bram Korteknie, Willem van Leening, C. Luysterburg, Jean Maebe, Edward Minnaar, A.A. Polderman, Bianca Rozemeijer, G.T. Rozemeijer, Jaap de Schipper, Niels de Schipper, Gerard Slob, C.M. Sol, Wouter van Steenis, Fred Twisk, P. Verkerk, G. Vos, I. Wattel, Wim van Westeinde, Wim de Wilde, Jeanette Wisse.

Noord-Brabant: Henk v.d. Acker, Duc v.d. Bergh, Joop Bergsma, Jan Biemans, M.W.J. Boerenkamp, Gerard Bogers, J. van Bokhoven, Nico Bouwmans, H. den Brok, Sandra v.d. Burgt, P. Busink, Fr. Damen, Symen Deuzeman, Marilou van Dijk, J.G. Dolstra, L. van Duren, Peter van Geneijgen, Ronnie Geraerts, W. Gremmen, IVN Veldhoven/Vessem, Wim Janssen, Cor Karsemakers, Marianne van Kinsbergen, J. de Kock, Chris van Lieshout, Otto Kwak, G. van Lieshout, Esther Maas, H.B.M. Manders, E. Marijs, Wilma Meurs, Th. v.d. Mortel, Chris Mulder, Sjaak Oerlemans, Henk Jan Ottens, Hans Potters, Marc Poulussen, Marco Renes, J. Roijendijk, Geert Sanders, Edward Sliwinski, J. v.d. Spek, Jan v.d. Tillaart, Annelies Timmerman, Henk van Tuijl, William v.d. Velde, Marc Verbeeten, Wil Verbossen, John Vereijken, Jan Verhoeven, Frans Vlamings, Jeroen van Vliet, Piet v.d. Voort, M. Vorstenbosch, Tiny van Vroenhoven, VWG De Kempen, VWG De Maasheggen, Bart v.d. Wielen, Wiebe Witteveen, Piet Wouters

Limburg: Jo Beckers, Piet Beckers, Jan Biemans, Hub Brueren, Mieke Cörvers, H. Dols, Jan Duif, Jo Erkens, Roger Erkens, John Ernst, John Hannen, Herman Hendriks, W. Houbraken, IVN Munstergeleen, J. v.d. Kieboom, Leo Koster, Rob van der Laak, H. Maeghs, P. Maessen, Bob Meeuwissen, A.Musters, Henk Jan Ottens, Hans Phijl, R. Poschkens, J. v.d. Spek, Leo Swinkels, VWG/IVN Eijs, F. Verbong, J. Vossen, William Verpoort, Joost Wijnands.

Summary: Trends and breeding success of raptors in The Netherlands in 2000

A total of 4352 raptor nests were registered in 2000, covering 11 species (Fig. 1, Appendix 1) and most regions and habitats within The Netherlands (Fig. 1). Basic data taken from these cards are presented here, i.e. clutch size (full clutches only), number of fledglings (usually recorded during ringing, unless a later nest visit was paid; nestling counts from the ground were not included), sex ratio (based on nests where all surviving young were sex-identified and weighed/measured) and onset of laying (mostly back-calculated from wing length=age and controlling for clutch size). Food items collected during nest visits are presented in Appendix 9 (Goshawk) and 10 (Common Buzzard). During 2000, at least 8426 raptor nestlings were ringed (Table 1).

The winter of 1999/2000 was very mild (IJnsen frost index 3.6), the summer was rather warm (IJnsen summer index 57.9). A gale on 28/29 May caused havoc among nesting raptors, with 124 nests (out of 4352) damaged to such an extent that all nestlings/eggs were killed, especially among Common Buzzards (4.6% of all nests) in farmland and Sparrowhawks (4.1%); partial losses were numerous.

Honey Buzzard *Pernis apivorus*: a very successful breeding season, thanks to large numbers of social wasps through early August (German wasp *Vespula germanica*) and late August/early September (common wasp *V. vulgaris*). Onset of laying was on average on 22 May, the first clutch being initiated on 15 May (n=36, Table 3, Appendix 2)! Clutch size was 2.0 (n=18, Appendix 3), number of nestlings/-successful pair on average 1.8 (n=35, Appendix 4). The number of non-laying pairs was very small, i.e. 5 out of 51. In an area in Drenthe (4466 ha, of which 64% woodland), where Honey Buzzards are studied using standardized methods, non-laying varied between 17% (in 2000) and 80% (in 1997; Table 2). Several nestlings in 2000 weighed >1200 g, proof of superior food and feeding conditions during summer.

Black Kite *Milvus migrans*: a breeding attempt along the river IJssel failed during the egg stage (Schoppers 2000). This was the third breeding attempt in The Netherlands ever.

Marsh Harrier *Circus aeruginosus*: mean onset of laying was 23 april (n=140, cf. Appendix 2), mean clutch size 4.6 (n=89, Appendix 3) and mean brood size 3.2, n=154, Appendix 4). Variation between regions was small (Table 4). In 119 nests all young were sexed: 185 males and 184 females.

Hen Harrier *Circus cyaneus*: the Dutch population is dwindling, with viable subpopulations at the Wadden Sea Islands of Texel and Terschelling only. The species almost disappeared from mainland breeding haunts. It is steeply declining on the Wadden Sea Islands of Ameland and Schiermonnikoog as well. On Ameland, for example, the number of breeding pairs declined from 27 in 1990 to 4 in 2000 (raising

only 7 young by 3 pairs; cf. Figure 2). Mean onset of laying was 3 May (Appendix 2), mean clutch size 4.0 (Appendix 3) and mean brood size 2.4/successful nest and 1.7/pair (Appendix 3). It is thought that adverse habitat changes are responsible for the decline and poor breeding success, probably also poor first-year survival (based on analysis of ring recoveries; M. Lof).

Montagu's Harrier *Circus pygargus*: the data covering 2000 were published by Koks & Visser (2000). Of 43 known nesting sites, 34 were in cropland, the remaining in nature reserves, rough land and forestry plantation. Nest protection was therefore necessary to guarantee successful fledging. Mean onset of laying was 22 May (4 May-15 June, n=23, Appendix 2), mean clutch size 3.6 (Appendix 3), mean brood size 2.6 (Appendix 4). Sex ratio was 26 males and 29 females.

Goshawk *Accipiter gentilis*: mean start of laying was 2 April, with the first egg on 16 March (n=360, Appendix 2). On average, Goshawks in the southern Netherlands started a few days earlier than those in the northern and eastern Netherlands (Table 5). Adult pairs started egg-laying on 2 April on average (n=41, SD=7.1), much earlier than pairs in which the female was in first-year plumage (12 April, n=14, SD=10.7; males either adult or age not known). Of aged breeding birds 2 out of 56 males were in first-year plumage; in females this was 18 out of 171 (10.5%). This proportion is slightly increasing during the last few years, probably indicative of a higher turnover in some parts of The Netherlands (persecution, increasing populations in the western Netherlands). Goshawks in parts of Drenthe and on the Veluwe may experience food shortage (resulting in higher turnover?); depredation of Goshawk nestlings by Goshawks, until recently unknown or rarely recorded, seems to be increasing in frequency (as is depredation of Common Buzzard nestlings by Goshawks). Clutch size averaged 3.4 (n=250, Appendix 3), brood size 2.7 (n=436, Appendix 4). Sex ratio in 325 nests was in favour of males (57.3%, Table 6), i.e. consistent with earlier results (overall in 1996-2000: 54.9% males among 3971 nestlings on 1476 nests; Table 6).

Sparrowhawk *Accipiter nisus*: mean start of laying was 30 April (n=269, Appendix 2), with a later start in the western Netherlands (where population is still increasing and a higher proportion of first-year birds is involved) and in Flevoland (high proportion nesting in deciduous woodland, where a delay is probably related to leafing of trees) (Table 7). Mean clutch size was 4.8 (n=215, Appendix 3), mean brood size 3.9 (n=314, Table 4). Seven clutches contained 7 eggs, a higher number than in preceding years: 0 in 1996 (n=131) and 1997 (n=272), 3 in 1998 (n=298) and 4 in 1999 (n=260). Adult pairs had an earlier start (27 April, n=14, SD=5.8) than pairs consisting of adult male and first-year female (29 April, n=2, SD=2.0). The only recorded pair in first-year plumage started on 2 May. Nestlings were sexed on 256 nests (50.3% male, 998 nestlings); in the period 1996-2000 the overall sex ratio on 1310 nests was also 50.3% (Table 8). An important cause of failure was predation by Goshawks.

Common Buzzard *Buteo buteo*: the commonest raptor in The Netherlands, even occupying open farmland and built-up areas. This distribution is also reflected in unusual nesting sites, such as a ground nest in farmland (Friesland), two nests in electricity towers and nests in solitary trees in open farmland. Mean onset of laying averaged 5 April (n=855, range 12 March-14 May; Appendix 2). The relatively late start of laying in Friesland (8 April, as compared to 3-4 April in adjacent Drenthe and Groningen; Table 9) is proof of extensive raptor persecution, and therefore of a higher proportion of repeat layings (the latter started on average on 14 April). Mean clutch size was 2.46 (n=549, Appendix 3), mean number of fledglings/successful nest 1.94 (n=1063, Appendix 4). Despite the fact that 2000 was not a vole-year, 2 clutches with 5 eggs were recorded (normally only in vole-years). A clutch with 6 eggs was possibly produced by two females; this nest resulted in 5 nestlings (see photographs). In 270 nests all nestlings were sexed: 251 males and 224 females (Table 10). Causes of failure were mainly human-related (in Friesland mostly caused by protectionists of meadow birds!). The storm of 28/29 May also damaged many nests (77 completely lost, at least 11 with partial losses).

Kestrel *Falco tinnunculus*: clutches were initiated between 25 March and 1 June, on average on 25 April (n=701, Appendix 2). Regional variation was small (Table 11). Mean clutch size was 5.21 (n=621, Appendix 3), mean brood size was 4.30 (n=857, Appendix 4). Pairs nesting on crow's nests failed twice as often (11 out of 47) than pairs nesting in nestboxes (101 out of 962), mainly because of predation.

Hobby *Falco subbuteo*: Hobbies have become scarce in most wood- and heathlands in the eastern and central Netherlands (formerly the main breeding haunts). In 2000, most Hobbies were located in farmland in Friesland, Noord-Brabant and Limburg (Table 12). Of 104 nests located, 13 were in crow's nests in electricity towers. Main nest suppliers are carrion crows (89% of 100 nests). Onset of laying averaged 12 June (n=63, Appendix 2), mean clutch size was 2.83 (n=29, Appendix 3), mean brood size 2.30 (n=86, Appendix 4). Sex ratio (based on nestlings >23 days old, using body mass and/or call) in 22 nests was 26 males and 26 females. Main causes of failure were predation (7x nestlings, 1x parent), adverse weather (storm of 28/29 May, 2x) and desertion (2x). Prey items found on/near nests were identified in three provinces (Table 13).

Slechtsvalk *Falco peregrinus*: the Dutch population increased from 6 pairs in 1999 to 7 pairs in 2000. All pairs used specially provided nestboxes on industrial sites. Clutch size was 2x 3 and 5x 4 eggs, brood size 2x 3 and 4x 4 nestlings (one nest failed). All nestlings were ringed (including colour-rings); sex ratio in 6 nests was 11 males and 11 females. Mean onset of laying was 10 March (range 27 February-2 April) (Table 14). The newly settled pair in the western Netherlands had a well-stocked larder near its nest, containing many nocturnal migrants such as Moorhens, Water Rails and grebes, and also many Snipes and Teal (van Geneijgen 2000). This pair probably benefited from the brightly illuminated industrial site, which attracted large numbers of nocturnal migrants.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1998. Broedresultaten en trends van roofvogels in Nederland in 1997. De Takkeling 6: 4-53.
- Bijlsma R.G. 1999. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 1998. De Takkeling 7: 6-51.
- Bijlsma R.G. 2000. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 1999. De Takkeling 8: 6-51.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij, Haarlem/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 2001. Vervolg van roofvogels in Nederland in 2000. De Takkeling 9: 53-60.
- Bijlsma R.G. & de Vries C. 1997. Broedresultaten en trends van roofvogels in Nederland in 1996. De Takkeling 5(1): 7-42.
- Blanke E. & Bruggeman S. 2000. Groot verschil in ontwikkeling tussen jonge Wespddieven *Pernis apivorus* in hetzelfde nest. De Takkeling 8: 186-188.
- de Boer P. 2000. Prooikeuze van Boomvalken *Falco subbuteo* in Groningen in 1996-2000. De Takkeling 8: 226-229.
- van Diermen J. 1996. Sperwers in dorp, cultuurland en bos. De Levende Natuur 97: 43-51.
- Chitty D. 1996. Do lemmings commit suicide? Beautiful hypotheses and ugly facts. Oxford University Press, Oxford.
- van Geneijgen P. 2000. Slechtvalken jagen op nachtelijke trekvogels. Slechtvalk Nieuwsbrief 6(1): 6.
- Koks B. & Visser E. 2000. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 2000. De Takkeling 8: 199-210.
- van Manen W. 2000. Drentse Wespddieven *Pernis apivorus* nestelen steeds vaker in Japanse lariks *Larix leptolepis*. De Takkeling 8: 108-112.
- Rozemeijer G.T. 2000. Broedonderzoek op Noord- en Zuid-Beveland in 2000. Roofvogelwerkgroep De Bevelanden, Goes.
- Schoppers J. 2000. Mislukt broedgeval van de Zwarte Wouw *Milvus migrans* langs de IJssel bij Doesburg in 2000. De Takkeling 8: 189-198.
- Voskamp P. 2000. Populatiebiologie en landschapsgebruik van de Wespddief *Pernis apivorus* in Salland. Limosa 73: 67-76.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

Foto. Adulte Wespddief in de buurt van Amsterdam, eindjaren negentig (Nirk Zijlmans). Let op de spitse kop en slanke uiterlijk. *Adult Honey Buzzard near Amsterdam, 3 July 1999.*

Bijlage 1. Aantal verwerkte nestkaarten per roofvogelsoort per provincie in 2000 (per 10 januari 2001). *Number of nestcards submitted by province and species in 2000, with totals for 1996-2000.*

Provincie	Province	Frie	Gron	Dren	Over	Geld	Flev	Utre	NHol	ZHol	Zeel	NBra	Limb	Σ
Wespendief	<i>Papi</i>	4	-	13	2	12	-	1	-	-	-	6	13	51
Zwarte Wouw	<i>Mmig</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Bruine Kiek	<i>Caer</i>	106	16	1	2	-	7	2	20	7	67	8	-	236
Blauwe Kiek	<i>Ccya</i>	5	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	11
Grauwe Kiek	<i>Cpyg</i>	7	31	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	44
Havik	<i>Agen</i>	97	24	97	42	49	52	12	58	4	-	105	67	607
Sperwer	<i>Anis</i>	60	36	74	42	68	14	8	47	30	24	65	48	516
Buizerd	<i>Bbut</i>	403	55	233	150	180	214	33	72	19	42	153	135	1689
Torenvalk	<i>Ftin</i>	329	64	124	83	44	14	3	38	50	149	60	98	1056
Boomvalk	<i>Fsub</i>	32	5	4	12	11	0	1	6	3	11	30	19	134
Slechtvalk	<i>Fper</i>	-	1	-	-	1	-	-	-	1	-	2	2	7
Totaal 2000		1043	232	546	333	366	307	60	247	114	293	429	382	4352
Totaal 1999		1023	196	596	427	363	304	36	293	132	171	392	283	4216
Totaal 1998		714	232	571	286	473	246	27	157	94	126	396	246	3568
Totaal 1997		578	201	489	263	182	142	14	154	21	96	222	209	2571
Totaal 1996		655	209	518	155	195	212	11	76	27	73	117	138	2386

Foto. Juveniel vrouwtje Havik (39 dagen) op nest in els in het Naardermeer, 10 juni 2000 (Hanneke Sevink). In deze leeftijds categorie is de kans op afvliegen heel groot wanneer de nestboom wordt beklommen. *Female Goshawk (39 days old) on alder in Naardermeer, 10 June 2000.*

Bijlage 2. Legbegin van roofvogels in Nederland in 2000, inclusief vervol- en nalegels, per 5-daagse periodes. Voor basisgegevens van de gemiddelden van 1996, 1997, 1998 en 1999 zie resp. Bijlsma & de Vries 1997, Bijlsma 1998, 1999 en 2000. *Onset of laying (5-day periods) of raptors in The Netherlands in 2000, including repeat layings). For basic data on means of 1996-99, see resp. Bijlsma & de Vries 1997, Bijlsma 1998, 1999 and 2000.*

Day	Maand	Slech	Havi	Buiz	BrKi	Tore	Sper	BlKi	GrKi	Wesp	Boom
Day	Month	Fper	Agen	Bbut	Caer	Ftin	Anis	Ccyn	Cpyg	Papi	Fsub
26-1	II/III	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2-6	III	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7-11	III	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12-16	III	1	4	1	-	-	-	-	-	-	-
17-21	III	-	19	14	-	-	-	-	-	-	-
22-26	III	-	47	64	-	2	-	-	-	-	-
27-31	III	-	82	151	-	7	-	-	-	-	-
1-5	IV	1	100	4	-	24	-	-	-	-	-
6-10	IV	-	62	183	7	50	-	-	-	-	-
11-15	IV	-	22	102	24	86	3	-	-	-	-
16-20	IV	-	17	66	34	91	15	-	-	-	-
21-25	IV	-	5	26	26	101	63	2	-	-	-
26-30	IV	-	1	3	22	124	81	1	-	-	-
1-5	V	-	-	2	10	94	53	2	1	-	-
6-10	V	-	1	-	7	57	29	2	1	-	-
11-15	V	-	-	2	4	30	11	1	6	2	-
16-20	V	-	-	-	2	18	5	-	3	14	-
21-25	V	-	-	-	3	7	5	-	5	11	-
26-30	V	-	-	-	1	2	-	-	5	7	2
31-4	V/VI	-	-	-	-	1	-	-	1	1	9
5-9	VI	-	-	-	-	2	-	-	-	-	14
10-14	VI	-	-	-	-	1	3	-	-	1	15
15-19	VI	-	-	-	-	1	-	-	1	-	14
20-24	VI	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
25-29	VI	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
30-4	VI/VII	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-
5-9	VII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gemiddelde Mean		10.III	2.IV	5.IV	23.IV	25.IV	30.IV	3.V	20.V	22.V	12.VI
Standaarddeviatie SD		12.1	8.1	7.9	10.0	12.9	9.4	6.4	9.3	5.1	7.5
Aantal paren Pairs		6	360	855	140	701	269	8	23	36	63
Eerste legsel First		27.II	16.III	12.III	6.IV	25.III	12.IV	22.IV	4.V	15.V	26.V
Laatste legsel Last		2.IV	7.V	14.V	27.V	1.VI	3.VI	12.V	15.VI	10.VI	6.VII
Gem. 1996 Mean 1996		11.III	6.IV	4.IV	27.IV	22.IV	28.IV	12.V	27.V	29.V	11.VI
Gem. 1997 Mean 1997		21.III	3.IV	6.IV	29.IV	6.V	1.V	29.IV	24.V	27.V	12.VI
Gem. 1998 Mean 1998		2.IV	4.IV	6.IV	26.IV	27.IV	1.V	2.V	20.V	27.V	11.VI
Gem. 1999 Mean 1999		15.III	1.IV	4.IV	23.IV	25.IV	29.IV	4.V	20.V	24.V	9.VI

Bijlage 3. Legselgrootte (voltallige legfels) van roofvogels in Nederland in 2000 (nestkaarten t/m 12 januari 2001). *Clutch size (full clutches only) of raptors in The Netherlands in 2000.*

Legselgrootte <i>Clutch size</i>	Wesp <i>Papi</i>	BrKi <i>Caer</i>	BIKi <i>Ccya</i>	GrKi <i>Cpyg</i>	Havi <i>Agen</i>	Sper <i>Anis</i>	Buiz <i>Bbut</i>	ToreBoom <i>Ftin</i>	Slec <i>Fsub</i>	Fper
1	-	-	-	1	4	-	31	1	-	-
2	18	2	-	-	16	5	254	1	5	-
3	-	7	1	9	113	14	248	18	24	2
4	-	31	2	7	115	48	14	90	-	4
5	-	34	1	2	2	108	2	274	-	-
6	-	12	-	1	-	33	-	211	-	-
7	-	3	-	-	-	7	-	26	-	-
8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gemiddelde <i>Mean</i>	2.0	4.6	4.0	3.6	3.4	4.8	2.5	5.2	2.8	3.7
Standaardafwijking <i>SD</i>	0.0	1.0	0.7	1.0	0.7	1.0	0.7	0.9	0.4	0.4
Aantal nesten <i>Nests</i>	18	89	4	20	250	215	549	621	29	7
Gem. 1996 <i>Mean 1996</i>	2.0	4.7	3.8	3.3	3.5	4.8	2.8	5.3	3.2	-
Gem. 1997 <i>Mean 1997</i>	1.9	4.8	3.3	3.6	3.1	4.5	2.2	4.8	2.8	4.0
Gem. 1998 <i>Mean 1998</i>	2.0	4.9	3.8	3.9	3.2	4.7	2.5	5.2	2.8	3.3
Gem. 1999 <i>Mean 1999</i>	2.0	4.8	4.4	3.7	3.5	4.8	2.7	5.1	2.8	3.2

Bijlage 4. Aantal uitgevlogen jongen (gewoonlijk synoniem met geringde aantal jongen) van roofvogels in Nederland in 2000. *Number of fledglings per successful pair (often synonymous with number of ringed nestlings) of raptors in The Netherlands in 2000.*

Aantal jongen <i>Number of fledglings</i>	Wesp <i>Papi</i>	BrKi <i>Caer</i>	BIKi <i>Ccya</i>	GrKi <i>Cpyg</i>	Havi <i>Agen</i>	Sper <i>Anis</i>	Buiz <i>Bbut</i>	ToreBoom <i>Ftin</i>	Slec <i>Fsub</i>	Fper
1	6	10	1	5	38	16	297	25	11	-
2	29	31	4	3	132	28	538	48	40	-
3	-	51	2	12	200	67	220	134	33	2
4	-	48	1	4	66	94	7	218	2	4
5	-	13	-	-	-	89	1	300	-	-
6	-	1	-	-	-	19	-	126	-	-
7	-	-	-	-	-	1	-	6	-	-
Gemiddelde <i>Mean</i>	1.8	3.2	2.4	2.6	2.7	3.9	1.9	4.3	2.3	3.7
Standaardafwijking <i>SD</i>	0.4	1.1	0.8	1.0	0.8	1.2	0.7	1.2	0.7	0.5
Aantal nesten <i>Nests</i>	35	154	8	24	436	314	1063	857	86	6
Gem. 1996 <i>Mean 1996</i>	1.8	3.3	2.4	2.6	2.8	4.0	2.3	4.6	2.5	2.5
Gem. 1997 <i>Mean 1997</i>	1.4	3.4	3.2	2.2	2.6	3.6	1.9	4.0	2.4	3.0
Gem. 1998 <i>Mean 1998</i>	1.6	3.4	2.8	2.6	2.7	3.9	2.1	4.1	2.4	1.8
Gem. 1999 <i>Mean 1999</i>	1.9	3.3	2.4	3.0	2.9	4.0	2.3	4.3	2.4	2.8

Bijlage 5. Legbegin, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Haviken in Groningen (1991-2000), Drenthe (1984-2000) en Flevoland (1989-2000). *Mean onset of laying, clutch size and number of fledglings/successful pair of Goshawks in Groningen (1991-2000), Drenthe (1984-2000) and Flevoland (1989-2000).*

Groningen		Legbegin				Legselgrootte				Uitgevlogen jongen			
Jaar	Year	Onset of laying		N	Clutch size			N	Number of fledglings			N	
x	SD	Range	x		SD	Range	x		SD	Range			
1990	3/4	-	-	1	-	-	-	-	3.0	-	-	1	
1991	3/4	4.9	27/3-13/4	7	4.0	-	-	1	1.8	0.6	1-3	7	
1992	29/3	4.6	20/3-3/4	8	3.6	0.5	3-4	5	2.6	1.0	1-4	8	
1993	3/4	6.0	24/3-12/4	8	3.5	0.5	3-4	8	2.7	0.8	1-4	9	
1994	30/3	5.0	21/3-9/4	22	3.7	0.4	3-4	11	2.6	0.8	1-4	23	
1995	29/3	5.0	17/3-5/4	15	3.0	-	-	1	2.8	0.9	1-4	23	
1996	1/4	5.8	24/3-9/4	10	3.7	0.9	2-5	9	2.7	1.0	1-4	17	
1997	2/4	5.4	23/3-14/4	27	3.4	0.7	2-4	17	2.8	0.9	1-4	27	
1998	2/4	6.6	20.3-16.5	18	3.2	0.6	2-4	10	2.6	0.8	1-4	19	
1999	2/4	5.8	22/3-18/4	20	3.5	0.5	1-4	13	2.7	0.6	1-4	21	
2000	4/4	6.7	23/3-17/4	16	3.4	0.6	2-4	19	2.7	0.8	1-4	17	

Drenthe		Legbegin				Legselgrootte				Uitgevlogen jongen			
Jaar	Year	Onset of laying		N	Clutch size			N	Number of fledglings			N	
x	SD	Range	x		SD	Range	x		SD	Range			
1984	4.4	10.2	18/3-3/5	47	3.7	0.7	2-4	10	2.6	0.9	1-4	64	
1985	4.4	7.2	23/3-24/4	71	3.5	0.6	2-4	27	2.9	0.9	1-5	84	
1986	6/4	8.8	21/3-28/4	72	3.6	0.8	1-5	32	2.8	0.9	1-5	83	
1987	8/4	8.0	23/3-4/5	83	3.4	0.8	2-5	46	2.8	0.9	1-4	96	
1988	3/4	8.0	19/3-25/4	84	3.5	0.6	2-5	57	3.0	0.9	1-5	94	
1989	1/4	9.0	18/3-5/5	64	3.6	0.7	2-5	23	2.9	0.9	1-5	64	
1990	31/3	5.9	21/3-17/4	38	3.4	0.8	2-5	37	2.7	0.8	1-4	41	
1991	1/4	5.6	21/3-16/4	41	3.3	0.9	1-5	41	2.8	1.0	1-4	41	
1992	1/4	7.7	17/3-22/4	50	3.4	0.7	2-6	49	2.6	0.8	1-4	48	
1993	2/4	8.9	13/3-26/4	45	3.7	1.0	2-6	51	2.9	1.1	1-5	45	
1994	4/4	8.4	17/3-1/5	58	3.2	0.7	1-5	55	2.6	0.8	1-4	54	
1995	6/4	7.7	17/3-24/4	53	3.1	0.6	2-5	57	2.5	0.8	1-4	46	
1996	6/4	7.2	20/3-30/4	81	3.5	0.8	1-5	73	2.8	0.9	1-4	86	
1997	4.4	7.4	20/3-30/4	66	3.0	0.8	1-4	67	2.5	0.8	1-4	71	
1998	4/4	7.1	21/3-26/4	78	3.2	0.8	1-5	72	2.8	0.9	1-4	78	
1999	2/4	7.5	20/3-26/4	68	3.6	0.7	2-5	72	2.9	0.8	1-5	72	
2000	4/4	7.5	23/3-26/4	72	3.2	0.6	2-4	66	2.7	0.8	1-4	79	

Flevoland		Legbegin				Legselgrootte				Uitgevlogen jongen			
Jaar	Year	Onset of laying		N	Clutch size			N	Number of fledglings			N	
x	SD	Range	x		SD	Range	x		SD	Range			
1989	31/3	5.1	22/3-8/4	13	4.0	0.0	4-4	2	2.9	0.8	1-4	13	
1990	31/3	3.2	25/3-5/4	8	3.3	0.7	1-3	6	2.9	0.8	1-4	18	
1991	7/4	9.5	23/3-16/4	9	4.0	-	-	1	2.6	0.7	1-3	9	
1992	4/4	4.9	25/3-11/4	17	-	-	-	-	2.6	0.9	1-4	17	
1993	3/4	4.6	26/3-14/4	24	4.0	-	-	1	2.7	1.1	1-4	23	
1994	6/4	5.4	24.3-16/4	40	3.4	0.5	3-4	9	2.5	1.0	1-4	39	
1995	7/4	9.1	23/3-20/4	38	3.0	1.0	2-5	6	2.5	0.9	1-4	36	
1996	6/4	7.4	27/3-7/5	43	3.0	0.0	3-3	2	2.6	1.0	1-4	46	
1997	4/4	5.5	23/3-13/4	31	2.3	0.7	1-3	6	2.7	0.9	1-4	30	
1998	7/4	7.3	20/3-21/4	35	3.0	0.8	2-4	7	2.6	0.9	1-4	37	
1999	5/4	7.6	16/3-25/4	37	3.0	0.5	2-4	9	2.7	0.8	1-4	40	
2000	4/4	7.6	20/3-23/4	43	3.2	0.7	2-4	22	2.6	0.8	1-4	43	

Bijlage 6. Legbegin, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Sperwers in Groningen (1991-2000), Drenthe (1984-2000) en Flevoland (1989-2000). *Mean onset of laying, clutch size and number of fledglings/successful pair of Sparrowhawks in Groningen (1991-2000), Drenthe (1984-2000) and Flevoland (1989-2000).*

Groningen

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Number of fledglings			
	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N
1991	21/4	-	-	1	7.0	-	-	1	6.0	-	-	1
1992	1/5	5.5	22/4-8/5	7	4.8	1.3	3-7	5	3.4	1.4	1-6	7
1993	26/4	6.0	18/4-9/5	11	4.9	0.7	4-6	9	4.1	0.9	2-5	11
1994	30/4	3.4	14/4-5/5	7	5.0	1.1	3-6	5	4.1	1.0	2-5	7
1995	28/4	2.8	23/4-3/5	8	5.0	0.8	4-6	3	3.9	1.4	1-5	9
1996	29/4	8.2	19/4-13/5	9	5.1	0.8	4-6	12	3.9	1.1	1-5	16
1997	28/4	8.5	21/4-27/5	15	4.2	1.0	2-6	15	3.3	0.7	2-6	19
1998	28/4	4.6	18/4-5/5	19	5.1	0.5	4-6	15	4.3	0.9	2-5	19
1999	29/4	11.9	13/4-20/5	23	4.4	0.7	3-5	18	3.7	1.3	1-5	21
2000	27/4	4.6	18/4-6/5	24	4.8	0.8	3-7	23	3.8	1.2	1-5	32

Drenthe

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Number of fledglings			
	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N
1984	2/5	6.6	19/4-17/5	39	4.6	0.9	3-6	11	4.1	1.2	1-6	49
1985	5/5	7.0	19/4-30/5	46	4.9	0.8	3-6	17	3.4	1.3	1-5	44
1986	3/5	4.4	24/4-15/5	54	5.0	0.8	3-7	19	3.7	1.3	1-7	63
1987	4/5	6.4	15/4-26/5	66	4.8	1.1	3-7	20	3.7	1.2	1-6	64
1988	1/5	6.8	11/4-9/5	77	4.8	0.7	3-6	40	4.1	1.3	1-6	78
1989	29/4	6.3	11/4-9/5	38	5.1	0.9	3-7	26	3.9	1.4	1-6	43
1990	2/5	5.8	21/4-15/5	31	5.1	0.9	4-7	27	4.2	1.4	1-7	30
1991	5/5	8.2	21/4-22/5	43	4.4	1.0	1-6	43	4.1	1.0	1-6	33
1992	2/5	8.3	18/4-30/5	40	4.7	0.8	2-6	39	3.8	1.3	1-6	33
1993	28/4	8.4	17/4-21/5	38	4.9	0.9	3-6	41	4.0	1.3	1-6	35
1994	1/5	6.5	19/4-22/5	42	4.7	0.7	3-6	40	4.0	1.0	1-5	32
1995	29/4	6.5	19/4-17/5	42	4.9	0.9	2-6	40	4.0	1.3	1-6	33
1996	27/4	6.8	16/4-17/5	45	4.7	1.0	2-6	38	4.1	1.1	2-6	47
1997	2/5	8.4	17/4-21/5	34	4.4	1.0	2-6	51	3.7	1.3	1-6	50
1998	1/5	7.3	17/4-23/5	68	4.9	0.9	2-7	73	4.1	1.2	1-6	52
1999	27/4	6.8	14/4-10/5	55	5.0	0.8	2-7	49	4.3	1.2	1-6	34
2000	29/4	7.7	12/4-21/5	55	4.8	0.9	2-7	48	4.0	1.2	1-6	48

Flevoland

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Number of fledglings			
	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N
1989	5/5	6.8	27/4-15/5	5	6.0	-	-	1	3.8	0.7	3-5	5
1990	2/5	5.4	23/4-11/5	10	5.3	0.9	4-7	10	3.9	1.2	2-6	9
1991	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1993	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1994	5/5	1.0	4/5-6/5	2	5.0	0.0	5-5	2	-	-	-	-
1995	1/5	2.5	28/4-3/5	2	4.0	-	-	1	3.5	0.5	3-4	2
1996	30/4	8.3	15/4-18/5	11	5.0	0.7	4-6	4	4.1	0.9	3-6	9
1997	10/5	17.0	20/4-11/6	5	5.3	0.5	5-6	3	4.2	1.3	2-6	5
1998	29/4	7.0	27/4-16/5	9	4.2	1.7	1-6	8	4.0	1.6	1-6	9
1999	29/4	6.2	15/4-5/5	10	4.5	0.5	4-5	2	4.0	1.3	2-6	10
2000	7/5	16.6	16/4-11/6	12	5.2	0.4	5-6	5	4.0	1.1	2-5	11

Bijlage 7. Legbegin, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Buizerds in Groningen (1990-99), Drenthe (1984-99) en Flevoland (1989-99). *Mean onset of laying, clutch size and number of fledglings/successful pair of Common Buzzards in Groningen (1990-2000), Drenthe (1984-2000) and Flevoland (1989-2000).*

Groningen

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Number of fledglings			
	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N
1990	10/4	3.7	6/4-15/4	3	-	-	-	-	2.7	0.5	2-3	3
1991	10/4	4.2	6/4-17/4	4	-	-	-	-	2.5	0.5	2-3	4
1992	9/4	6.2	1/4-21/4	11	2.4	0.8	1-3	5	1.9	0.8	1-3	11
1993	7/4	6.4	26/3-17/4	14	3.2	0.7	2-4	5	2.2	1.0	1-4	14
1994	7/4	8.9	24/3-24/4	27	2.3	0.6	1-3	10	1.8	0.7	1-3	27
1995	11/4	8.0	21/3-26/4	27	2.5	0.5	2-3	2	1.9	0.7	1-4	27
1996	2/4	6.6	23/3-21/4	29	2.8	0.6	2-4	19	2.1	0.9	1-4	63
1997	7/4	7.2	26/3-28/4	42	2.4	0.6	1-3	31	1.8	0.8	1-4	44
1998	6/4	5.8	24/3-19/4	41	2.4	0.5	2-3	26	2.0	0.8	1-3	45
1999	6/4	10.8	22/3-16/5	50	2.6	0.6	1-4	41	2.2	0.7	1-4	51
2000	3/4	6.8	20/3-21/4	41	2.5	0.7	1-4	42	2.2	0.8	1-4	45

Drenthe

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Number of fledglings			
	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N
1984	9/4	8.5	20/3-9/5	82	2.4	0.7	1-3	18	2.0	0.8	1-4	98
1985	11/4	8.2	20/3-16/5	72	2.1	0.6	1-3	15	1.9	0.6	1-3	82
1986	10/4	7.4	28/3-14/5	117	2.8	0.7	2-5	25	2.2	0.8	1-4	129
1987	9/4	6.5	28/3-28/4	98	2.6	0.5	2-4	40	2.1	0.7	1-3	116
1988	5/4	9.7	22/3-18/5	130	2.9	0.6	2-4	70	2.5	0.8	1-4	145
1989	5/4	9.6	21/3-9/5	93	3.1	0.9	1-5	37	2.7	0.8	1-5	107
1990	4/4	8.1	17/3-2/5	60	2.8	0.7	1-4	50	2.4	0.9	1-4	71
1991	8/4	8.4	24/3-28/4	51	2.4	0.7	1-4	37	1.8	0.8	1-4	70
1992	9/4	8.2	23/3-29/4	69	2.3	0.6	1-4	76	1.9	0.6	1-3	66
1993	3/4	9.1	15/3-9/5	92	2.8	0.7	1-4	94	2.5	0.7	1-4	91
1994	6/4	6.3	23/3-26/4	86	2.3	0.7	1-4	107	1.9	0.7	1-4	86
1995	9/4	5.7	30/3-22/4	79	2.2	0.5	1-4	85	1.7	0.6	1-3	74
1996	4/4	7.8	21/3-5/5	165	3.0	0.7	1-5	141	2.4	0.9	1-4	175
1997	5/4	7.3	21/3-26/4	145	2.2	0.6	1-5	136	1.8	0.7	1-3	155
1998	5/4	7.4	15/3-24/4	161	2.4	0.7	1-4	163	2.0	0.7	1-4	171
1999	2/4	7.4	20/3-4/5	198	2.9	0.6	1-5	165	2.4	0.8	1-4	224
2000	4/4	8.1	17/3-27/4	145	2.5	0.6	1-5	141	1.9	0.7	1-4	158

Flevoland

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Number of fledglings			
	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N
1989	9/4	10.3	20/3-27/4	19	3.0	-	-	1	2.4	0.8	1-4	21
1990	4/4	9.5	14/3-25/4	13	2.4	0.6	2-4	11	2.4	0.5	2-3	28
1991	10/4	9.4	25/3-30/4	22	-	-	-	-	2.1	0.6	1-3	11
1992	5/4	8.6	25/3-5/5	38	-	-	-	-	2.6	0.9	1-4	38
1993	5/4	8.0	18/3-22/4	60	3.0	-	-	1	2.6	0.8	1-4	60
1994	6/4	5.9	26/3-22/4	79	2.4	0.5	2-3	12	2.1	0.7	1-4	81
1995	5/4	6.6	25/3-23/4	115	2.8	0.6	2-4	17	2.3	0.7	1-4	115
1996	5/4	6.7	18/3-4/5	139	2.8	1.0	1-5	14	2.4	0.8	1-5	159
1997	7/4	6.0	27/3-26/4	92	2.4	0.8	1-4	11	2.1	0.6	1-3	93
1998	5/4	6.8	23/3-23/4	140	2.9	0.8	1-5	29	2.2	0.7	1-4	81
1999	4/4	6.0	21/3-1/5	152	2.4	0.8	1-4	36	2.3	0.7	1-4	168
2000	5/4	7.1	23/3-25/4	143	2.6	0.7	1-4	45	1.7	0.8	1-4	159

Bijlage 8. Legbegin, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Torenvalken in Groningen (1991-2000). *Mean onset of laying, clutch size and number of fledglings/successful pair of Kestrels in Groningen (1991-2000).*

Groningen

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Number of fledglings			
	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N	x	SD	Range	N
1991	5/5	17.3	14/4-10/6	8	5.3	0.9	4-6	3	3.6	1.7	1-6	9
1992	28/4	17.1	8/4-18/6	24	5.7	0.9	3-7	17	5.0	1.2	1-7	25
1993	20/4	13.9	26/3-7/6	35	5.4	0.8	3-7	29	4.7	1.2	1-7	38
1994	1/5	13.9	12/4-23/5	16	4.9	0.9	4-6	13	3.2	1.1	1-5	16
1995	5/5	9.7	19/4-30/5	18	5.2	0.7	4-6	8	4.2	1.2	2-6	19
1996	25/4	12.2	15/4-12/6	19	5.6	1.0	4-8	24	4.5	1.4	1-7	46
1997	5/5	11.1	18/4-27/5	30	4.8	1.1	2-7	32	4.4	1.0	2-6	28
1998	27/4	11.0	13/4-16/5	39	5.4	0.7	4-6	29	4.2	1.2	1-6	43
1999	26/4	14.0	2/4-29/5	44	5.1	0.9	2-6	40	4.0	1.6	1-6	46
2000	21/4	14.2	27/3-26/6	48	5.4	0.9	3-7	56	4.7	1.2	1-6	48

Foto. Stemmig plaatje van sperwernest in zomereik bij Jeugdland in Amsterdam-Noord, 17 juni 2000 (Nirk Zijlmans). *Sparrowhawk nestlings on nest in oak, northern Amsterdam, 17 June 2000.*

Bijlage 9. Prooien en prooiresten op en nabij nesten van Haviken in de zomer van 2000, verdeeld naar provincie. *Provincial distribution of prey items and prey remains found on and near nests of Goshawks in the summer of 2000.*

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	ZH	Σ
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	19	
Wilde Eend <i>A. platyrhynchos</i>	-	9	-	5	1	6	1	-	-	2	1	25
Wintertaling <i>A. crecca</i>	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Eend spec. <i>Anas spec.</i>	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
Kuifeend <i>Aythya fuligula</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	4
Sperwer <i>A. nisus</i>	1	2	2	-	2	1	-	-	-	-	-	8
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	1	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	5
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	-	1	-	-	2	2	-	-	-	1	-	6
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	-	1	-	1	4	6	-	-	-	1	-	13
Patrijs <i>Perdix perdix</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Kip <i>Gallus gallus</i>	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	3
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i>	-	1	-	2	-	1	-	-	-	-	-	4
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3
Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Kluut <i>Recurvirostra avosetta</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	4	11	-	2	3	7	-	1	-	2	-	30
Goudplevier <i>Pluvialis apricaria</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Watersnip <i>Gallinago gallinago</i>	1	3	-	-	-	1	-	4	-	-	-	9
Wulp <i>Numenius arquata</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Regenwulp <i>N. phaeopus</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Tureluur <i>Tringa totanus</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	-	-	-	-	-	6	-	1	-	-	-	7
Dwergmeeuw <i>L. minutus</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Holenduif <i>Columba oenas</i>	-	-	3	1	3	4	1	-	-	1	-	13
Postduif <i>C. livia</i>	39	21	19	3	97	195	10	6	1	24	5	420
Duif spec. <i>Columba spec.</i>	15	-	-	3	-	2	-	2	-	1	-	23
Houtduif <i>C. palumbus</i>	6	12	3	9	25	25	5	2	-	6	2	95
Zomertortel <i>Streptopelia turtur</i>	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Turkse Tortel <i>S. decaocto</i>	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3
Bosuil <i>Strix aluco</i>	2	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	6
Ransuil <i>Asio otus</i>	3	2	-	-	2	4	-	1	-	-	-	12
Groene Specht <i>Picus viridis</i>	-	-	-	-	2	3	-	1	-	-	-	6
Grote Bonte Specht <i>D. major</i>	5	-	5	-	14	21	5	-	-	4	-	54
Zwarte Specht <i>Dryocopus martius</i>	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	-	6
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Roodborst <i>Erithacus rubecula</i>	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Merel <i>Turdus merula</i>	6	6	4	2	4	5	-	-	-	1	-	28
Kramsvogel <i>T. pilaris</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	8	3	5	-	-	3	1	-	-	2	-	22
Grote Lijster <i>T. viscivorus</i>	-	1	1	-	2	1	-	1	-	-	-	6
Lijster sp. <i>Turdus sp.</i>	-	-	-	-	-	1	sp.	-	-	-	-	1

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	ZH	Σ
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	19	
Zwartkop <i>Sylvia atricapilla</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Pimpelmees <i>Parus caeruleus</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Wielewaal <i>Oriolus oriolus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	36	2	11	-	23	36	3	-	1	4	-	116
Ekster <i>Pica pica</i>	2	3	1	3	14	5	-	-	1	7	-	36
Kauw <i>Corvus monedula</i>	4	-	-	-	1	5	3	-	-	-	-	13
Zwarte Kraai <i>C. corone</i>	4	9	1	3	25	13	-	-	-	3	1	59
Kraaiachtige <i>Corvus</i> sp.	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	21	10	1	9	11	13	2	-	-	7	-	74
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	-	-	1	-	3	4	-	-	-	-	-	8
Sijs <i>Carduelis spinus</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Groenling <i>C. chloris</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Appelvink <i>C. coccythraustes</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Geelgors <i>Emberiza citrinella</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Rietgors <i>E. schoeniclus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Parkiet <i>Melopsittacus undulatus</i>	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Vogel sp. <i>Aves</i> sp.	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Mol <i>Talpa europaea</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Spitsmuis sp. <i>Sorex</i> sp.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Haas <i>Lepus europaeus</i>	1	1	-	1	-	-	1	-	-	-	-	4
Konijn <i>Oryctolagus cuniculus</i>	5	1	-	3	5	16	2	-	-	1	-	33
Eekhoorn <i>Sciurus vulgaris</i>	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	-	6
Bruine Rat <i>Rattus norvegicus</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Muis spec. <i>Microtus/Apodemus</i>	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3
Wezel <i>Mustela nivalis</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Totaal <i>Total</i>	172	114	59	52	253	419	34	20	3	72	9	1207

Postduifringen onder nesten van Haviken (aantal tussen haakjes):

NL2000 (n=46), NL99 (19), NL98 (6), NL97 (1), NL96 (2), NL95 (1), BELG2000 (15), BELG98 (1), DK2000, DV2000 (7), DV99 (3), DV98 (1), DV97 (1), DV94 (1), Polen98 (1), Tsjech96 (1), France 2000 (1).

Bijlage 10. Prooien en prooiresten op nesten van Buizerds in de zomer van 2000, gerangschikt naar provincie. *Provincial distribution of prey items and prey remains found on nests of Common Buzzards in the summer of 2000.*

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	ZE	ZH	Totaal
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	18	19	Total
Blauwe Reiger <i>Ardea cinerea</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	3	8	-	3	3	1	3	1	-	-	-	-	22
Eend spec. <i>Anas spec.</i>	-	19	-	1	-	-	-	3	-	-	2	-	25
Bergeend <i>Tadorna tadorna</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	2	1	1	3	9	1	5	2	-	-	2	-	26
Patrijs <i>Perdix perdix</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Kip <i>Gallus gallus</i>	2	1	1	1	2	3	1	-	-	1	-	-	12
Waterral <i>Rallus aquaticus</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	1	7	1	-	-	-	1	-	-	3	-	-	13
Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	-	6	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	7
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	3	8	-	-	3	1	-	2	-	1	1	-	19
Goudplevier <i>Pluvialis apricaria</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Watersnip <i>Gallinago gallinago</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Grutto <i>Limosa limosa</i>	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Tureluur <i>Tringa totanus</i>	-	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	4
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	-	-	-	-	-	2	1	-	-	1	-	-	4
Postduif <i>Columba livia</i>	2	7	3	1	24	8	3	1	2	5	-	-	56
Duif spec. <i>Columba spec.</i>	3	1	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	8
Holenduif <i>C. oenas</i>	1	-	-	-	1	4	-	-	-	2	-	-	8
Houtduif <i>C. palumbus</i>	2	1	1	-	15	7	1	-	1	3	-	-	31
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ransuil <i>Asio otus</i>	4	3	-	-	1	4	2	1	-	-	-	-	15
Grote Bonte Specht <i>D. major</i>	2	1	-	-	-	4	1	-	1	3	-	-	12
Zwarte Specht <i>Dryocopus martius</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Boompieper <i>Anthus trivialis</i>	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Graspieper <i>A. pratensis</i>	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Roodborstapuit <i>Saxicola rubicola</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gekr.Roodstaart <i>Ph. phoenicurus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Winterkoning <i>Trog. troglodytes</i>	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Roodborst <i>Erithacus rubecula</i>	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Merel <i>Turdus merula</i>	6	6	3	1	7	1	1	1	-	1	1	-	28
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	13	3	2	-	-	-	-	-	-	8	-	-	26
Grote Lijster <i>T. viscivorus</i>	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	3
Pimpelmees <i>Parus caeruleus</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Koolmees <i>P. major</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Staartmees <i>Aegithalos caudatus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Fitis <i>Phylloscopus trochilus</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kleine zangvogel <i>Small passerine</i>	-	-	1	2	3	-	-	-	-	-	-	-	6
Vlaamse Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	20	2	1	-	7	3	4	1	1	2	-	-	41
Ekster <i>Pica pica</i>	-	1	-	3	-	-	1	-	-	1	1	-	7
Kauw <i>Corvus monedula</i>	2	3	1	-	1	5	3	-	-	-	-	-	15

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	ZE	ZH	Totaal
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	18	19	Total
Roek <i>C. frugilegus</i>	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Zwarte Kraai <i>C. corone</i>	8	13	2	1	18	7	1	1	1	-	-	-	52
Kraaiachtige <i>Corvus</i> sp.	2	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	6
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	46	20	2	10	20	3	-	1	-	1	-	-	103
Huismus <i>Passer domesticus</i>	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Ringmus <i>P. montanus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	2	-	-	-	2	2	-	-	-	1	-	-	7
Groenling <i>Carduelis chloris</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Appelvink <i>Cocco. coccothraustes</i>	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Geelgors <i>Emberiza citrinella</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Rietgors <i>E. schoenichus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Egel <i>Erinaceus europaeus</i>	1	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	4
Mol <i>Talpa europaea</i>	68	49	4	25	14	2	2	24	-	53	1	-	242
Bospitsmuis <i>S. coronatus/araneus</i>	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Eekhoorn <i>Sciurus vulgaris</i>	1	1	1	-	4	3	3	-	1	-	-	-	14
Konijn <i>Oryctolagus cuniculus</i>	28	13	5	-	56	12	9	7	7	15	-	-	152
Haas <i>Lepus europaeus</i>	9	18	2	7	-	2	9	4	-	2	1	-	57
Woelmuis spec. <i>Microtus spec.</i>	-	-	-	7	1	-	-	-	-	2	-	-	10
Veldmuis <i>M. arvalis</i>	78	56	1	29	5	-	-	10	1	17	-	-	197
Aardmuis <i>M. agrestis</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Rosse Woelmuis <i>Cleth. glareolus</i>	4	7	-	-	-	1	1	-	2	1	-	-	16
Woelrat <i>Arvicola terrestris</i>	8	17	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	26
Muskusrat <i>Ondatra zibethicus</i>	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Rat spec. <i>Rattus/Arvicola</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Muis spec. <i>Apodemus/Microtus</i>	1	12	-	18	3	1	1	13	-	13	-	-	62
Bosmuis <i>Apodemus sylvaticus</i>	2	3	-	1	4	1	1	-	-	2	-	-	14
Bruine Rat <i>Rattus norvegicus</i>	2	2	1	1	-	1	1	-	-	1	-	-	9
Wezel <i>Mustela nivalis</i>	2	3	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	7
Hermelijn <i>M. erminea</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ree <i>Capreolus capreolus</i>	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Alpenwatersalamander <i>T. alpestris</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Adder <i>Vipera berus</i>	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Ringslang <i>Natrix natrix</i>	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Hazelworm <i>Anguis fragilis</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Pad <i>Bufo bufo</i>	6	1	-	1	1	-	-	-	-	1	-	-	10
Bruine Kikker <i>Rana temporaria</i>	2	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	5
Groene Kikker <i>R. esculenta</i>	1	-	-	-	1	-	1	-	-	2	-	-	5
Heikikker <i>R. arvalis</i>	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Kikker spp. <i>Rana</i> spp.	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	4
Baars <i>Perca fluviatilis</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Brasem <i>Abramis brama</i>	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Rietvoorn <i>Rutilus erythrophthalmus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Voorn <i>Rutilus</i> sp.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Zeelt <i>Tinca tinca</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Vis spec. <i>Unidentified fish</i>	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Totaal <i>Total</i>	365	330	41	123	212	84	62	80	18	148	10	-	1473

Vervolging van roofvogels in Nederland in 2000

Rob G. Bijlsma, Hans van Kuik, Jan Schipperijn en Pedro Zoun

Roofvogelvervolging vond ook in 2000 veelvuldig plaats. Plaatselijk lijkt het zelfs een georkestreerde vernietiging in te houden, in het bijzonder in weidevogelgebieden in Friesland. Hier wordt de weidevogelreurnis in de schoenen van roofvogels, kraaien en vossen geschoven.

In dit overzicht zijn door mensen veroorzaakte sterfte en vervolging verwerkt, zoals gemeld via de meldingsformulieren voor dode roofvogels (WRN), nestkaarten (WRN en SOVON) en bij Algemene Inspectie Dienst, Politie en ID-Lelystad.

Werkwijze

Vergiftiging en afschot werden op gestandaardiseerde wijze door ID-Lelystad onderzocht. De eerste onderzoeksstap omvat sectie, in een aantal gevallen aangevuld met röntgenologisch en/of microbiologisch onderzoek. Macroscopisch onderzoek aan krop en maaginhoud is van belang bij het vaststellen van vergiftiging en het opsporen van de mogelijke bron en toedracht. Aanwezige hagelkorrels of kogels worden uit het kadaver verwijderd en verzameld als bewijsmateriaal en/of voor eventueel onderzoek op lood.

De tweede onderzoeksstap omvat chemisch-toxicologisch onderzoek. Op basis van de anamnese en de bevindingen van de eerste onderzoeksstap worden inzendingen aangemerkt voor vervolgonderzoek (Zoun 2000).

De verstoring van roofvogelnesten wordt bijgehouden door de nestcontroleurs. Er wordt goed gekeken naar klimsporen, afgebroken takken, hagelsporen, schade aan eieren, en andere vreemde zaken. Dit wordt apart op de nestkaart vermeld. Het moge duidelijk zijn dat lang niet alle opzettelijke verstoringen als zodanig worden herkend. Het bekende topje van de ijsberg...

Vervolging in Nederland

Vergiftiging

In Tabel 1 zijn nagekomen analyses over 1999 eveneens verdisconteerd. In 2000 was het aantal gevallen van vergiftiging beperkt, met 3 van 33 meldingen in november-december, de overige in januari-april. Het is bij uitstek een voorjaarsfenomeen. Op 15 januari 2001 waren alle zendingen verwerkt (P.E.F. Zoun, ID-Lelystad).

De verspreiding van vergiftigingen kende een zwaartepunt in Noord-Nederland. We weten niet of dat reëel is, omdat deze regio traditioneel beter wordt uitgekamd op

overtredingen dan de rest van het land. Beruchte plekken in 2000 waren Makkinga, Haule, Surhuisterveen (Friesland), Loon, Barger-Oosterveld, Balinge, Bruntinge, Sleenerzand, Veenhuizen, Zuidlaren, Roderesch (Drenthe), Deurningen, Den Ham, Tubbergen, Bathmen, Ambt Delden, Zutphen, Bentelo, Enschede (Overijssel), Kuinderbos in de Noordoostpolder, Veghel en Son en Breugel (Noord-Brabant). Een aantal van deze locaties hebben ook in eerdere overzichten gefigureerd (Figuur 1).

De op naam gebrachte gifsoorten waren (in volgorde van frequentie): 22x parathion, 5x aldicarb, 3x strychnine, 1x alfachloralose, 1x carbofuran en 1x granulaat. In uitgelegd aas werd eveneens overwegend parathion (7x) en aldicarb (6x) aangetroffen, daarnaast carbofuran (1x) en strychnine (1x). Als aas werden de volgende dieren gebruikt: 5x duif, 2x mol, 2x kip/haan, 2x ekster, 1x merel, 1x kauw, 1x Vlaamse gaai en 1x vis.

Tabel 1. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 1975-2000 (bronnen: ID-Lelystad, WRN, tot eind december 2000). Gegevens over 1999 aangepast voor nagekomen meldingen (cf. Bijlsma *et al.* 2000). *Causes of death of raptors in The Netherlands in 1975-2000 (sources: ID-Lelystad, WRN). Data of 1999 augmented with delayed analyses and nest cards not yet included in Bijlsma et al. 2000).*

Doodsoorzaak <i>Cause of death</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/doodslag <i>Trap/killed</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
1975-88	621	2	69	145
1989	21	?	?	?
1990	20	?	?	?
1991	61	?	?	?
1992	76	0	5	?
1993	33	2	7	?
1994	13	2	6	26
1995	65	4	13	9
1996	106	9	18	139
1997	176	10	13	62
1998	91	0	7	105
1999	80	4	4	118
2000	33	2	5	129

De meeste meldingen hadden betrekking op Buizerd (aaseter, dus kwetsbaar, en verreweg de talrijkste roofvogel in Nederland) en Havik (doelwit van gerichte acties in verband met vermeende schadelijkheid). Dit bevestigt het beeld zoals we dat uit voorafgaande jaren kenden. Vanaf 1997 loopt het aantal vergiftigingsgevallen echter terug (Tabel 1). In hoeverre dat reëel is, is onbekend. Er bestaat geen gestandaardiseerd systeem waarmee vergiftigingen kunnen worden bijgehouden; toeval, tijdsbesteding en ervaring van veldwaarnemers spelen een belangrijke rol bij het vinden van vergiftigde roofvogels.

Tabel 2. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 2000 (onderzoek tot eind december 2000). *Causes of death of raptors, inflicted by humans in The Netherlands in 2000 (analysed through late December 2000).*

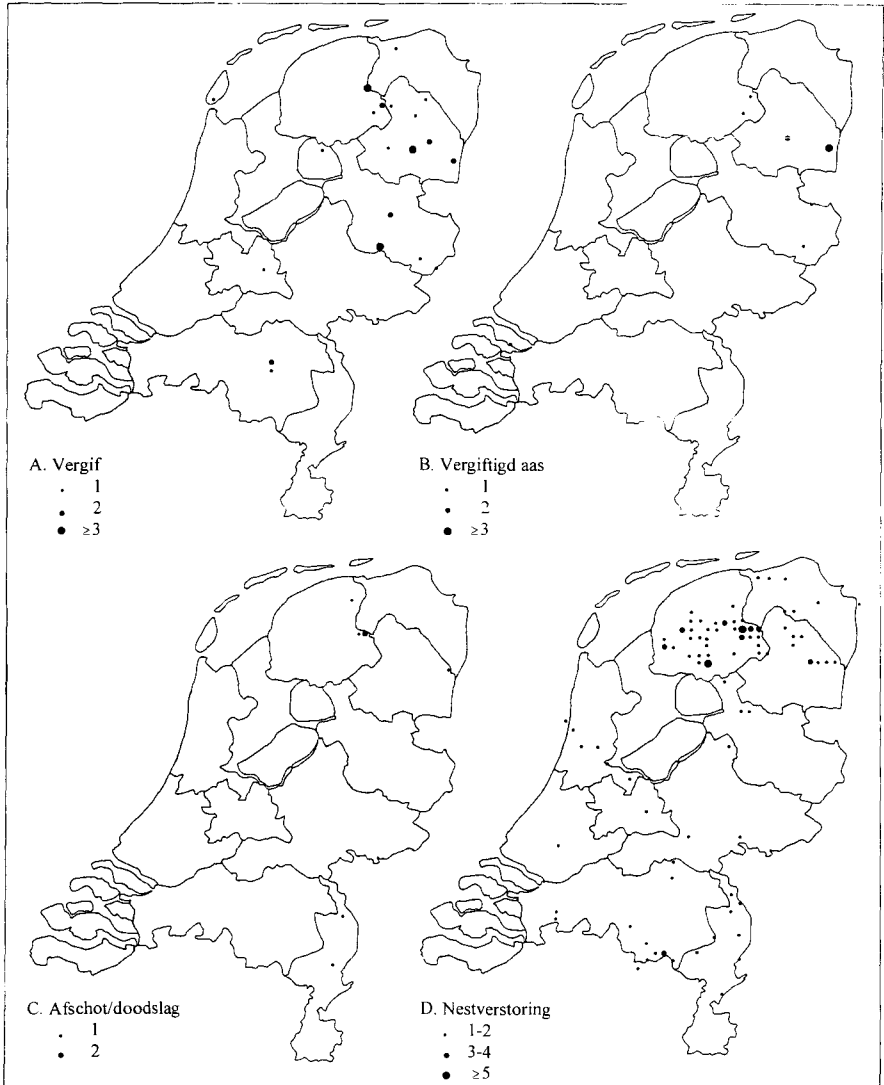
Soort <i>Species</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/kooi <i>Trap</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	1	0	0	6
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	9	1	0	40
Sperwer <i>A. nisus</i>	1	0	0	6
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	22	1	5	70
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	0	0	0	7
Totaal <i>Total</i>	33	2	5	129

Foto. Adulte Havik in veenweidegebied bij Amsterdam, Rijperdwarsweg, 1 april 2000 (Nirk Zijlmans). Tegenwoordig een normaal verschijnsel. *Presently a common sight, adult Goshawk in open farmland in the peat district of the western Netherlands.*

Afschot en vangkooi

Incidenteel worden nog steeds roofvogels als geschoten of afgemaakt via vangkooi doorgegeven. Dit is vermoedelijk slechts een flinter van de werkelijkheid. Alleen al in Friesland werd bij nauwgezet onderzoek naar nesten van roofvogels in het Koningsdiep (Wijnjewoude, Ureterp, Waskemeer) in tenminste acht nesten oude en verse hagel aangetroffen (J. Roosma). In deze regio mislukken constant nesten van Buizerd, Havik, Torenvalk en Ransuil. Schoten (gehoord door nestcontroleurs of omwonenden) konden vaak worden herleid tot mislukte nesten met recente hagelinslag. Indien lokale jachthouders hierop worden aangesproken, verschuilen ze zich achter afschot van kraaien. Dat maakt het overigens niet minder illegaal.

Figuur 1. Kwantitatieve verspreiding (5x5 km-blokken) van (A) vergiftigde roofvogels, (B) vergiftigd aas, (C) geschoten en geklemde/afgemaakte roofvogels en (D) nestverstoringen in Nederland in 2000. *Quantitative distribution (5x5 km) of (A) poisoned raptors, (B) poisoned bait, (C) shot and trapped/killed raptors, and (D) deliberately disturbed nests as recorded in The Netherlands in 2000.*

Nestverstoring

Voor zover geregistreerd is dit tegenwoordig de methode om roofvogels aan te pakken. Omgerekend naar het aantal per soort ingeleverde nestkaarten werd 0.7% van de Torenvalken moedwillig verstoord, 1.2% van de Sperwers, 2.5% van de Bruine Kiekendieven, 4.1% van de Buizerds en 6.6% van de Haviken. Mocht deze steekproef maatgevend voor de Nederlandse situatie als geheel (en dat is gezien de ruime spreiding van nestkaarten over het land aannemelijk), dan zouden er in 2000 minimaal 568 roofvogelnesten moedwillig zijn verstoord. Dit is een conservatieve schatting, omdat het grote aantal mislukte nesten onder verdachte omstandigheden (maar zonder bewijs) hierbij niet is inbegrepen.

Figuur 1 laat zien dat met name de situatie in Friesland alarmerend is. Met de jaren wordt duidelijker wat er hier aan de hand is. Alleen al in het gebied rond Bakkeveen (c. 8500 ha) werden de afgelopen zeven jaar 175 nestverstoringen geconstateerd door J. Roosma en C. de Vries; dit komt neer op rond de 30% van alle nesten van Haviken en Buizerds per jaar. Eenzelfde verhaal geldt voor de omgeving van Joure, waar A. Bles in 2000 nestvernielingen bij 4 Haviken en 11 Buizerds aantoonde. De tactiek bestaat hier uit schudden van eieren (eigelijk door hele ei heen) en doorprikken van eieren met een naald, naast de meer traditionele methoden als uithalen van het legsel en rammen tegen de nestboom. In Centraal Friesland werden bovendien op veel plekken in werkgebieden van BFVW-afdelingen (Bond van Friese Vogelwachters) kraaienvangkooien gevonden, eenmaal zelfs onder het nest van een Buizerd (Riemertsma). In de streek tussen Sneek en Drachten (Terhorne-Akkrum-Tijnje) mislukten eveneens opvallend veel nesten, vaak aantoonbaar door mensen (beklommen, uitgehaald, eieren doorgeprikt): 3 van 12 Haviken, 46 van 82 Buizerds en 8 van 33 Bruine Kiekendieven (R. Kleefstra, J. van der Sluis). Dit betreft drie goed onderzochte regio's in Friesland die alle hetzelfde beeld te zien geven! Wat dan te denken van de gebieden die minder nauwkeurig zijn bekeken?

Discussie

Friese weidevogelbeschermers contra roofvogels

Hoewel we van niet alle streken in Nederland evenveel weten, kunnen we op grond van de bevindingen van de laatste jaren concluderen dat in ieder geval Friesland een status aparte inneemt. Dat wisten we al met de raaptijd van Kievitseieren. Naar nu blijkt is de grootscheepse vervolging van roofvogels in deze provincie gekoppeld aan weidevogelbescherming, al dan niet in kongsij met plaatselijke jeugd en jagers. Ongetwijfeld zullen er talloze weidevogelbeschermers zijn die van de roofvogels afblijven (of zelfs waarden!), toch vrezen we dat de onderlinge cohesie ten aanzien van rooftuig groter is dan *ze zelf en plein public* zullen toegeven. Enig grasduinen door lokale en regionale kranten en tijdschriften is voldoende om de teneur te vatten. De uitspraken die roofvogelaars tijdens hun veldwerk optekenen uit de monden van

de weidevogelaars liegen er evenmin om. En blijkens de bevindingen in het veld blijft het niet bij praatjes. Naarmate de toestand van de weidevogels nijpender wordt, worden de acties van weidevogelzeloten desperater. Alles is blijkbaar gerechtvaardigd om de weidevogels te 'redden', ook roofvogelvervolging.

In de rest van het land, waar ook weidevogels worden beschermd (evenmin erg succesvol), hebben we van zo'n houding weinig bespeurd. Natuurlijk lopen daar ook rouwdouwers tussen die 'zeker' weten dat rooftuig verantwoordelijk is voor de treurige staat waarin weidevogels verkeren. Van een grootschalige roofvogelvervolging zoals op vele plaatsen in Friesland is hier echter geen sprake. Als er hier vervolging plaatsvindt, dan veelal op meer traditionele gronden (voedselconcurrenten van jagers, postduifliehebbers, jongen uithalen voor illegale valkerij, collectie eieren aanleggen, vandalisme).

Kleinwildjacht en roofvogels

Een recent onderzoek van De Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren bevestigde onze aanwijzingen dat er op veel plaatsen in Nederland op grote schaal Fazanten worden gekweekt en uitgezet voor de jacht (Dobbe 2000). Hoewel het uitzetten van Fazanten voor de jacht is verboden sinds de vroege jaren negentig (Bijlsma *et al.* 2001), lijkt het geen twijfel dat een jaarlijks afschotcijfer van 250.000 Fazanten alleen kan worden gehaald indien grote aantallen Fazanten voorafgaande aan de opening van de jacht in oktober worden uitgezet; volgens de Dierenbescherming zou dat om minstens 150.000 exemplaren gaan. De stand van de Fazant is de afgelopen decennia drastisch gekelderd in het voetspoor van landschappelijke veranderingen en het verbod op uitzetten van gekweekte Fazanten (Bijlsma *et al.* 2001). De door Dierenbescherming opgespoorde fazanterieën bevonden zich op grote landgoederen, onder meer in de Gelderse Vallei, de Achterhoek, Twente, in het Langbroekgebied ten zuiden van Utrecht en in de Hoekse Waard. Van deze streken worden alleen delen van de Achterhoek door roofvogelaars onder de loep genomen; de vervolging lijkt hier mee te vallen. Het zou interessant (en wenselijk) zijn eens wat beter te kijken in de Gelderse Vallei en Twente; vooral uit Twente bereiken ons geregeld geruchten die wijzen op vervolging (R. Steentjes). Probleem is dat veel van deze activiteiten zich afspelen op landgoederen die voor publiek niet of beperkt toegankelijk zijn. Het toezicht op dergelijke landgoederen is in handen van jachttopzichters die -naar het onderzoek van Dierenbescherming duidelijk maakte- een hoofdrol spelen in de illegale activiteiten rond Fazanten. Een hartelijk welkom zal de roofvogelaars daar dus niet ten deel vallen!

Valkerij en roofvogels

Met de nieuwe Flora- en Faunawet zal het makkelijker worden om roofvogels te houden. De vraag naar roofvogels zal stijgen. Van de in Nederland voorkomende roofvogelsoorten staan alleen Havik en Slechtvalk als jachtvogel ter beschikking; dit

verklaart ook de wildgroei in gebruik van buiten-Europese soorten en hybride valken. Op een aantal plekken in het land verdwijnen met regelmatig jonge Haviken van nesten. Noord-Brabant is in dit verband berucht. Maar ook een territorium in het Rijk van Nijmegen vertoont een klassiek beeld (G. Müskens): waarschijnlijk uitgehaald in 1995 (eik door derden beklommen met 1-puntige klimijzers), in 1996 4 jongen geringd en uitgevlogen, in 1997 nestboom door derden beklommen en 1 jong geringd en uitgevlogen (overige waarschijnlijk uitgehaald), in 1998 4 jongen geringd en uitgevlogen (nestboom zeer lastig te beklimmen), in 1999 4 jongen geringd en uitgevlogen en in 2000 beklommen met 1-puntige klimijzers en jongen waarschijnlijk uitgehaald. Het moment van uithalen viel telkens in de eerste levensweek van de jongen, zoals dat ook van Noord-Brabant bekend is (H. van Lieshout). Een kenmerkend geval is hier het Leenderbos bij Valkenswaard, waar in 2000 slechts 2 van de 8 haviksnesten jongen opleverden; de overige nesten werden voortijdig leeggehaald, al was dat niet altijd als zodanig vast te stellen (S. Deuzeman). Dit gebied is al >10 jaar het domein van nestverstoorders, waarschijnlijk gerelateerd aan het uitbroeden of opfokken van geroofde eieren of jongen (W. Beeren, R.G. Bijlsma, S. Deuzeman, W. Witteveen). Vermoedelijk heeft dit te maken met het aanleggen van een vaste voeding, zodat het lijkt alsof de jongen in gevangenschap zijn gekweekt. Gezien de moeilijkheidsgraad van het fokken met Haviken in gevangenschap lijkt het onvermijdelijk dat de toenemende vraag naar Haviken in het kielzog van de veranderde wetgeving zal leiden tot een hogere frequentie van uithalen (zie ook het verhaal van Peer Busink in deze Takkeling).

Summary: Raptor persecution in The Netherlands in 2000

Poisoning incidents (n=33), shooting (n=5), trapping and killing (n=2) and deliberate disturbance of nests (129x) were recorded throughout The Netherlands but particularly in the northern province of Friesland (Fig. 1). This concentration is partly biased given the input of field workers to trace raptor persecution. Over the years, however, it has become increasingly clear that nest disturbances in Friesland are a well-orchestrated phenomenon, involving the combined efforts of hunters, farmers, collectors of Lapwing eggs (a local cult, concentrated in March and early April; these people are very much opposed to other people/animals taking Lapwings or their eggs) and egg-collecting kids. Raptors, crows and red foxes are blamed for the poor vicissitudes of meadow birds in The Netherlands, including Friesland. This idea is firmly rooted in the minds of local people, leading to an increase in raptor persecution. In Friesland, nests of raptors are shot at, eggs taken or punctured and full-grown birds captured and killed. Such intensive raptor persecution is more localized in the rest of the country, and then normally related to estates where pheasants are raised for hunting (a practice outlawed in the early 1990s) and individual hunters or pigeon fanciers. Poisoned baits are used to eliminate raptors. In

2000 raptors were mainly poisoned with parathion (22x) and aldicarb (5x), but also with strychnine (3x), alpha-chloralose (1x) and carbofuran (1x). Another threat is emerging in the footsteps of the liberalisation of keeping raptors in captivity. There are indications that the increasing demand leads to an increase in the taking of nestlings from nests of wild pairs.

Literatuur

- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Schaarse en algemene vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij, Haarlem/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 2000. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1999. *De Takkeling* 8: 52-59.
- Dobbe J. (red.) 2000. *Levende schietschijven: zwartboek over de fazantenjacht*. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, Den Haag.
- Zoun P.E.F. 2000. Onderzoek naar de doodsoorzaken van wilde fauna ten behoeve van het opsporen van wetsovertredingen. Verslag over 1998. ID-Lelystad Rapport no. H99-2511. ID-Lelystad, Lelystad.

Adressen:

RGB: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

HvK: Finkewei 4, 8723 DB Koudum.

JS: Hullenweg 29, 9301 ZD Roden.

PZ (ID-Lelystad): Postbus 65, 8200 AB Lelystad.

Tekening: Ronald de Zeeuw

Over de afname van gieren, vooral de Himalayagier *Gyps himalayensis*, in Tibet en China

Chris van Orden en Natalia V. Paklina

Hoezeer de culturele revolutie in China een compleet rampenplan voor de bevolking was, weet vrijwel een ieder. Dat het zelfs een deel van de avifauna betrof in die zin dat huis- en ringmussen op grote schaal ‘vernietigd’ moesten worden, weten velen ook. Maar weinigen weten dat ook de populaties van gieren, vooral de Himalayagier *Gyps himalayensis*, in Tibet en het aangrenzende deel van China een zware tol moesten betalen. Allereerst moet worden gezien waarom.

Als een categorie van mensen weet wat goed is voor anderen, en dat met dwang aan hen oplegt, kunnen we spreken van een intolerante cultuur. Als de bijbehorende ideeën de flexibiliteit hebben van gewapend beton, is de dictatuur compleet. En precies dat was de bedoeling van de Chinese machthebbers in de jaren tussen 1950 en ongeveer 1995. Aldus het communistische bewind in de Sovjet-Unie kopiërend. Mensen met individuele wensen waren een gevaar voor de staat en de godsdienst was dat ook. Iedereen die protesteerde of de moed had zijn religie openlijk te beleiden, was een vijand van het volk. Bijna 20 miljoen Russen verdwenen in gevangenkampen en crepeerden daar. Het aantal Chinezen dat het zelfde lot onderging, is onduidelijk. Maar in ieder geval nóg groter. Wat dit met gieren van doen heeft, is om te memoreren dat bij culturele revoluties alles gepermittereerd lijkt te zijn en dat de betekenis van gieren in zo’n situatie niet eens herkend wordt. De reden dat gieren werden bestreden was, en is het hier en daar nog steeds, de relatie tussen de boeddhistische geloofsopvatting en de rol van gieren daarin. Die relatie moest worden gebroken om de ‘prehistorische cultuur’ van deze ‘luizenkwekers’ -zo werden de Tibetanen gekwalificeerd- te ‘humaniseren’. Gieren zijn door de eeuwen heen de transporteur van de lichaamsziel. Tibetanen geloven dat de mens twee zielen heeft. De belangrijkste, de geest, verlaat zelfstandig het lichaam na de dood, maar de lichaamsziel wil zich maar al te graag hechten aan andere levende mensen en wordt daar een plaaggeest. Vandaar dat deze ziel met geweld uit het lichaam moet worden bevrijd. Dan is er niets aan de hand. En juist bij dit gebeuren, het uit elkaar hakken van het dode lichaam, is de rol van de gier essentieel. Na het eten van de lichaamsresten wordt de ziel door de gier in de lucht gebracht, zijn uiteindelijke domein. Vandaar de naam luchtbegrafenis. Een term die in feite een *contradictio in terminis* is, maar tot op heden heeft zich geen betere benaming aangediend. Doordat dit proces eeuwen lang gemeengoed in heel Tibet was, heeft de Himalayagier zich hier totaal aan aangepast. De dieren werden als het ware culturele huisdieren en het zou ons niet verbazen als de verspreiding van deze soort compleet aan dit gebeuren

was en is gerelateerd. We hebben Himalayagieren vrijwel uitsluitend daar gezien waar luchtbegraffenissen werden gehouden.

Himalayagier bij Pabunka in Tibet, 6 november 1998 (Natalia Paklina).
Himalayan Griffon near Pabunka, Tibet.

Het heeft tot 1988 geduurd voordat Tibet voor westerlingen individueel te bereizen was. We stonden al jaren als het ware in de wachtkamer om Tibet te betreden, en dus present op het moment dat het mogelijk werd. Pottenkijkers hadden de Chinezen voordien niet nodig. Wat het westen wist, wist het van de vele vluchtelingen. De reden dat we zo lang in de wachtkamer stonden te popelen, is onze ervaring dat wat ooit cultureel in Centraal-Azië bestond (een unieke volkscultuur) in recordtempo werd weggevaagd. Alles van historische waarde lijkt weerloos te zijn tegen globalisering of ideologische programma's. Maar Tibet zou in dit opzicht nog een mirakel kunnen zijn, een historische sensatie. En waarachtig, dat was het. Maar bij het lopen rondom het schitterende klooster in Xiahe (uit te spreken als 'sjagge') zagen we al de eerste symptomen van gierenbestrijding.

Op diverse plaatsen zagen we resten van Himalayagieren en een enkele Lammergier *Gypaetus barbatus*, maar toen wisten we de reden nog niet. Een paar dagen later kwamen we in contact met een Tibetaan waarmee we in latere jaren heel wat tochten door centraal Tibet zouden maken. Hij, een leraar in Tibetaans boeddhisme, had zijn prijs in de culturele revolutie betaald. Op onze vraag wat de dode gieren te betekenen hadden, vertelde hij ons dat we slechts het topje van de ijsberg hadden gezien. 'Deze gieren zijn gedood door Chinese soldaten. Maar het grote bestrijdingswerk is al in de jaren zestig en zeventig geschied. Mijn vader was burgemeester van een dorp bij dit klooster. In 1961 kwamen er soldaten die vertelden dat we onze doden niet meer naar de luchtbegraafplaats mochten brengen. Vanaf dat moment moesten we de doden verbranden of begraven. Indien er niet aan dit bevel gehoor zou worden gegeven, zouden er harde maatregelen volgen. De eerstvolgende dode uit ons dorp werd, zoals

dit eeuwen gebeurd is, naar de luchtbegraafplaats gebracht. Alsof de Chinezen hierop hadden gewacht, werden de aanwezigen gearresteerd maar niet voordat het grootste deel van de aanwezige gieren die heel vertrouwd met mensen waren en vaak op de begraafplaats tussen de benen van de mensen liepen, met knuppels werden doodgeslagen. Om kogels te besparen, werd ons nog verteld.

De mensen die het gebod hadden overtreden, werden even later, met mijn vader, in het openbaar gefusilleerd. Ik moest, omdat ik een zoon van hem was, wegwerker worden. Ik werd daartoe uit het klooster gehaald, waar ik als kind was ingetreden. Ik ben 24 jaar wegwerker geweest, ver van mijn klooster. Elke morgen moesten we communistische liederen zingen. Tientallen van ons zijn bij dit werk gesneuveld. Maar uiteindelijk mocht ik weg. Weer ben ik monnik geworden, daarna student en afgestudeerd. Waar jullie getuige van zijn, is een zogenaamde inhaalactie omdat er nog steeds mensen naar de luchtbegraafplaats worden gebracht. De laatste vogels moeten nu sneuvelen.'

Vanaf 1988 zijn we tot op heden elk jaar in Tibet geweest, voor langere (3-4 maanden) of kortere (4-7 weken) tijd. Het bovengeciteerde verhaal hebben we door het hele land, in diverse varianten maar alle even macaber, gehoord en de gevolgen ervan gezien. Overal moest de relatie mens-gier worden gebroken. In 1992 en 1995 waren we bij toeval getuige van zulke inhaalacties. Bij Gerze, in NW-Tibet, werden door soldaten 5 Lammergieren geschoten en tussen Gyantse en Lhasa maar liefst 126 Himalaya Gieren, eveneens door soldaten. Stupidier beeld dan lachende soldaten bij het neerstorten van een gier terwijl de bevolking met ontzetting toekijkt, hebben we in Tibet niet gezien! Nog gingen de mensen door met het brengen van doden naar de luchtbegraafplaatsen, waar de doden nu door honden werden opgegeten. Altijd al waren de honden de concurrenten van de gieren. Bij grote bestrijdingsacties werden nu de honden geschoten. Deze dieren leefden min of meer in wilde staat bij kloosters of bij luchtbegraafplaatsen. Ze maakten holen als vossen of wolven waar de jongen werden geboren. De bevolking bleef doorgaan met luchtbegrafenissen, maar het drama werd nu dat de restanten langzaam moesten weggroten. Vossen en alpenkraaien waren niet in staat om het aanbod weg te werken. Maar als de nood het hoogst is, is soms de redding nabij. Bij Lhasa zijn twee heel grote kloosters, Drepung en Sera. Honderden monniken uit deze kloosters zijn in de jaren zestig en zeventig naar India gevlucht, maar inmiddels is een nieuwe garde aangetreden. Bij intrede moesten ze beloven niet te revolteren tegen het Chinese gezag. De abten van deze kloosters hebben in 1997 aan de Chinezen gevraagd op te houden met maatregelen tegen luchtbegraafplaatsen, omdat het Chinese gezag werd erkend en alle minderheden in China hun eigen cultuur mogen behouden. En, dit is de andere kant van de medaille, er is nauwelijks een ander land dan China op de wereld, of het zou India moeten zijn, met zoveel authentieke culturen van minderheden. Na een hoop geschermtsel werden de luchtbegraafplaatsen met rust gelaten, doch uitsluitend

tussen Shigatze, ten westen van Lhasa, en Djegum, ten oosten van Lhasa in de centrale vallei van Tibet, waar van oorsprong ook de meeste Himalayagieren voorkwamen. Vanuit een kleine restpopulatie die zich bij Sera met kunst en vliegwerk heeft weten te redden, klimt de populatie in de centrale vallei langzaam omhoog.

Foto. Himalayagieren bij Pabunka, net ten westen van Lhasa in Tibet, 6 november 1998 (Natalia Paklina). *Himalayan Griffons at Pabunka, just west of Lhasa in Tibet, 6 november 1998.*

In 1999 heeft het klooster van Djegum een luchtbegraafplaats hersteld volgens de meest klassieke opvattingen en het is nu al het 'Père Lachaise', de luxe begraafplaats van notabelen in Parijs, in Tibet. Stoepa's en gebedsvlaggen verhogen de geestelijke waarde van de natuur aldaar. Kosten noch moeite worden gespaard om een dode daar heen te brengen. Er is alleen een klein manco: er zijn nog maar heel weinig Himalayagieren overgebleven. Het oosten van Tibet wordt door de Chinezen inmiddels als een deel van China beschouwd, maar oogluikend herstellen zich daar enkele luchtbegraafplaatsen. Maar er is in die regio geen enkele gier meer te bekennen. Wel is de hondenpopulatie herstellende. Ofschoon de verorbering door honden als niet-optimaal voor de lichaamsziel wordt beschouwd, is dit beter dan welk Chinees dodenritueel dan ook. In het noorden en westen van Tibet zijn de omstandigheden altijd anders geweest. Dit hoogland kent ijskoude winters waarbij de temperaturen gemakkelijk tot -40°C en hier en daar zelfs tot -50°C zakken. In deze gebieden kwam de Himalayagier altijd al bij uitzondering voor. Het gebied is voor hen te koud. Lammergieren daarentegen komen er wel voor, maar altijd als eenling en deze soort is alleen maar geïnteresseerd in kapot geslagen botten. In dit nauwelijks door mensen bewoonde gebied werden de doden door honden en wolven

verorberd en het is daar dat we enkele malen een kruising van een hond en een wolf hebben gezien. Altijd was de moeder van zo'n dier een hond.

Samenvattend kunnen we stellen dat gedurende de periode 1960 tot en met 1997 de Himalayagier in Tibet in aantal is gedecimeerd. Het aantal gedode dieren moet stellig enkele duizenden hebben omvat. In het westen van Tibet hebben we na 1995 zelfs niet één exemplaar meer gezien. Het aantal dat nu in de Tibetaanse vallei, tussen Shigatze en Djegum, huist omvat hoogstens 300 ex. Het aantal Lammergieren dat slachtoffer is geworden, is gelukkig aanzienlijk kleiner en zal wellicht niet meer dan 200 ex. hebben bedragen. Deze eenzame jagers bezoeken de luchtbegraafplaatsen pas op het moment dat de geraamten met knuppels fijn worden geslagen. Ze grijpen een 'mergpijpje' om daarna onmiddellijk te vertrekken. Van de drukte met de andere gieren houden ze niet en dat gedrag heeft hun van een ergere slachting gered. In het westen van Tibet kwam nog veelvuldig een andere gier de luchtbegraafplaatsen bezoeken. Het was de Indische Oorgier *Sarcogyps calvus*. Maar vanaf het moment dat wij Tibet bezochten, waren zij al zo goed als alle gedood. 'Inhaalacties' waren voor hen niet nodig. In de twaalf jaren dat we Tibet doorkruisen, hebben we deze soort alleen bij uitzondering gezien, en dan nog uitsluitend in de provincies Yunnan en Gansu. Nooit een exemplaar bij een luchtbegraafplaats. Maar alle Tibetanen die we hebben gesproken, waren stellig in hun mening dat deze soort in een recent verleden de luchtbegraafplaatsen in grote aantallen bezochten. Ofschoon hier en daar nog een gier wordt geschoten, nu meer 'voor de lol' dan systematisch, is er inmiddels gelukkig een ander klimaat bepalend voor het wel en wee van gieren in Tibet.

Foto. Luchtbegrafenis van een vrouw op de Vlakte van Boeddha, Kailas, West-Tibet, 6 oktober 1995 (Chris van Orden). *Traditional burial in western Tibet, 6 October 1995.*

Summary: On the decline of vultures, especially Himalayan Griffons *Gyps himalayensis*, in Tibet and China

Since 1988, when individual foreigners were again allowed to enter Tibet, the authors grasped the opportunity to see for themselves what havoc was caused by the Chinese occupation, especially regarding the Tibetan culture. The country was visited annually for 4-7 weeks up to 3-4 months per visit. Before the invasion of the Chinese, Tibetans used to bring their dead to special areas outside the village, dismember the corpse and allow the vultures, mainly Himalayan Griffons *Gyps himalayensis* but also Red-headed Vultures *Sarcogyps calvus* and Bearded Vultures *Gypaetus barbatus*, to devour the human remains. Dogs, and locally wolves, also took their share. Bhuddist Tibetans believe that the spirit leaves the body voluntarily after its death, but not so the body-soul. The latter has a tendency to switch to other humans, and in doing so will become a teaser. To prevent this, the body of the deceased has to be dismembered in order to force the teaser into the open air. The vultures are a great help in disposing of the body-soul.

The authors spoke to many Tibetans about this tradition. Their tales were remarkably similar. Since the occupation, the Chinese cracked down on these traditional burials, forcing the Tibetans to burn or bury their dead (an impossible task given the lack of soil and wood in the mountains), executing those who tried to continue the traditional air burials and clubbing attending Himalayan Griffons to death. Between 1950 and c. 1995 it is estimated that 1000s of Himalayan Griffons and several 100s of Bearded Vultures were killed, an easy operation because the vultures had become extremely tame following centuries of adaptation to air burials. Culling vultures, dogs and wolves continued into the 1990s, although most vultures had already been wiped out by the 1960s and 1970s. In later decades, the Chinese intermittently held new rounds of vulture killing, in order to prevent the species to increase again. Two such operations were witnessed by the authors in 1992 and 1995, respectively in NW-Tibet near Gerze (5 Bearded Vultures shot by Chinese soldiers) and between Gyantse and Lhasa (126 Himalayan Griffons ditto). Remains of dead vultures were seen at many monasteries in the 1990s, proving the fact that killing continued.

As dogs and wolves were also killed, the situation became intolerable because the dead could not be disposed of, and were left behind to rot. The situation slightly improved after 1997, when monks of the big monasteries of Drepung and Sera at Lhasa pointed out that minorities in China have the right to uphold their own traditions. After many hassles, it was agreed that air burials were again allowed in the central valley of Tibet between Shigatze (west of Lhasa) and Djegum (east of Lhasa). However, Himalayan Griffons had become very scarce by then. In western Tibet, the authors failed to see any Himalayan Griffons after 1995 and the number residing in the Tibetan valley between Shigatze and Djegum may not exceed 300 birds. Red-headed Vultures had been virtually wiped out by the time the authors

started travelling in Tibet in 1988; during 12 years of traversing the country this species was rarely encountered, and if so exclusively in the provinces of Yunnan and Gansu. According to Tibetans, this species used to be a common visitor of burial sites in the past.

Literatuur

Onderstaande artikelen geven niet altijd juiste informatie over het hoe en waarom van luchtbegraafplaatsen. Wie meer wil weten over de reizen van Chris in het Oost-Palearctische gebied, moet zijn boek 'De glans van het echte' lezen (zie ook Recente roofvogelliteratuur).

- Houston D.C. 1990. Use of vultures to dispose of human corpses in India and Tibet. Page 186 in Newton I. (ed.), Birds of prey. Merehurst, London.
- van Orden C. 2000. De glans van het echte: Impressies uit Centraal Azië en Siberië 1970-2000. Maitreya, Emst.
- Satheesan S.M. 1998. The role of vultures in the disposal of human corpses in India and Tibet. Vulture News 39: 32-33.

Adressen:

CvO: Doelenstraat 14, 1601 GL Enkhuizen (Email: paklina@planet.nl)
NVP: Institute of Animal Ecology, Russian Academy of Sciences, Aviamotoraia 15, kv 2, 111020 Moscow, Russia (Email: paklina@hotmail.com)

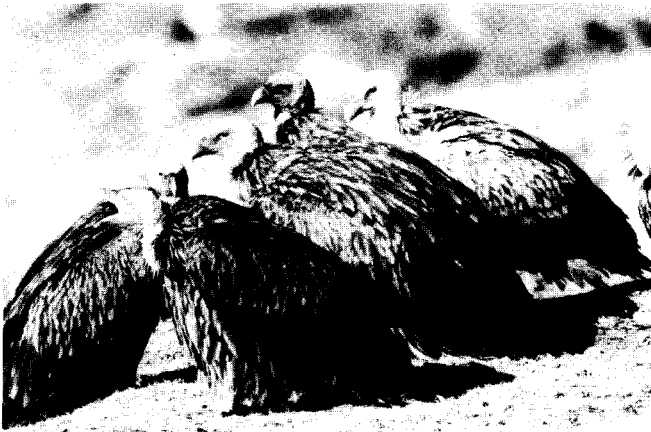

Foto. Groep Himalayagieren bij Pabunka, net ten westen van Lhasa, Tibet, 6 november 1998 (Natalia Paklina). *Flock of Himalayan Griffons at Pabunka, just west of Lhasa, Tibet, 6 November 1998.*

Internationale zeearendconferentie in Zweden

Martijn de Jonge

Op het schiereiland Björkö, boven Stockholm, besprak afgelopen oktober een groep van internationale zeearendonderzoekers de situatie van Europa's grootste arend. Tijdens de vijfdaagse conferentie werden status, onderzoek en toekomst besproken. In de meeste landen groeit de populatie nog steeds, waarbij Noorwegen aan kop gaat met 2000 broedparen. De gehele Europese populatie werd gesteld op 4300 paren, waarvan er 3200 in Noord-Europa nestelen. Alleen in Zuid-Europa is de soort nog schaars, hoewel het aantal overwinteraars daar toeneemt.

Vooraf in Midden- en West-Europa vormen de enorme hoeveelheden watervogels en vis voor een constant aanwezig voedselreservoir. In Zweden en Finland wordt 's winters nog bijgevoerd, hoewel de intensiteit daarvan afneemt onder druk van de publieke opinie. Op de Ålandarchipel in de Botnische Golf moest men daardoor de wintervoeding zelfs geheel staken; er waren wel genoeg arenden. De Groenlandse Zeearenden kennen voedselschaarste door overbevising door de mens en jacht. Het in 1976 gestarte internationale kleuringprogramma wordt voortgezet tot 2007. Tot nu toe zijn er ruim 7000 jonge Zeearenden geringd met een jaar- en identificatiering. In de toekomst zal er steeds meer van DNA-technieken gebruik worden gemaakt om deelpopulaties met elkaar te kunnen vergelijken.

Vervolg komt nog steeds voor, hoewel de invloed daarvan op de gehele populatie gering is. In Oostenrijk werden in de winter van 1999/2000 drie Zeearenden vergiftigd, waardoor de in 1999 gestarte herkolonisatie stakte. In Denemarken vestigde de soort zich in 1996 opnieuw als broedvogel met een toenemend aantal paren sindsdien. Het seizoen 2000 telde al zeven paren langs de Oostzeekust in het zuiden van het land.

In Schotland startte men in 1975 met de herintroductie van Zeearenden waarvoor Noorse vogels werden gebruikt. Tot 1998 werden er in totaal 150 exemplaren losgelaten; deze vormden uiteindelijk 20 paren die gezamenlijk 88 jongen grootbrachten.

In Ierland werden met het oog op hervestiging twee vogels losgelaten, zonder resultaat overigens. Israël startte in 1992 met een herintroductie in de Hula-vallei; 16 vogels werden er tot nu toe de vrijheid gegeven hetgeen leidde tot de vorming van één paar dat evenwel nog geen jongen grootbracht.

Wereld Natuur Fonds Nederland toonde in Björkö een video die de komst van de Zeearend als broedvogel naar ons land moet voorbereiden. De nadruk hierin lag op de veranderingen die de soort de afgelopen decennia in oostelijk Duitsland heeft doorgemaakt. Vooral het voorkomen in de nabijheid van de mens werd belicht. Of er

voor een actieve of passieve introductie wordt gekozen, liet projectleider Johan Bekhuis in het midden. Een dezer dagen zal daarover in Zeist een besluit vallen.

Adres: Simonshavenstraat 38, 1107 VB Amsterdam.

Naschrift redactie: tijdens een persbijeenkomst op 30 oktober 2000 heeft WNF Nederland in het Duitse natuurgebied Steinhudermeer (bij Hannover) bekend gemaakt dat ze afziet van het uitzetten van Zeearenden in Nederland. Dit sluit goed aan op de bevindingen van de afgelopen vijf jaar, waaruit bleek dat de soort met een indrukwekkende opmars in zuidelijke en (in mindere mate) westelijke richting bezig is vanuit de kerngebieden in Midden- en Noord-Europa. Het aantal paren is bovendien fors toegenomen (zie boven) en WNF gaat er nu vanuit dat de Zeearend op eigen kracht Nederland kan koloniseren (zie ook Johan Bekhuis in *Recente roofvogelliteratuur*). Nu maar hopen dat -mocht dat niet binnen afzienbare tijd, of zelfs helemaal niet plaatsvinden- natuurbeschermend Nederland genoeg kan nemen met beslissingen die de vogels zelf en in hun eigen tempo nemen.

Foto. Twee zeearendkuikens van ongeveer 6 weken oud, West-Polen, mei 1992 (Martijn de Jonge), ooit ook in Nederland te zien? *Six week old White-tailed Eagle chicks, western Poland, May 1992.*

Havik *Accipiter gentilis* knalt door ruit

Theo van Lent

Kennissen van mij hebben in Den Ham een huis waar het allemaal gebeurde. Door hun koelbloedige optreden, enkele foto's en een gedetailleerde beschrijving leek het alsof ik er zelf bij was. Ze waren een uur uit wandelen geweest, openden de voordeur en zagen in de kamer een eerstejaars Havik op de grond staan. Let wel, het was 1 april en leg dat je natuurvrienden maar eens uit. Werkelijk overal lagen honderden glassplinters, vanaf het bewuste raam tot zes meter de kamer in. De ruit mat 45 bij 52 cm, en had een dikte van 3 mm. De Havik was er finaal doorheen geknald. Door de schrik vloog de vogel tegen een andere ruit (schade). Daarna, na een stevige aanloop en vlucht tegen een derde ruit (schade). In beide ramen zat dubbel glas, het bewuste raam was het enige met enkel glas, over geluk gesproken! De bewoners maakten toen enkele foto's en zetten de voordeur open. De Havik hipte er snel naartoe met een iets hangende vleugel, piepte een kort geluid en vloog wat aarzelend naar buiten. Na tien meter hervond hij wat een Havik tot een Havik maakt en ging als een speer het bos in. Bij het raam werd geen prooi aangetroffen. Er lagen in het huis geen uitwerpselen en er was geen spoor van bloed te vinden. Van buitenaf is er geen zicht door het bewuste raam naar een ander raam aan de overliggende kant van het huis.

Adres: Reijnier Vinkeleskade 25I, 1071 SR Amsterdam.

Foto. Het bewuste gat in de ruit, veroorzaakt door jonge Havik. *Smattered window-pane, through which a juvenile Goshawk had crashed. The bird survived and was released, apparently unharmed.*

Vervolglegsel bij een Sperwer *Accipiter nisus*

Pieter Wouters

Sinds 1998 volg ik de stand van de Ransuil *Asio otus* binnen de gemeente Reusel (Noord-Brabant) door jaarlijks geslaagde broedsels te inventariseren. Sinds 2000 ben ik begonnen om ook de roofvogels systematisch binnen het onderzoeksgebied in kaart te brengen.

Het eerste bezoek aan de nestplaats van de betreffende Sperwer vond op 28 april plaats. Het nest was vrij makkelijk op te sporen. Het zat namelijk maar een tiental meters van het nest van 1999 verwijderd. Het vrouwtje, volwassen, zat al vast op het nest en er waren heel wat donsjes op de nestrand te bespeuren. Het mannetje gebruikte maar één plukplaats en daar waren aardig wat prooien geplukt. Ik besloot om het nest nu nog niet te controleren. Het legsel zou waarschijnlijk nog niet volledig zijn. Op 9 mei vond de tweede controle plaats. Het viel meteen op dat het vrouwtje niet op het nest zat en ook op de plukplaats lagen geen verse veren meer. Met een slecht voorgevoel klom ik bij het nest. In het nest lagen vier eieren. Ze waren koud en de regen van die nacht lag er nog in dikke druppels op. Waarschijnlijk is één van de ouders weggevallen waardoor het legsel in de steek is gelaten. Helaas, maar zulke dingen gebeuren nu eenmaal.

Wat schetst mijn verbazing toen ik op 17 mei uit dit nestbos een mannetje en een vrouwtje Sperwer zag vliegen. Ze zaten elkaar, boven het naburige agrarische gebied, druk baltsend achterna. Na enkele minuten vlogen ze weer terug het nestbos in. Toch wel enigszins verbijsterd vervolgde ik mijn route. Maar ik had al wel besloten om het nestbos over een aantal weken nog eens te bezoeken om te kijken of er misschien niet toch een vervolglegsel zou plaatsvinden.

Op 9 juni was het zover. Ik besloot om eerst naar het 'oude' nest te gaan kijken. Tot mijn stomme verbazing vloog van dit nest een vrouwtje Sperwer af. En in het nest waren vier eieren aanwezig. Waren dit nog dezelfde van het vorige broedsel, of toch nieuwe? Als ze gewoon zouden uitkomen, moesten het wel nieuwe eieren zijn. Op 19 juni en 5 juli heb ik de broedplaats bezocht en het zag er steeds goed uit. Door het slechte weer begin juli heb ik een vervolgbezoek uitgesteld. Maar op 17 juli moest ik wel terug daar ik de volgende dag op vakantie zou gaan. En wilde ik eventuele jongen nog kunnen meten, dan zou ik ze niet te groot moeten laten worden. En jawel hoor, er lag een kring poepspetters onder het nest. Snel erbij geklommen en de jongen opgemeten. Er zaten vier jongen in het nest: 1 mannetje en 3 vrouwtjes. De oudste was volgens de vleugellengte 13 dagen, de jongste 10 dagen. Als we hiermee terugrekenen, dan zou het eerst ei zijn gelegd op 30 mei. Als ik dit paar niet opnieuw had zien baltsen, zou dit vervolglegsel niet zijn opgemerkt. Mogelijk komen

vervolglegels vaker voor dan wij denken. Daarom is het goed om broedsels die in een vroeg stadium mislukken, toch te blijven volgen.

Adres: Lensheuvel 37, 5541 BA Reusel.

Naschrift Jan van Diermen: het is zinvol onderscheid te maken tussen vervolglegels en nalegels. Als het nest mislukt tijdens de eileg (en het legsel dus nog niet compleet was), spreken we bij een nieuwe broedpoging van een vervolglegel. Als het vrouwtje het eerste legsel heeft bebroed (let op de aanwezigheid van -vrij veel-dons op de nestrand), daarna wordt verstoord en opnieuw begint, spreken we van een nalegel. Het moet daarbij uiteraard om hetzelfde vrouwtje gaan! Als het vrouwtje is verongelukt of anderszins is verdwenen, en het mannetje begint een nieuw broedsel met een nieuw vrouwtje, is het een vervolg- noch een nalegel, maar een eerste legsel! Kortom: ingewikkelde materie waarbij kennis van de broedvogel (verzamel ruiveren!) en het echte broedbegin erg belangrijk zijn. In bovenstaand geval zijn verschillende zaken onduidelijk: is het eerste legsel mislukt tijdens de eileg of was het legsel al compleet op het moment van de verstoring? Is het vrouwtje inderdaad verdwenen/verongelukt en heeft het mannetje een nieuwe partner gekregen? Zo ja, dan is bovenstaande nieuwe nest een eerste legsel.

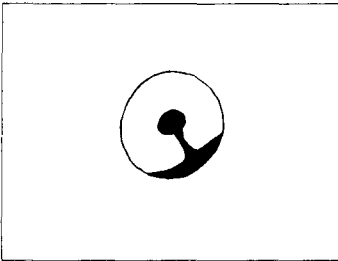
Foto. Jonge Sperwer oefent haar vleugels ongeveer 12 dagen na het uitvliegen, Sportpark Elzenhagen, Amsterdam, 16 juli 2000 (Nirk Zijlmans). *Juvenile female Sparrowhawk above nest site, approximately 12 days after fledging.*

Buizerd *Buteo buteo* met oogafwijking

Tom Jager

Op 26 januari 2000 vingen wij in het kader van het 'Populatie-onderzoek Roofvogels ZO-Friesland' in de buurt van Wolvega een Buizerd met een linkeroog waarvan de pupil min of meer was 'uitgelopen'. Er zat als het ware een gat in het hoornvlies (Figuur 1). De vogel droeg een Arnhem-ring en bleek op 24 mei 1999 te Borculo in Gelderland door Anton Meenink als nestjong te zijn geringd. Tijdens het ringen was de ringer niets bijzonders opgevallen aan het oog, maar mogelijk is hem dat ontgaan. Op de ringdag was de vleugel 82 mm lang en woog de vogel 440 gram.

De vogel was in een goede conditie op de vangdag. Het was een zwaargewicht van 1080 gram, de krop was leeg en de vleugellengte (maximaal gestrekt) bedroeg 398 mm. Gezien de maten en gewichten hadden we met een vrouwtje te maken. De vogel kon wel zien met het linkeroog, want ze reageerde toen we het dier van die kant lieten schrikken. In hoeverre de vogel last had van de oogafwijking, was niet vast te stellen. Dat het voor ons een vreemd gezicht was, spreekt voor zich. De kleur van de iris van beide ogen was lichtbruin/wit. De slagpennen van de vogel werden door ons gestempeld.

Op 22 mei 2000 werd een vers geruide pen gevonden niet ver van de plek waar de vogel op 26 januari 2000 was gevangen. Er is niet vastgesteld of de vogel een nest had. Blijkbaar kon ze wel goed leven met de afwijking. Ik vraag mij af of dit vaker voorkomt. Wij zijn het in ieder geval niet eerder tegengekomen.

Summary: Common Buzzard *Buteo buteo* with defect in pupil

On 26 January 2000, a first-year Common Buzzard was captured in good condition (1080 g, wing length 398 mm). The pupil of its left eye was different from a normal pupil (see drawing). It was perfectly able to see with this eye (tested by scaring from the left). Moulded primaries of this bird were found on 22 May 2000, showing that the bird was able to live with the defect.

Adres: Steenwijkerweg 78, 8471 LC Wolvega (0516-441561).

Email: jager07@freeler.nl

Torenvalken *Falco tinnunculus* met de hand grootgebracht

Wim Meijer

Eind juni werd ik door mijn vrouw op mijn werk gebeld met de mededeling dat er een dode Torenvalk was gevonden bij kast nummer 24. Verdronken in een badkuip die werd gebruikt als drinkbak voor paarden... Na mijn werk ben ik er gelijk naartoe gegaan. De eigenaar verklaarde dat het om een volwassen vogel ging. Het bleek een vrouwtje te zijn. Hij had de vogel 's morgens vroeg al gevonden toen hij de badkuip wilde bijvullen. Ik had de man al eerder gewaarschuwd en gezegd dat hij een stuk hout van populier of wilg in de badkuip moest gooien. De paarden hebben daar geen last van en vogels kunnen eruit klauteren als ze erin vallen.

Ik ging direct de torenvalkenkast controleren. Er lagen wel zes muizen in, vermoedelijk gebracht door het mannetje. De jongen waren ongeveer 12 dagen oud en konden nog niet zelf de prooi verscheuren. De eigenaar was toch wel ongerust hoe het nu verder moest met die vijf jongen. Eerst hebben we het een dag aangezien in de hoop dat het mannetje toch de jongen zou voeren. Maar dat bleek valse hoop. De andere dag bleek dat hij wel meer prooien had aangesleept, maar er was niets van gegeten. De jongen waren erg onrustig, de kroppen waren leeg. Wat nu te doen. Ik kon het niet over mijn hart krijgen om de jongen dood te laten gaan in de kast. Ik besloot om te kijken of er nog plek was bij een andere kast met minder dan vijf jongen, en waar het leeftijdsverschil met het ongelukkige vijftal klein was. Dat verhaal ging niet op; de kasten met minder dan vijf jongen hadden allemaal jongen die stukken ouder of jonger waren. Toen besloot ik maar om ze mee naar huis te nemen en zelf groot te brengen. Dat was heel spannend, want ik had geen ervaring in het opvoeden van jonge Torenvalken. Met het weekend voor de deur had ik genoeg tijd om er alle aandacht aan te besteden. Op het eerste gezicht leek dat op een mislukking uit te lopen. Ik dacht ze op te voeden met gehakt en een groot pincet. Maar daar trapt de jongen niet in, want ze hingen binnen de kortste keren aan mijn hand te bungelen; dan zijn die klauwen toch wel scherp! Ik kreeg een beter idee. Ik had in huis een opgezette Torenvalk staan. Daar haalde ik de kop af. Door de pincet met voer door de hals en snavel te duwen ging ik het nog een keer proberen. En jawel. Na enig aarzelen haptten ze toe, op eentje na die vel over been was; die sloeg z'n klauwen diep in de kop om niet meer los te laten. Maar de aanhouder wint. Uiteindelijk aten ze dat het een lieve lust was; 250 gram gehakt was binnen tien minuten op. De zaterdag en zondag waren geen probleem; twee keer per dag kregen ze te eten. Ik zei tegen mijn vrouw: 'dat gaat goed, maar hoe doen we het morgen'. Ik moet vroeg op voor mijn werk, dus kan er niet gevoerd worden. Uiteindelijk heb ik mijn vrouw overgehaald om ze te voeren, en met succes. Maandag heb ik op een

goede plek een kast aan de schuur gehangen, zodat we ze zonder kop konden voeren. In de loop van de volgende dagen varieerden we het menu met soepvlees en ze groeiden als kool. Zelfs de burens kwamen een kilo gehakt brengen voor de Torenvalken. Het nestdons verloren ze al spoedig. Ze groeiden met de dag. Het voedsel pasten we aan door ze eendagskuikens te geven die tevoren waren opengesneden. Na nog eens drie dagen gooiden we hele kuikens in de kast. Het werd tijd om de jongen te ringen, ook al was ik bang dat de jongen zouden blijven hangen omdat ze van ons afhankelijk waren voor hun voedsel. Een week na het ringen waren de eerste uitgevlogen, een lust voor het oog. Ik ben toen gaan minderen met het geven van kuikens, in de hoop dat ze zelf voedsel zouden gaan zoeken. Achter het huis hebben we een weiland en een klein natuurterreintje, niet van onszelf maar wel fijn om de vrijheid te proeven en al spelenderwijs de jachttechniek te leren. Het was mooi om te zien hoe ze hun voedsel afschermden van de andere jongen. Er was zelfs een jong dat het kuiken al vliegend uit mijn hand haalde. Door minder voedsel te geven werden ze toch schuwer, een goed teken dus. Ze lieten zich tot eind oktober af en toe zien. Sindsdien heb ik niets meer van ze vernomen. Ik ga er vanuit dat het experiment geslaagd was en hoop dat ze zelf aan de voortplanting zullen deelnemen.

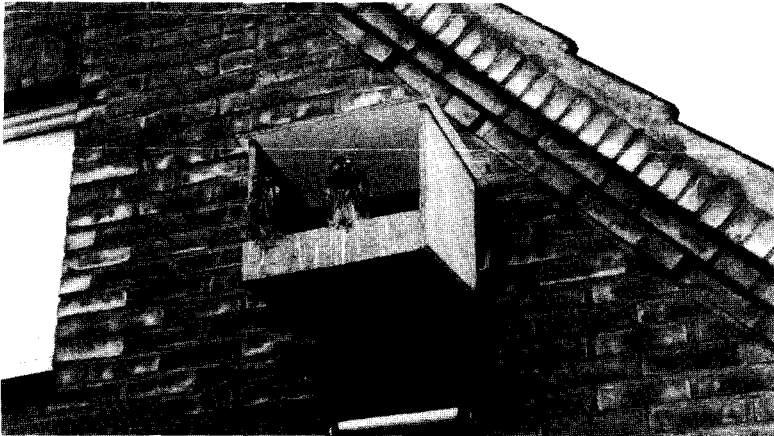

Foto. De jonge Torenvalken in hun nieuwe onderkomen aan de schuur (Wim Meijer). *Nestling Kestrels in their new home, after the female had drowned. These nestlings were first hand-fed, then fed with day-old chickens until after fledging.*

Ik heb er zelf ook veel van geleerd. Dat helpt me bij het verdere roofvogelwerk op ons eiland Goeree-Overflakkee. En met een werkgroep van één man kost het behoorlijk wat moeite alles voor elkaar te krijgen. Het afgelopen jaar behaalde ik met 94 geringde nestjongen een mooi resultaat, geen klagen dus. Ik doe het werk met veel liefde en werk tevens aan het behoud van onze roofvogels op ons eiland.

Adres: roofvogels@hetnet.nl

Broedgeval van een Boomvalk *Falco subbuteo* boven een tenniscomplex

Mieneke en Bert Kamp

In Amsterdam-Slotermeer broeden al jaren Boomvalken rond de Sloterplas, wellicht regelmatig maar ze worden niet altijd opgemerkt. Er waren vroeger niet zo veel stadsvogelaars en bovendien werden waarnemingen niet altijd doorgegeven. Ongeveer 20 jaar geleden was er al een broedgeval en c. 10 jaar geleden zag mijn vrouw een Boomvalk boven de tuinstad met een geslagen huiszwaluw, achtervolgd door alarmerende zwaluwen. Naarmate de Havik oprukte in de omgeving van Amsterdam waren er meer broedgevallen rond de Sloterplas. Zo was er in 1995 een spectaculair nest boven een school met honderden leerlingen. En omstreeks dezelfde tijd waren er twee andere meldingen: in Osdorp boven het politiebureau en op het terrein van een manege. De onderlinge afstand tussen deze drie territoria bedroeg ongeveer 1 km.

Op 30 mei 2000 zagen we een Boomvalk cirkelend boven het metrostation en een aangrenzend tenniscomplex in Slotermeer; dit laatste gebied is omzoomd door rijen hoge populieren. Een broedgeval was waarschijnlijk. Vanuit onze hoge flat hadden wij zicht op de populierenrijen. Op 15 juni was er een snelle prooi-overdracht boven de tennisbaan, de spelers merkten er niets van. Wij besloten regelmatig te observeren en te zoeken naar prooiresten. In de weken die volgden werd opnieuw het bewijs geleverd dat Boomvalken gemakkelijk kunnen worden gemist. Van 1 juni tot 24 augustus hebben wij ongeveer 40x een half uur geobserveerd, dus 20 uren in totaal. In die periode werden slechts 10x vogels gezien of gehoord, ofwel een trefkans van c. 25%. Op 10 augustus werd gemeld dat vier vogels tegelijk waren gezien en op 24 augustus bevestigde de tennisbaanbeheerder dat er nu en dan vier 'Torenvalken' rondvlogen.

Prooiresten hebben wij nooit gevonden, ook al omdat de tennisbanen een paar keer per dag werden schoongespoten. Bovendien, gezien de voortdurende menselijke bedrijvigheid hielden de twee uitgevlogen jongen zich gedekt in de populieren. Zij vlogen de met prooi arriverende oudervogels nooit tegemoet. De prooien werden in de bomen geplukt, waarna de veren verwaaiden in de wind. Er was één uitzondering. Een ooggetuige wees mij op de restanten van een nestjonge houtduif (ongeveer 3 weken oud), en later vonden wij in de kale bomen twee nesten van houtduiven. Deze toch wel zware prooi wordt niet vermeld in de *Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels*, maar het is duidelijk dat de jonge houtduif vroeg in de morgen in de boom is geslagen en naar de grond is gebracht. De zware prooi hoefde dus niet over een lange afstand te worden vervoerd. Dit lijkt ons een onmogelijke opgave voor een Boomvalk.

Nu de bomen kaal zijn, konden wij het oude kraaiennest lokaliseren, c. 25 m hoog, vlak boven de 's nachts verlichte tennishal. Het is uitzonderlijk dat dit boomvalkenpaar er in slaagde twee jongen vliegvlug te krijgen, gezien de natuurlijke storingen en al het menselijke rumoer. Zo waren daar de volgende incidenten:

- voorjaarsstorm op 27 en 28 mei, windkracht 8, de top van de nestboom zwiepte 2-3 m heen en weer,
- boom omgewaaid op 50 m van het nest, later door Groenvoorzieningen in stukken gezaagd en afgevoerd,
- motormaaiers maaien de spoordijk en paden rond de tennishal kaal,
- tennispark 's avonds vaak door sterke schijnwerpers verlicht,
- twee drukbezochte tennistoernooien, klaterend applaus,
- voortdurend passerende metrotreinen met drukte op het station en de nodige belsignalen,
- autolawaai op de parkeerplaats vlak onder de nestboom,
- blaffende honden,
- eksternest op 50 m afstand, foeragerende eksters en kraaien in de populieren en op de grond.

Al met al was dit bijzondere broedgeval voor ons een boeiende ervaring.

Summary: Hobby *Falco subbuteo* breeding in Amsterdam

In 2000, a pair of Hobbies nested successfully in Amsterdam-Slotermeer. The birds used an old nest of a carrion crow at a height of 25 m, almost above a tennishall which was brightly lit at night, and next to sports fields used for playing tennis during the day (including several busy tournaments), a parking lot, a train station and an occupied Magpie nest. During a storm on 27-28 May, a tree fell down some 50 m away from the nesting site, followed by hectic activities involving clearing the pathway (sawing and removal). Both fledglings behaved in a secretive manner, never flying towards parents arriving with food. Two nests of Woodpigeons were situated nearby, from one of which a 3-week old nestling was taken by the Hobbies (found underneath the nest, plucked).

Adres: Burg. Hogguerstraat 271, 1064 CP Amsterdam.

Tekening: Gilbert van Avermaet

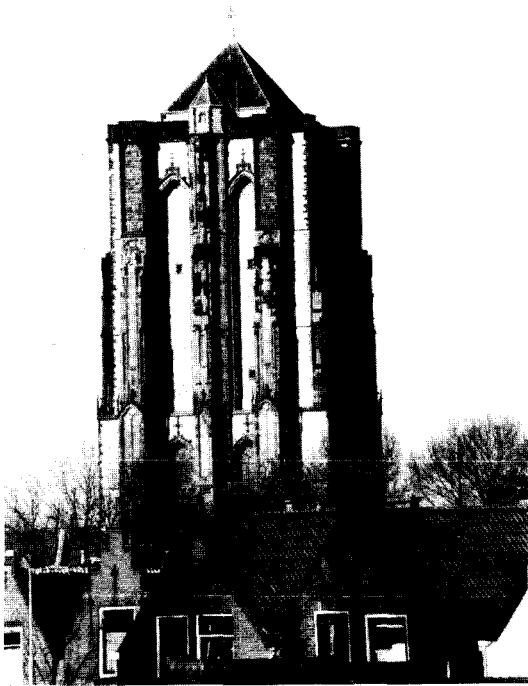
Overwinterende Slechtvalken *Falco peregrinus* in Zierikzee

Gijs van den Ende

Het silhouet van Zierikzee is vanaf bijna iedere plaats op Schouwen-Duiveland zichtbaar en wordt voor een groot deel bepaald door de karakteristieke Dikke Toren. Het zijn de eerste paar verdiepingen van een toren die nooit werd afgebouwd en nu als 56 m hoge Gotische steenkolos boven het westelijke centrum van de stad uitsteken. Dat de toren vroeger vrijwel iedere winter door pleisterende Slechtvalken werd bezocht, wist ik uit verhalen van mijn oudste broer. Zo herinnert hij zich dat in 1957 de plaatselijke postduivenhouders de politie verzochten om een duivenmoordende Slechtvalk *Falco peregrinus* af te schieten. De 'steekvleugel' had naar hun zeggen al veel slachtoffers onder hun prijsvliegers gemaakt. Gelukkig was er toen ook al een een vogelwet die afschot verhinderde. Na 1960 werden zelden meer Slechtvalken op Schouwen-Duiveland waargenomen, dus ook niet op de Dikke Toren. In februari 1985 echter vond ik enkele prooiresten (soepduiven, spreeuw) onder de toren, waarvan ik vrijwel zeker wist dat ze afkomstig waren van een Slechtvalk. Ik had die winter namelijk enkele malen een Slechtvalk vliegend in de buurt van de toren gezien. Heel wat jaren later, in december 1998, meende ik op de toren het silhouet van een Slechtvalk te zien, maar zeker was ik er niet van. Enkele weken later zag ik weer een -vermoedelijke- Slechtvalk jagend boven het parkeerterrein aan de westkant van de stad.

Torenvalk *Falco tinnunculus* verried Slechtvalk

Op 14 januari 1999 liep ik met mijn zoon rond de Dikke Toren, op zoek naar braakballen van Torenvalken. We waren verbaasd toen we vlakbij een braakbal een kop van een lijster vonden. Nog verbaasder waren we toen we iets verderop de linkervleugel van een wintertaling oprapten. Ik vertelde mijn zoon het verhaal van de postduivenhouders in 1957. Ik had mijn verhaal nog maar net verteld, toen zich een valkensilhouet vanaf een pinakel losmaakte en even in de lucht bleef staan bidden. Geen Slechtvalk, maar een Torenvalk die vervolgens een duikaanval uitvoerde op een andere vogel die op 45 m hoogte op een richel net onder de torentrans zat. Dit bleek de reeds veronderstelde Slechtvalk te zijn. Het beest was dermate geïrriteerd door de Torenvalk dat hij op de vleugels ging en een rondje om de toren achter de Torenvalk aanjoeg om daarna op z'n oude stek terug te keren. Gezien het formaat dachten we dat het een vrouwtje moest zijn. Er zat dus weer een Slechtvalk op de toren, misschien al een maand lang! Als hij of zij er nog een tijdje zou blijven, was dat een mooie gelegenheid om meer over deze intrigerende roofvogel te weten te komen.

Wat en hoeveel at de vogel?

Mijn zoon en ik spraken af dat we zo vaak mogelijk alle prooiresten zouden verzamelen voor nader onderzoek. Bovendien konden we zo de groter wordende verzameling vleugels, poten en vogelkoppen aan de voet van de toren aan de aandacht onttrekken. Vanaf die datum is er bijna dagelijks naar prooiresten gezocht. Alles werd meegenomen naar huis en in de vriezer bewaard om later op naam te worden gebracht. Tot en met 10 april 1999 werden 44 prooien verzameld (Tabel 1). In de tabel staan de niet opgegeten prooien apart vermeld. Deze werden vrijwel onbeschadigd onder de toren opgeraapt.

– Foto. De Dikke Toren van Zierikzee (Gijs van den Ende). *The church tower of Zierikzee, wintering site of Peregrine Falcon.*

Aanvankelijk dacht ik dat de vogel ze uit onhandigheid bij harde wind tijdens de landing liet vallen. Later bedacht ik dat het ook wel prooien konden zijn die de Slechtvalk als voorraad hamsterde (Ratcliffe 1991). Wellicht dat zwarte kraaien of kauwtjes, waarvan er altijd enkele in de omgeving van de toren aanwezig zijn, de gedode vogels ontdekten en ze -door eraan te trekken- naar beneden lieten vallen.

Van alle prooien werd het gemiddelde gewicht opgezocht (CBS 1994) om te zien of Slechtvalken hieraan genoeg hadden om ter plaatse te kunnen pleisteren. Er werd vanuit gegaan dat een Slechtvalk ongeveer 15% van het brutogewicht van een prooi niet consumeert (Brown 1976). De nettoconsumptie over de verblijfsperiode laat zich dan eenvoudig berekenen (Tabel 1). Dit werd gedeeld door het aantal verblijfsdagen van de vogel en resulteerde in de volgende som: bruto prooigewicht min 15% skelet en veren is 8197 gram. Gedeeld door 96 verblijfsdagen komt dat neer op 85.4 gram voedsel per dag. Een mannetje Slechtvalk eet gemiddeld 113 gram per dag, een vrouwtje 141 gram (Cramp 1980, Ratcliffe 1991). De vogel op de Dikke Toren was vrijwel zeker een adult vrouwtje. De berekening wijst er dus op dat de Dikke Toren niet de enige pleisterplaats van de vogel kan zijn geweest. Ik heb regelmatig tijdens

het verblijf van de Slechtvalk onder alle andere hoge gebouwen in de stad (graansilo, Nobelpoort, Havenpoorten) gezocht naar prooiresten, echter zonder resultaat.

Tabel 1. Prooien van Slechtvalk onder de Dikke Toren, Zierikzee, 14 januari-20 april 1999 (vermoedelijk adult vrouwtje) en 27 oktober 1999-20 maart 2000 (adult mannetje). Aantallen tussen haakjes zijn intacte prooien (bij berekening van totale prooigewicht niet meegerekend). *Prey remains (in brackets intact prey, not used in calculation of total prey weight) of an adult - presumably female- Peregrine Falcon wintering in January-April 1999 (I) and an adult male in October 1999-March 2000 (II) in Zierikzee.*

Prooi soort <i>Prey species</i>	Aantal I <i>Number I</i>	Aantal II <i>Number II</i>	Prooigewicht (gemiddeld, g) <i>Mass (mean, g)</i>
Wintertaling <i>Anas crecca</i>	5	9	325
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	1	-	890
Kluut <i>Recurvirostra avosetta</i>	-	2	317
Goudplevier <i>Pluvialis apricaria</i>	4	19 (3)	215
Zilverplevier <i>P. squatarola</i>	-	2 (1)	216
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	4	2	211
Kanoetstrandloper <i>Calidris canutus</i>	12 (3)	1	176
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	1 (1)	3 (1)	315
Watersnip <i>Gallinago gallinago</i>	-	3 (2)	120
Grutto <i>Limosa limosa</i>	-	1	315
Rosse Grutto <i>L. lapponica</i>	-	1	321
Tureluur <i>Tringa totanus</i>	1	-	129
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	1	-	261
Groene Specht <i>Picus viridis</i>	1 (1)	-	175
Stadsduif <i>Columba livia</i>	7 (1)	2	370
Houtduif <i>C. palumbus</i>	-	1	515
Kramsvogel <i>Turdus pilaris</i>	3	-	105
Kauw <i>Corvus monedula</i>	4	-	229
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	-	2	78
Totaal <i>Total</i>	44	48	

Uit de gevangen prooien is af te leiden dat de Slechtvalk in het weide- en inlagengebied ten westen van de stad jaagde. De afstand tot de Dikke Toren om daar te komen is hemelsbreed 2 km. Een soortgelijk gebied ligt op ruim 4 km afstand rond de Steenzwaan ten noorden van Zierikzee, gezien de grotere afstand mogelijk minder voor de hand liggend. Hoe dan ook, het lijkt logisch dat de vogel buiten de stad andere pluk- en pleisterplaatsen moet hebben gehad. Ondanks veel spuurwerk heb ik die niet kunnen vinden.

De volgende winter

Op 9 september 1999, een mooie zonnige dag, zag ik opnieuw een Slechtvalk van de Dikke Toren afvliegen om -na een keer te hebben rondgecirkeld- in westelijke richting te verdwijnen. Vanaf die dag zocht ik naar prooien onder de toren. Deze

vogel was waarschijnlijk een doortrekker die de toren maar kort als pleisterplaats gebruikte. Ik moest tot 27 oktober wachten voordat ik de eerste prooi vond: een kluut. Tot en met 20 maart 2000 werden 48 prooien verzameld (Tabel 1). Ook nu weer zaten er vrijwel onbeschadigde vogels tussen. Via eenzelfde berekening als in de vorige winter kwam ik uit op een dagconsumptie van gemiddeld 70.3 gram. Deze winter betrof het een adult mannetje, dat gezien bovenstaande berekening eveneens elders in het weide- en inlagengebied een pleisterplaats moet hebben gehad. Deze vogel werd een aantal malen vliegend boven de binnenstad waargenomen, ook door anderen. Altijd kwam het beest zonder prooi uit oostelijke richting aanvliegen. Waarschijnlijk werd dus toch gejaagd in de Groot-Beddewaarde Polder en het gebied rond de Steenzwaan. Op 20 februari zat de vogel zich in het zonnetje te poetsen op een pinakel aan de oostgevel. Door de harde wind raakten zijn veren telkens in de war, waarop het beest opvloog om een minder winderige plek te proberen (zie Foto). Op 8 maart zag ik nog een jagende Slechtvalk in het weidegebied achter de inlagen, ongeveer 1.5 km westelijk van de Dikke Toren. De vogel joeg achter een groep Kieviten aan, maar wist er geen te slaan. Was het de torenbewoner? Op 16 maart zag ik de Slechtvalk voor de laatste maal. Hij vloog in westelijke richting van de toren weg. Na 20 maart werden ook geen prooien meer onder de toren gevonden.

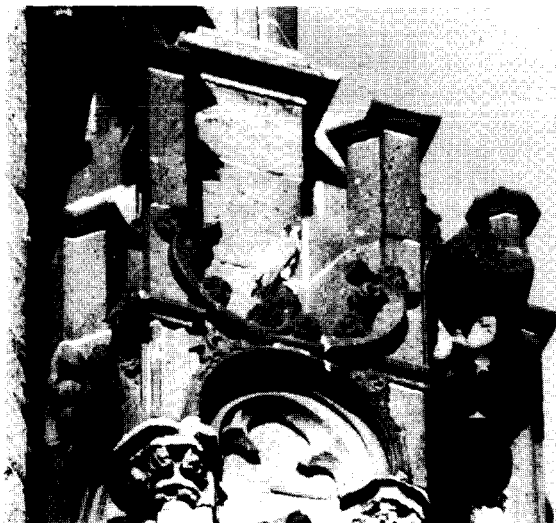

Foto. Adult mannetje Slechtvalk op de Dikke Toren, Zierikzee, 20 februari 2000 (Gijs van den Ende). *Wintering adult male Peregrine Falcon on church tower (Dikke Toren) in Zierikzee, 20 februari 2000.*

Dank

Zonder de hulp van mijn zoon Douwe en Leo Tromper had ik nooit alle prooien kunnen verzamelen en overige inspecties kunnen uitvoeren. Bij het determineren van prooiresten was de hulp van leden van de VWG Schouwen-Duiveland zeer welkom. Henk Castelijns deed suggesties voor het samenstellen van dit artikel.

Summary: Wintering Peregrine Falcons *Falco peregrinus* at Zierikzee

The unfinished Gothic tower 'Dikke Toren' in Zierikzee (56 m high) in the province of Zeeland (southwestern part of The Netherlands) used to be a regular wintering site of Peregrine Falcons, with observations throughout the 1950s. Wintering Peregrine Falcons became extremely scarce from the 1960s onwards. Apart from an observation in 1985, it lasted till December 1998 before another Peregrine Falcon was observed near the church tower. From January through early April 1999, an adult (presumably female) Peregrine Falcon was using the Dikke Toren as resting and feeding site. Pluckings, prey remains and intact prey (probably from a larder) were collected underneath the tower on a regular basis. The bird mainly captured teal, waders and feral pigeons (Table 1); hunting grounds were probably some 1.5 km away to the west of the town.

In the winter of 1999/2000 an adult male Peregrine used the same church tower as roosting site. Again, teal and waders were important prey species (Table 1). This bird may also have hunted in tidal areas some 4 km northeast of Zierikzee (seen returning from this direction, without prey).

Based on average prey weights and a 15% loss per prey (undigestible parts), it is calculated that both birds had a minimum net consumption of respectively 85 and 70 g. This does not suffice to cover daily energy expenditure, and it is therefore thought that both birds must have had other (undetected) roosting and feeding sites.

Literatuur

- Brown R., Ferguson J., Lawrence M. & Lees D. 1995. Vogelsporen. Tirion, Baarn.
Brown L. 1976. British birds of prey. Collins, London.
CBS. 1994. Ornithologisch Basisregister. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.
Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds.) 1980. Handbook of the Birds of the Western Palearctic, Vol. 2. Oxford University Press, Oxford.
van den Ende G. 1999. Slechtvalk overwintert weer in Zierikzee. *Sterna* 44(1).
Ratcliffe D. 1991. The Peregrine Falcon. 2nd edition. Poyser, London.

Adres: Oesterstraat 77, 4301 ZL Zierikzee (0111-414831)

Email: zeeeend@zeelandnet.nl

Roofvogel- en uilenopvang in Nederland

Albert Fopma

De Werkgroep Vogelasielen heeft als belangrijkste doel het verbeteren van de kwaliteit van de vogelopvangcentra in Nederland. De Werkgroep doet dit door jaarlijks een themadag te organiseren voor de vogelopvangcentra en door de uitgifte van een landelijke nieuwsbrief in samenwerking met het Ministerie van LNV.

Een belangrijk deel van het werk van de Werkgroep bestaat uit het adviseren aan LASER (vergunningverstrekker) bij nieuwe vergunningaanvragen. Jaarlijks beoordelen de leden van de Werkgroep gemiddeld 40 nieuwe aanvragen. In bijna alle gevallen is het advies van de Werkgroep doorslaggevend voor het wel of niet verstrekken van de vergunning. Dit komt mede doordat de Werkgroep toetst op kwaliteitseisen, accommodatie-eisen en ervaringseisen, die in overleg met het Ministerie van LNV in 1992 zijn vastgesteld.

De Werkgroep toetst daarnaast ook aan het afstandscriterium (straal van 15 kilometer), waarbinnen in principe geen ander asielen mag liggen. In de nabije toekomst zal vooral gekeken worden naar de behoefte in de regio. Asielen die al voor 1992 een vergunning hadden, zijn niet getoetst aan deze criteria, waardoor er soms meerdere asielen dicht bij elkaar kunnen zitten.

Vogelasielvergunningen

In Nederland zijn momenteel 137 vogelasielvergunninghouders. Bij al deze vergunninghouders komen met regelmaat roofvogels en uilen binnen. Echter, niet ieder vogelopvangcentrum heeft een vergunning om alle soorten vogels te verzorgen. Afhankelijk van de kennis, de ervaring en de kwaliteit van de accommodatie heeft het vogelopvangcentrum vergunningen voor één van de volgende categorieën:

A Alle beschermde vogels	63 vergunningen
B Roofvogels en uilen	35 vergunningen
C Watervogels	1 vergunning
D Alle beschermde vogels behalve roofvogels en uilen	16 vergunningen
E Alle beschermde vogels behalve roofvogels, uilen en watervogels	6 vergunningen
F Aanneem- en doorgeefvergunning	16 vergunningen

Iedere vergunninghouder moet in principe echter alle wilde vogels aannemen. Wanneer de soort niet door de vergunning wordt gedekt, dan moet de vergunninghouder ervoor zorgen dat de vogel binnen 24 uur in een asielen komt waar de vogel wel verzorgd mag worden.

In totaal zijn er, zoals blijkt uit de bovenstaande tabel, 98 opvangcentra in Nederland (Categorie A of B) waar roofvogels en uilen verzorgd mogen worden.

Asielen voor Roofvogels en uilen

Van de vergunninghouders uit de categorie B zijn er een groot aantal die van oorsprong valkenier zijn en daarnaast een vergunning hebben verkregen voor de revalidatie van roofvogels en uilen. Deze asielen gebruiken vaak de valkeniersmethode om de vogels na revalidatie weer uit te wennen. Veel van deze vergunningen zijn verleend voor 1992 waardoor het kan voorkomen dat er in één stad of dorp meerdere van dit soort asielen zijn.

Accommodatie-eisen roofvogel- en uilenopvang

Om tegenwoordig in aanmerking te komen voor een vergunning zijn de volgende accommodatie-eisen van belang:

- Voor de eerste opvang van de vogels moet een kleine donkere ruimte aanwezig zijn. Dit kan een kist of een doos zijn, waarin de vogel tot rust kan komen.
- Er moeten kooien aanwezig zijn met de minimale afmeting van 2x4x2 meter. Hiervan moeten er minstens twee aanwezig zijn, vanwege de mogelijke agressie tussen de verschillende soorten en tussen de vogels die in verschillende conditie verkeren. Valkenier/havikiërs die via de valkeniersmethode specialistisch jagende soorten revalideren en daarbij vogels onderbrengen onder kapelletjes op blokken, sprenkels e.d. dienen één kooi te hebben. Deze moet dan ook duidelijk bedoeld zijn voor revalidatiedoeleinden en niet gebruikt worden ten behoeve van eigen jachtvogels. Tevens dienen valkeniers en havikiërs over een redelijk gazon te beschikken alwaar kapelletjes, blokken, sprenkels en dergelijke geplaatst kunnen worden.
- De kooien moeten verder beschikken over wanden van sterk gaas, bamboe, latten en dergelijke. Aan de binnenzijde grotendeels afgeschermd door rietmatten of ander materiaal waar de vogels hun klauwen, vleugels en staartpennen niet aan kunnen beschadigen.
- Het dak moet gemaakt zijn van gaas, waarvan een gedeelte aan de binnenzijde met redelijke tussenruimte is afgeschermd door (schaduw)net. Onder een overdekt gedeelte moet een zitstok of blok aanwezig zijn. In het open gedeelte een lagere zitstok zodat de vogel stijgoefeningen kan doen.
- Als bodembedekking mogen geen planken, stenen of cement gebruikt worden. Ook geen turfmoel of zaagsel, omdat dit teveel stuift. Het beste is natuurlijke begroeiing, stukjes boomschors of dennennaalden op een zandige bodem.
- In de kooi dient een voerluik aanwezig te zijn.
- Bij uitwenning van de roofvogels behoren zowel de valkeniersmethode als het gebruik van een uitwenkooi tot de mogelijkheden. De uitwenkooi moet een minimale afmeting van 2 x 2 x 2 meter hebben en zodanig gemaakt dat de vogel naar alle zijden uitzicht heeft. Deze kooi moet gesitueerd zijn in een rustige omgeving.

Verzorging

Asielvogels moeten doeltreffend verzorgd worden, waarbij een voor de soort geschikt onderkomen, het juiste voedsel, rust en een goede medische verzorging eerste vereisten zijn. Handelingen die onder de uitoefening van de diergeneeskunde vallen, moeten door een dierenarts worden uitgevoerd. Het is daarom noodzakelijk, dat een opvangcentrum een beroep kan doen op één of meerdere dierenartsen.

Vogels die niet gerevalideerd en weer geheel gezond losgelaten kunnen worden, moet men laten inslapen. Het is ook niet toegestaan om te kweken met vogels in vogelopvangcentra. Ook het uitbroeden van eieren wordt niet door de vergunning gedekt.

Na de revalidatie moeten de vogels weer in vrijheid worden gesteld in de omgeving waar men de vogel heeft gevonden. Hetgeen uiteraard niet inhoudt dat men een verkeersslachtoffer op de snelweg los moet laten, maar in een geschikt biotoop in de omgeving van de vindplaats.

Erkende Vogelopvangcentra

Omdat er in 1992 een tweedeling ontstond tussen asielen die er al waren en niet aan de nieuwe kwaliteitseisen hoefden te voldoen en de nieuwe vergunningaanvragers is er door Vogelbescherming Nederland een erkenningsregeling in het leven geroepen. Vogelopvangcentra die beschikken over accommodatie conform de kwaliteitseisen en tevens aantoonbare ervaring hebben in het verzorgen van vogels krijgen het predikaat 'Erkend vogelasiel'. Het opvangcentrum kan dit predikaat aanvragen, wanneer men denkt aan de voorwaarden te voldoen. Het niet hebben van het predikaat betekent dus niet automatisch dat het asiel minder goed is!

Foto. Juvenile Buizerd op jacht, Galjootweg, Flevoland, 25 november 2000 (Nirk Zijlmans).
Buizerds worden veel bij asiels binnengebracht. *Juvenile Common Buzzard hunting in Flevoland.*

In het navolgende overzicht staan de opvangcentra die roofvogels en uilen mogen verzorgen en erkend zijn door Vogelbescherming Nederland. Voor degenen die een volledig overzicht van de vogelopvangcentra in de regio willen, kunnen dit opvragen bij het secretariaat van de Werkgroep Vogelasielen.

Erkende Vogelopvangcentra (met vergunning voor roofvogels en uilen)

Categorie A - Alle Beschermden vogels

Groningen	Bellingwolde	Vogelasiel Bellingwolde	0597-531518
Friesland	Anjum	De Fûgelpits	0519-321591
Friesland	Ureterp	De Fûgelhelling	0521-514328
Overijssel	Kampen	Vogelopvang Van der Werf	06-22604478
Overijssel	Nieuwleusen	De Oehoe	0529-427546
Utrecht	Utrecht	Stichting Vogelopvang Utrecht	030-2517255
Noord-Holland	Bergen	Stichting Damland	072-5898119
Noord-Holland	Texel	Ecomare	0222-317741
Noord-Holland	Haarlem	Vogelhospital	023-5326876
Noord-Holland	Midwoud	De Bonte Piet	0229-591856
Noord-Holland	Naarden	Vogelopvang 't Gooi	035-6945658
Zuid-Holland	Rotterdam	Vogelklas Karel Schot	010-4857847
Zeeland	Middelburg	De Mikke	0118-628288
Noord-Brabant	Eindhoven	Vogelopvang Eindhoven	040-2526897
Noord-Brabant	Someren	Vogelopvang Someren	0493-493564
Noord-Brabant	Zundert	Vogelrevalidatiecentrum	076-5974165
Limburg	Gennep	Vogelopvang Gennep	0485-511906
Limburg	Neerbeek	Dhr. Erkens	046-4372839
Limburg	Weert	Dhr. Verstappen	0495-533892

Categorie B – Roofvogels en uilen

Friesland	Ameland	Opvang roofvogels Ameland	0519-321591
Gelderland	Baak	Dhr. van Nie	0575-441719
Gelderland	Barchem	Dhr. Holtslag	0573-251977
Gelderland	Doetichem	Dhr. Wisseling	0315-330574
Utrecht	De Hoef	Dhr. Van Leeuwen	0297-567076
Noord-Holland	Hilversum	Dhr. Kolman	035-6837141
Zuid-Holland	Den Haag	Dhr. Van Luijn	070-3245271
Noord-Brabant	Uden	Dhr. Staal	0413-252130
Noord-Brabant	Valkenswaard	Dhr. Smulders	040-2012196
Limburg	Merselo	Dhr. Vlasakker	0478-546530

Adres: Werkgroep Vogelasielen, secretaris Albert Fopma, Postbus 1085, 6801 BB Arnhem (026-3514214)

Vakantie in de Provence in 2000

Tim Dop

Ik ben 13 jaar en nu een jaar lid van De Takkeling. Ik vind het een heel leuk blad. Ik zou het leuk vinden als jullie mijn brief in De Takkeling zouden willen zetten. Sinds 1998 neem ik een blaadje mee op vakantie om alle roofvogelsoorten die ik onderweg tegenkom op te schrijven. Dat blaadje maak ik met hulp van de cd-rom 'Vogels in Europa' en mijn vogelboeken.

Hieronder volgt een lijst van roofvogels die ik in de Provence heb gezien. We zaten in een huisje vlakbij de Mont Ventoux, in oktober 2000.

Waargenomen (aantal)	Niet waargenomen
Blauwe Kiekendief (1)	Aasgier
Buizerd (117)	Boomvalk
Dwergarend (1)	Bruine Kiekendief
Havik (2)	Grauwe Kiekendief
Rode Wouw (2)	Havikarend
Slechtvalk (1)	Slangenarend
Sperwer (6)	Smelleken
Torenvalk (21)	Steenarend
Wespendief (5)	Visarend
Zwarte Wouw (3)	Vale Gier

Zoals jullie zien steekt de Buizerd, zoals elk jaar, er met kop en schouders bovenuit. Dit jaar had ik zelfs een recordaantal Buizerds. Een paar soorten heb ik niet gezien. Toen we in mei 1998 in de Provence waren, zaten er nog drie Vale Gieren in het gebied; die heb ik toen enkele malen gezien.

Adres: Hommelsedijk 3, 5473 RE Heeswijk-Dinther (Email: j.dop@hccnet.nl)

Adult vrouwtje Bruine Kiekendief, Barnegat, Waterland-Oost, 14 april 2000 (Nirk Zijlmans). *Adult female Marsh Harrier.*

Oproepen en mededelingen

Formulieren met meldingen van dode roofvogels

Met ingang van 2000 gaan we uitsluitend informatie over dode roofvogels inzamelen indien er duidelijke aanwijzingen zijn dat de dood opzettelijk was veroorzaakt. Kortom, verkeers- en raamslachtoffers zullen in het vervolg buiten beschouwing blijven. Van nu af aan: alleen dode roofvogels op formulier zetten die het slachtoffer van vervolging zijn geworden (voor zover ten minste al niet op een nestkaart gezet). Met ingang van 2001 neemt Rob van Swieten (zie binnenzijde achterkant omslag van De Takkeling) de taken van Hans van Kuik over. Hans heeft drie jaar lang de formulieren ingezameld en verwerkt. Dat het overzicht van de roofvogelvervolging elk jaar zo snel kon worden gepubliceerd (altijd in de eerste Takkeling van het nieuwe jaar), is tevens te danken aan de goede administratie van Hans. Daarvoor onze welgemeende dank.

Geld voor Slowakije

Van diverse kanten ontvingen we weer geld voor het project in Slowakije (zie Intro van Maria). Het geld zal bij de eerstvolgende trip door Hero Moorlag aan de betreffende instantie in Slowakije worden overgedragen. Uit de artikelen van Hero in De Takkeling weten we hoe belangrijk dergelijke giften zijn om basale beschermingsactiviteiten in Slowakije draaiende te houden. Hartelijk dank.

Van Hero vernamen we dat er in het betreffende park in Slowakije eindelijk een beheersplan is gepresenteerd waarin de grote roofvogels een belangrijke rol spelen. Een grote stap in een land waar het nemen van initiatieven minder vanzelfsprekend is dan in Nederland.

Schenking aan WRN

Op 6 oktober 2000 kreeg de WRN een gift van Unicum Expo Strategy & Support. De mascotte van dit bedrijf is een adelaar (of arend), vandaar de wens het werk van de WRN -tegengaan van roofvogelvervolging- te ondersteunen.

Video Sperwer

Guido Aijkens, lid van de WRN, had de gelegenheid Sperwers (volwassen en vliegvlugge jongen) van zeer dichtbij te filmen in de duinen bij Wassenaar. Dit leverde unieke beelden op van zongedrag, drogen van vliegveren na regenbui, schors peuteren, takken breken, opzoeken en eten van verstopte prooi, plukkend, muisetend, mantelgedrag van jongen, vleugeloefeningen, pogingen op een dikke tak te gaan liggen, enzovoort. Er tussendoor ook nog opgroeiende Haviken. Te verkrijgen door f15.- (inclusief verzendkosten) over te maken op giro 4487250 van G. Aijkens, Voorburg.

Vogels kijken in Rusland en Siberië

Het afgelopen decennium is de voormalige Sovjet-Unie wat toegankelijker geworden voor westerse reizigers. Probleem is dat de staat vrijwel failliet is en natuurbescherming niet bepaald een hoge prioriteit heeft. In samenwerking met Russische natuurbeschermingsorganisaties en wetenschappers worden professionele vogelreizen georganiseerd. Een fors deel van de kosten van deelnemers komt ten goede van de lokale natuurbescherming. Voor 2001 staan drie reizen op het programma: oerbos in omgeving Moskou (14-22 april, Bastaardarend), Wolgadelta en omgeving (11-22 mei, Zeearend algemeen, verder Keizer- en Steppenarend, Saker- en Roodpootvalk, Steppekiekendief) en Yenisey-Siberië (7-27 juli, Keizer- en Steppenarend, Aziatische Wespindief, Besra). Voor meer informatie: www.birdexpeditions.nl, of email info@birdexpeditions.nl. Rechtstreeks contact: Maarten van Steenis, Arkelstein 6, 3328 BA Dordrecht (06-20400003, email: maartenvansteenis@yahoo.com).

Gekleurde roofvogels in Eurazië

Verschillende web-sites geven namen van coördinatoren die officieel met kleurringen in de weer zijn:

<http://www.pinq.be/cr-birding/cr-raptors.htm>

<http://www.pinq.be/cr-birding/cr-osprey.htm>

<http://www.pinq.be/cr-birding/cr-falcons.htm>

Steunpunt Brabant

Op donderdagavond 5 april komen de Brabantse roofvogelaars bijeen in zaal Boerke Mutsaers, Vijverlaan 2 in Tilburg (vlakbij station Tilburg-West), te beginnen om 20.00 uur. De avond begint met een lezing van Huub Huneker over Boomvalken. De winnaar van prijsvraag van het jaar 2000 (nestkaarten van Buizerds nabij/in bebouwde kommen; welke zat het dichtst bij de bebouwde kom) wordt na de pauze bekend gemaakt. Het jaarverslag Noord-Brabant over 2000 zal worden gepresenteerd en toegelicht. Een eigen tentoonstelling is aanwezig. Voor nadere informatie: Toon Voets, 013-5356225 (werk), 0412-403822 (thuis).

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Arnhem R. 2000. De Grauwe Kiekendief: een nobele herenboer. Mens en Vogel 2000(3): 161-171.

Algemeen verhaal over biologie en bescherming van Grauwe Kiekendieven in Loir-et-Cher en Lotharingen. Drie tactieken zijn in gebruik: vierkant rond nest ongemeaaid laten, nest verplaatsen en stobalen rond nest zetten.

Arts F. 2000. Wat krijgt een Vlissingse sperwerjong op z'n bordje? 't Zwelmpje 15(4): 4-6.

Sinds 1997 jaarlijks broedend tussen Nollebos en Vebenabos in Vlissingse binnenduinrand. In 2000 werden 46 prooien verzameld, het meest mussen (17), spreeuw (6), kool- (5) en pimpelmees (4). In totaal 13 vogelsoorten. Van de 29 op leeftijd gebrachte vogels waren er 21 juveniel.

Bekhuis J. 2000. De Zeearend komt nader. Vogeljaar 48: 241-444.

Overzicht van zeearendconferentie in Zweden van 13 tot 17 september 2000 (zie ook Martijn de Jonge in deze Takkeling). Positieve ontwikkeling van wildlevende populatie in Duitsland doet WNF afzijen van de herintroductieplannen. Met tekst van 8 resoluties. (email: bekhuis@knoware.nl)

Broch L. & Corminbœuf C. 2000. Milan royal *Milvus milvus* et Faucon hobereau *Falco subbuteo* nicheurs sur un même arbre. Nos Oiseaux 47: 201-202.

In 1998 brachten een Rode Wouw (nest op 30.5 m hoogte, al enkele jaren in gebruik) en een Boomvalk (nest kraai 4.7 m boven wouwenest) beide een jong groot in dezelfde sparrenboom op een heuveltop bij Fribourg. Boomvalk startte met broeden op 15 juni, toen de jonge Rode Wouw nog op het nest werd gevoederd.

Conzemi T. 2000. Hinweise zur Bestimmung des Eleonorenfalken *Falco eleonora* in Mitteleuropa. Limicola 14: 161-171.

Onder deze wat merkwaardige titel (immers, wijkt de herkenning van Eleonora's Valken in Midden-Europa af van die rond de Middellandse Zee?) wordt een nuttig overzicht gegeven hoe deze soort kan worden herkend. Er is aandacht voor eventuele verwarring met Boomvalk, Roodpootvalk en Slechtvalk. De laatste jaren worden steeds vaker Eleonora's Valken in West- en Midden-Europa waargenomen, ongetwijfeld niet omdat ze hier nu vaker langskomen maar omdat waarnemers beter op de hoogte zijn van de identificatiekenmerken. (38 Kiischteewee, L-6113 Junglinster, Luxemburg).

Cugnasse J.-M. 2000. Dépigmentation traumatique chez un Faucon pèlerin *Falco peregrinus*. Nos Oiseaux 47: 259.

Mannetje Slechtvalk kreeg witte schouderveer op plaats waar de vorige schouderveer plus onderliggende huid was beschadigd. De vogel was in gevangenschap geboren en had daarvoor een normaal verenkleed, net als zijn ouders en nestgenoten.

Dawson R.D. & Bortolotti G.R. 2000. Reproductive success of American Kestrels: the role of prey abundance and weather. Condor 102: 814-822.

Aantal uitvliegende jongen en overleving van Amerikaanse Torenvalken hing niet zozeer samen met de talrijkheid van hun hoofdprooi (kleine zoogdieren), maar de beschikbaarheid ervan. Dat werd op zijn beurt grotendeels bepaald door weersomstandigheden (bij slecht weer waren jongen lichter en kleiner) (email: dawsonr@unbc.ca).

Dekker D. 2000. Jacht op duiven door Giervalken en een Prairievalk, overwinterend in de stad Edmonton, Canada. Vogeljaar 48: 245-248.

Beschrijving van jachtmethoden van wilde Gier- en Prairievalk, veelal gebaseerd op langdurige zitsessies onder barre omstandigheden. Van Giervalken werden 15 vangsten gezien (10.6% van aantal pogingen), van Prairievalk 27 (26.0% van 104 pogingen). Uitgebreide versie van dit verhaal verschenen in Can. Field-Nat. van juni 2000. (Email: rdekker@telusplanet.net).

Dobbe J. (red.) 2000. Levende schietschijven. Zwartboek over de fazantenjacht in Nederland. Dierenbescherming, Den Haag, 20 pp. ISBN 90 70272 60 1. Te bestellen: Dierenbescherming, Postbus 85980, 2508 CR Den Haag (070-3142700, email: info@dierenbescherming.nl)

Als roofvogelaars hebben we geregeld te maken met jachthouders die roofvogels een slecht hart toedragen in verband met hun interesse voor konijnen en fazanten. Dierenbescherming heeft in 1998 en 1999 veel energie gestopt in het traceren van illegale praktijken rond fazantenjacht. Iedere veldwaarnemer kent het fenomeen van plotselinge fazantengolf begin oktober in gebieden waar in de maanden voordien nauwelijks fazanten rondliepen. De fazantenjacht begint op 15 oktober. In dit geval is 1+1 inderdaad 2. Uitzetten van fazanten is verboden, maar vindt op grote schaal plaats. Het onderzoek van dierenbescherming maakt duidelijk dat jacht-opzichters hier een belangrijke rol spelen. Het navrante is: diezelfde opzichters moeten ook toezicht houden op naleving van de wet! Deze belangenverstrengeling vraagt natuurlijk om ontduiking van de wet. Uit het overzicht blijkt dat er jaarlijks grote aantallen fazanten vlak vóór de jacht opengaat in het veld worden gedumpte, om vrijwel per ommekeer te worden afgeschoten. Jaarlijks worden 250.000 fazanten afgeschoten, vreemd gezien de beroerde staat waarin de populatie zich bevindt. Vandaar het pleidooi voor verbod op fazantenjacht (hobbyjacht onaanvaardbaar, misstanden rond uitzetten van tamme vogels).

Duquet M. & Richardson C. 2000. First and second records of Crested Honey Buzzard *Pernis ptilorhynchus* in Iran. Sandgrouse 22: 133-134.

Het aantal waarnemingen van Kuifwespendieven in het Midden-Oosten neemt met het jaar toe. Er wordt beter op gelet, vandaar misschien? (22 Venue du Tambourin, 34230 Vendémian).

Fleer K., Kladny M., Thomas T. & Wegner P. 2000. Brutergebnisse des Wanderfalken in Nordrhein-Westfalen im Jahre 2000. Jahresbericht der Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz Nordrhein-Westfalen 2000: 4-6.

In 2000 38 broedparen (23 succesvol) met 64 uitgevlogen jongen. Bij één van deze paren bracht een hybridevalk succesvol jongen groot (zie Höller & Wegner).

Heredia B. & Bijleveld van Lexmond M. 1998. Summary of the symposium on the Black Vulture (*Aegyptius monachus* L. 1766) in south eastern Europe and adjacent regions. In: Tewes E., Sanchez J.J., Heredia B. & Bijleveld van Lexmond M. (eds.), *The Black Vulture in South Eastern Europe*, pp. 9-10. BVCF/FZG, Palma de Mallorca. Contactadres: Black Vulture Conservation Society, C/Josep Coll, 55-A, 07360 Lloseta, Mallorca, Spanje (Email: bvcf@jet.es).

In september 1993 vond een symposium plaats over het wedervaren van Monniksgieren in ZO-Europa. Hier werden de volgende schattingen bereikt (broedparen): Griekenland 16, Bulgarije 1, Rusland 20-40, Georgië 30-50 (volgens Erwin van Maanen echter niet meer dan 15), Armenië 15-20, Azerbaidzjan 40-45, Turkije 100-500, Oekraïne 2-5.

Herremans M. 2000. The 'chaotic' flight feather moult of the Steppe Buzzard *Buteo buteo vulpinus*. Bird Study 47: 332-343.

Steppebuizerds ruien een deel van slag- en staartpennen in het broedgebied, onderbreken de rui en gaan in Afrika verder. Vangsten in Zuid-Afrika lieten wisselvallige ruipatronen zien. Meest voorkomend: vernieuwing van 2 grote handpennen, 3 armpennen en 5 staartpennen. Welke pennen het zijn, lijkt niets uit te maken, alleen staartpennen gaan om en om. Zelfs in combinatie met rui in het broedgebied worden niet alle slag- en staartpennen in één jaar geruid. Vooral de middelste armpennen en de centrale staartpennen blijven vaak een jaar over en worden pas tijdens de derde ruicyclus vernieuwd (email: hmans@africamuseum.be).

Höller T. & Wegner P. 2000. Der Wanderfalke ist in Gefahr - Zweite ungewünschte und erfolgreiche Hybridfalken-Brut in Deutschland! Jahresbericht der Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz Nordrhein-Westfalen 2000: 7-8.

Nest waarin één van de jongen blauwe poten had; ook de maten pasten niet in de spreiding zoals bekend bij Slechtvalk. Het mannetje van dit paar bleek een hybride te zijn (beschrijving). DNA-

onderzoek maakte aannemelijk dat het om een kruising Slechtvalk x Giervalk ging. Dit is het tweede geval in Duitsland.

Jacquat M.S. & Michel J. 2000. Bromadoline et Campagnols terrestres *Arvicola terrestris*: une nouvelle campagne désastreuse en Franche-Comté. Nos Oiseaux 47: 81-85.

Tijdens een bestrijdingscampagne met bromadiolin tegen woelratten in een 44.000 ha groot gebied in Frankrijk werd een massaslachting onder roofvogels en -dieren aangericht: 53 Rode Wouwen, 427 Buizerds, 232 vossen, 23 wilde zwijnen, 2 Oehoes en 11 Dassen. Voor een kleiner gebied van 208 ha wordt chronologisch verteld wat precies de gevolgen waren van deze campagne. Het werkelijke aantal slachtoffers moet veel hoger hebben gelegen. Zoals gebruikelijk ontkenen de verantwoordelijken de gevolgen, ondanks overweldigende bewijzen van het tegendeel (MSJ, Musée d'histoire naturelle, Av. Léopold-Robert 63, CH-2300 La Chaux-de-Fonds).

de Jonge M. 2000. Buiten beeld. Natuur in Nederland. Atlas, Amsterdam/Antwerpen. 120 pp. ISBN 90 450 0531x. Prijs f59.90.

In een liggende rechthoek en met slap kaft is een serie van Martijns foto's als boek bijeengebracht, voorzien van zijn eigen teksten. Voor lezers van De Takkeling is Martijn geen onbekende. Geregeld verschijnen zijn platen in ons tijdschrift, en van zijn queeste ten aanzien van Zeearenden zal inmiddels ook wel iedereen op de hoogte zijn. Nu gaat dit boek niet alleen over vogels, zoals uit de ondertiteling valt op te maken. Ook vleermuizen, ringslangen, tuimelaars, rottende hooglanderlijken, padden en vooral veel mensen komen aan bod. Onder die mensen onderzoekers, natuurliefhebbers, beheerders, soortenjagers, rabiate tellers, dode burens, junkies enzovoort. In Nederland is die invloed van mensen niet meer weg te denken. Door de gekleurde bril van Martijn passeert dit volkje de revue. En het moet gezegd, er valt veel te lachen om al dat gepriegel en geneuzel van beheerders en natuurminnend volk. Gelukkig dat er dan nog altijd de vogels, zoogdieren en slangen zijn. Wie eenmaal een Raaf voor de lol op zijn kop aan een tak heeft zien bungelen (mèt foto!), begrijpt het plezier dat vogelaars aan zulke momenten beleven. En waarom buiten zijn nooit verveeld. Martijn doet zelfs een poging het vogelende deel van Nederland te rubriceren, en komt daarbij op stijve klanten (de soortenjagers), tellers van SOVON, en leden van de roofvogelwerkgroep. Die laatste categorie heeft een lossere stijl, aldus Martijn, omdat ze op hun roofvogeldag het roofvogellied zingen. Zo zie je maar, we schrijven historie. De foto met 3D-bebrild publiek zal menigeen bekend voorkomen. Al met al een divers boek, met fraaie foto's (zwart-wit, erg zwart afgedrukt, naar ik begriip met opzet) en aansprekende begeleidende teksten.

Miller M.J.R., Wayland M.E., Dzus E.H. & Bortolotti G.R. 2000. Availability and ingestion of lead shotshell pellets by migrant Bald Eagles in Saskatchewan. J. Raptor Res. 34: 167-174.

Watervogels vormden de bulk (>70%) in het dieet van Amerikaanse Witkoparenden in de Canadese prairies. Onder 123 karkassen van doodgevonden watervogels had 47% 1-7 hagelkorrels in het lichaam. Onder 118 gevonden hagelpatronen bleek het in 87% van de gevallen om loodhagel te gaan, de rest om staalhagel. Minder dan 2% van 509 braakballen van Zeearenden bevatte loodhagel. Zesenzestig gevangen arenden werden bekeken met behulp van fluorescopie; hieruit kwam naar voren dat zes vogels (9%) loodhagel in zich droegen. Deze verontreiniging met lood zal minder worden nu in 1999 loodhagel werd verboden voor de jacht op eenden en ganzen in Canada. (MJRM, Iolaire Ecological Consulting, 210-112th St., Saskatoon, SK S7N 1V2 Canada).

Mueller H.C., Mueller N.S., Berger D.D., Allez G., Robichaud W.G. & Kaspar J.L. 2000. Age and sex differences in the size of prey of the Sharp-shinned Hawk. J. Field Ornithol. 71: 399-408.

Tijdens de trek werden deze sperwertjes gevangen met lokvogels (huismus, spreeuw en lachduif). Adulte vogels en mannetjes reageerden vaker op mussen dan jonge vogels en vrouwtjes. Adulte vrouwtjes initieerden vaker een aanval op spreeuw en duif dan adulte mannetjes, maar tussen oude en jonge vogels werd dit verschil niet gevonden. Jonge mannetjes en vrouwtjes met een lange vleugel (en dus groter) vielen de spreeuwen vaker aan dan jonge vogels met een kortere vleugel,

maar er werden geen sekse- of leeftijdsgebonden verschillen gevonden in de grootte van de gepakte prooi. Dit suggereert dat seksuele dimorfie niet het resultaat is van selectie door verschillen in prooigrootte. Jongen vielen duiven en spreeuwen even vaak aan, en er was nauwelijks verschil in grijpkans. Volgens de auteurs zou dat betekenen dat onervarenheid van jonge sperswers onvoldoende verklaart waarom zoveel aanvallen niet in het grijpen van een prooi resulteren.

Olsen C.V. & Arsenault D.P. 2000. Differential winter distribution of Rough-legged Hawks (*Buteo lagopus*) by sex in western North America. *J. Raptor Res.* 34: 157-166.

Adulte vrouwtjes Ruigpootbuizerds overwinterden gemiddeld noordelijker dan adulte mannetjes. Tevens was er een omgekeerde correlatie tussen temperatuur en aandeel adulte vrouwtjes; in mindere mate gold dat ook voor sneeuwval. Onder eerstejaars Ruigpoten werd zo'n verschil niet gevonden (overigens onbekend of juveniele vrouwtjes dominant zijn over adulte mannetjes). Adulte vrouwtjes domineren alle leeftijdsklassen en mannetjes. De reden dat adulte vrouwtjes noordelijker overwinteren, is waarschijnlijk thermoregulatie. Door hun grotere lichaamsomvang en hun vermogen grotere reserves op te bouwen, kunnen vrouwtjes het beter onder extreme omstandigheden uithouden. (CVA, Montana Cooperative Wildlife Res. Unit., Univ. Montana, Missoula, MT 59812 USA).

Orden C. van 2000. De glans van het echte: Impressies uit Centraal Azië en Siberië 1970-2000. Uitgeverij Maitreya, Emst. 416 pp. ISBN 90-71886-07-7. Prijs f69.50.

In deze Takkeling staat een verhaal over gieren in Tibet, geschreven door Chris van Orden. Hij reisde de afgelopen 30 jaren door Centraal-Azië, West-China en Siberië (zie ook De Takkeling 8: 136-139, over een Siberische trip), en doet daar in dit boek verslag van. Het boek is ruim voorzien van schitterende kleurenfoto's van mensen en landschappen, en beide vormen de focus van het boek. Absoluut geen doorsnee reisgids, integendeel. Dit is de manier om iets te zien en te leren van vreemde streken en vreemde zeden. Wie is geïnteresseerd in -grotendeels al verloren gegane- culturen en gebruiken, komt hier goed aan zijn trekken. In deze streken worden eeuwenoude tradities gehandhaafd zonder toeristische bijbedoelingen maar omdat dat zo de gewoonte is. Ook veel wrange verhalen, samenvallend met politieke terreur, afbraak van landschap en vernietiging van tradities. De streken die aan bod komen: Iran, Azerbaidjan, Turkmenistan, Afghanistan, Pakistan, India, China, Kazachstan, Mongolië, Tibet en Rusland. Inderdaad, niet bepaald gebieden waar de geschiedenis zijn bewoners en het landschap liefdevol heeft behandeld. Een aanrader, dit boek dat zijdelings met vogels te maken heeft en een zoektocht is naar de cultuur van mensen onder extreme omstandigheden.

Parr S.J., Sklyarenko S., Brokhorich S., Brookhouse J., Collin P.N. & Heredia B. 2000. A baseline survey of Lesser Kestrel *Falco naumanni* in south-east Kazakhstan, April-May 1997. *Sandgrouse* 22: 36-42.

De populatie in ZO-Kazakhstan wordt op grond van random sampling van 40 10-km blokken geschat op 500-1000 paren. De meeste kolonies zaten op kliffen, maar sommige ook in zandwanden langs rivieren. Kolonies waren geassocieerd met de aanwezigheid van rotsachtig terrein met kliffen, grassteppen en maximale terreinhoogte van 1000-2000 m. De populatie staat niet onder druk, onder meer omdat de landbouw in het gebied op zijn gat ligt en er dus veel braakland is in marginale landbouwstreken. Dit contrasteert sterk met de ernstig bedreigde populaties in Centraal-Turkije en Spanje, die gelegen zijn in vlakke landbouwgebieden met een intensieve benutting door mensen. (SP, Royal Society for the Protection of Birds, The Lodge, Sandy, Bedfordshire, SG19 2DL, UK).

Philips J.R. 2000. A review and checklist of the parasitic mites (Acarina) of the Falconiformes and Strigiformes. *J. Raptor Res.* 34: 210-231.

Literatuuroverzicht (met inachtneming van recente taxonomische wijzigingen) van mijten gevonden op roofvogels en uilen (op veren, schachten, huid, onderhuids en in de luchtwegen) (Math/Science Division, Babson College, Babson park, MA 02457-0310 USA).

Ristow D., Witte L. & Wink M. 2000. A characterisation of the homozygous dark morph of Eleonora's Falcon. Sandgrouse 22: 118-121.

Ongeveer 2% van de wildlevende populatie van Eleonora's Valken betreft de homozygote donkere vorm. Onder de grote jongen van deze vorm hebben de mannetjes een nauwelijks te onderscheiden baardstreep; bij de vrouwtjes ontbreekt die. Adulte vogels van de homozygote donkere vorm zijn alleen door de grotere hoeveelheid zwart aan de snavel (van tip tot washuid, met foto) te onderscheiden van de heterozygote donkere vorm. (DR, Pappelstr. 35, D-85579 Neubiberg).

Rozemeijer G.T. 2000. Roofvogel broedonderzoek in Noord- en Zuid-Beveland 2000. Rapport Roofvogelwerkgroep de Bevelanden, Goes.

Een rapport dat opent met een close nestfoto met jonge Boomvalken kan natuurlijk niet stuk. Op Noord- en Zuid-Beveland is een groep roofvogelaars actief geworden die sinds enkele jaren beide eilanden met groot enthousiasme uitkamt. Het rapport ademt grote betrokkenheid, nog versterkt door kleuren- en zwartwit-prints van landschappen en roofvogels. Per soort worden de broedresultaten besproken. De interesse voor Boomvalken resulteerde in nogal wat nestvondsten (9) en territoria (6). Voor het eerst werden ook jongen geringd (8 jongen uit 4 nesten). De soort broedt hier op afgelegen stille dijkjes met rijen populieren aan weerszijden; voor het eerst werd ook een nest in een hoogspanningsmast gevonden (mooie kleurenfoto's van plukkend jong!). Het zijn wel latertjes: gemiddelde start van de eileg 3x 17 juni en 1x 26 juni. Een uitmuntend rapport, dat door de medewerkers zeker op prijs zal worden gesteld en tot nog groter enthousiasme zal leiden.

Schlosser W. 2000. Sturmschäden an Brutplätzen des Habichts *Accipiter gentilis*: Auswirkungen des Orkans "Lothar". Orn. Beob. 97: 335-350.

Op 26 december 1999 raasde de orkaan Lothar over een deel van Europa. Hierbij werden in een studiegebied in Zwitserland 49 nestbomen in 39 van de 130 bekende territoria vernield. In het daaropvolgende voorjaar bouwden 29 van de 89 broedparen een nieuw nest; in eerdere jaren bouwde slechts 20-25% van de paren een nieuw nest. Ondanks grootscheepse boswerkzaamheden in voorjaar en zomer, kan geen enkel geval van verstoring worden genoteerd (4 van 28 broedparen mislukt). Een exceptioneel geval betrof een havikpaar met 6 nesten waarvan er slechts eentje, en dan nog vrijwel als solitaire boom, overbleef. Ondanks zagen en afvoeren van hout, tot op 6 m van het nest, bracht het paar hier toch 2 jongen groot. (Felsenrainstr. 69, CH-8052 Zürich).

Tewes E., Sánchez J.J., Heredia B. & Bijleveld van Lexmond M. 1998. International Symposium on the Black Vulture in Southern Eastern Europe and Adjacent Regions. Black Vulture Conservation Foundation, Lloseta/Frankfurt Zoological Society, Frankfurt. ISBN 84-87818-14-5. 112 pp. Email: bvfc@jet.es

Deze zeer bedreigde gierensoort heeft het met name in de Balkan en het zuidelijk deel van de voormalige Sovjet-Unie moeilijk. Dit overzicht geeft de huidige status in de Oost-Europese landen, alsmede West-Turkije (geschat 17-32 paren), voormalige USSR (erg globaal, en vermoedelijk extreem natte-vinger-werk), Massif-Central in Frankrijk (uitzetproject) en Spanje. Een must voor iedere gieren-freak.

Tewes E., Sánchez J.J. & Bijleveld van Lexmond M. 1998. Black Vulture Conservation in Europe: Progress Report 1993-95. Te betrekken bij: Black Vulture Conservation Foundation, Josep Coll, 55-A 07360 Lloseta, Mallorca, Spanje (Email: bvfc@jet.es). Prijs: Pts 1000.

Veel aandacht voor broedresultaten in gevangenschap (verbazingwekkend grote aantallen aanwezig in dierentuinen; waar komt dat allemaal weg?), inclusief informatie over geslachtsbepaling, voorstellen tot verbetering van broedomstandigheden (in gevangenschap), het beschermingsproject op Mallorca, overzicht van de uitgezette beesten in Frankrijk (mooi schema's van gebleekte velden in vleugels) en hun wedervaren, activiteiten rond Monniksgieren in de Balkan (veel aandacht voor Dadia-bos in Griekenland, het laatste echte bolwerk in die regio), en overzichten van de populatie in Spanje (doet het goed, overigens net als Vale Gieren die de pan uitswingen) en Portugal (slecht bekend, beperkt tot grensgebied met Spanje). Interessant is hoofdstuk over manieren van uitzetten

van gekweekte vogels in gevangenschap, inclusief individuele markeringen (wing tags, gebleekte velden in vleugels, vensters knippen, kleurringen). Deel van gevangenschapsvogels is met de hand opgevoed; deze laten zich nauwelijks meer in het wild terugbrengen (analogie met Californische Condor). Zeker is dat deze soort toegewijde beschermers om zich heen heeft. Dat heeft ie nodig, want in Oost-Europa (en verder oostelijk) is zijn positie bedreigd door vergif, afschot en versterking.

Tornberg R. & Colpaert A. 2001. Survival, ranging, habitat choice and diet of the Northern Goshawk *Accipiter gentilis* during the winter in Northern Finland. *Ibis* 143: 41-50.

Wat doe je als Havik wanneer er de hele winter gemiddeld 35 cm sneeuw ligt, de meeste prooivogels zijn weggetrokken en de gemiddelde temperatuur beneden nul ligt tussen begin november en 10 april (laagst in januari, gemiddeld -7.6°C)? En dat in een landschap dat toenemend door mensen wordt gefragmenteerd via nieuwe bosbouwmethoden? Deze studie in Noord-Finland maakte gebruik van gezenderde vogels, zodat habitatgebruik, prooikeus en overleving konden worden vastgesteld. Het bleek dat de fragmentatie van de bossen nadelig was voor sneeuwhoenders en eekhoorns (hoofdprooi in winter van mannetjes), maar gunstig voor hazen (dito voor vrouwtjes). De grootte van het jachtgebied van mannetjes Haviken was dan ook beduidend groter dan van vrouwtjes; hun overleving lijkt recentelijk te zijn gedaald. Beide seksen prefereerden loofbos en het oudere naaldbos en vermeden open terrein en divers gestructureerd terrein. Mogelijk dat de habitatfragmentatie nadelig uitpakt voor mannetjes, maar neutraal of zelfs gunstig is voor vrouwtjes. (Email: risto.tornberg@oulu.fi)

Uhlig R. & Uhlig S. 2000. Beobachtungen zum Balzflug des Schmutzgeiers *Neophron percnopterus*. *Limicola* 14: 184-189.

Beschrijving van zigzagvlucht (op-en-neer, met gesloten vleugels in opgaande deel) in april in Oman, dus bij benadering niet in de buurt van de broedplaatsen. De foto laat overigens niet echt een adulte vogel zien, maar eentje in zijn -vermoedelijk- vierde of vijfde jaar (nog wat bruine ondervleugeldekveren zichtbaar) (Charles-H.-King-Straße 12, D-14163 Berlin).

Vande Walle A. 2000. De Grauwe Kiekendief: beschermingsstrategie in Frankrijk. *Mens en Vogel* 2000(3): 172-178.

Overzicht van beschermingswerk in Lotharingen in 1987-99, aantal beschermde nesten (door de Belgen 503 nesten, ofwel 25% van alle gevonden nesten), jongenproductie (1117, ofwel 27% van alle jongen), nestplaatskeus en belang van dit type werk.

Vittery A. 2000. Comments on the buzzards of the Central Plateau, Turkey. *Sandgrouse* 22: 135-136.

Suggereert dat de buizerds van de Centrale Hoogvlakte geen Arendbuisers zijn, maar een ondersoort van de Buiserd (mogelijk *menetriesi*). Beweert tevens dat Arendbuiserd 's winters ontbreken. (164 West Clyne, Brora, Sutherland KW9 6NH, UK)

Voskamp P. 2000. Populatiebiologie en landschapsgebruik van de Wespendif *Pernis apivorus* in Salland. *Limosa* 73: 67-76.

In 1994-98 werden op 145 km² Salland jaarlijks 16 territoria van Wespendifen vastgesteld. De spreiding van paren was tamelijk gelijkmatig, zij het met opmerkelijke cluster van 3 paren op <1 km van elkaar. De meeste paren gebruikten zelfgebouwde nesten, veelal in fijn- en douglasspar. Twee intensief bestudeerde paren hadden minimale activiteitsgebieden van 1550-1700 ha (mannetjes) en 2500-2600 ha (vrouwtjes). De mediane foerageervlucht in de nestjongenfase bedroeg 1900 m voor mannetjes en 3200 m voor vrouwtjes (gebaseerd op boomtopwaarnemingen). Gemiddeld werden in 24% van de territoria jongen grootgebracht (variatie 6-38% per jaar), ofwel 1.71 jong per succesvol paar en 0.41 per paar. (p/a Oude Binneweg 28, 7391 JE Twello).

Wegner P. 2000. Die Biozidbelastung von Eieren des Wanderfalken (*Falco peregrinus*) aus Nordrhein-Westfalen und dem nördlichen Rheinland-Pfalz im Vergleich zu anderen Bundesländern. *Charadrius* 36: 113-125.

Over 1992-99 werden 33 niet-uitgekomen eieren van Slechtvalken uit Nordrhein-Westfalen onderzocht op 10 soorten gechloroerde koolwaterstoffen. Concentraties DDE waren zeer laag, zo ook van HCB, lindaan en heptachloor-epoxide. Van PCB 138, 153 en 180 werden echter zeer hoge concentraties aangetroffen, vooral rond Koblenz, Köln-Düsseldorf en het centrale Ruhrgebied. Ter vergelijking waren uit dezelfde periode eieren uit de omgeving van Berlijn en uit Brandenburg voorhanden. De eieren waren hier duidelijk zwaarder met DDE belast (komt omdat het verbod op DDT in het voormalige Oost-Duitsland uit 1984 stamt; in West-Duitsland al in 1972 verboden), zo ook met de verschillende soorten PCB's (tot drie maal hogere concentraties dan in West-Duitsland) (Geibelstraße 3, 51373 Leverkusen).

Werkgroep Stootvogels Uden e.o. 2000. Jaarverslag 2000. Eigen uitgave, Uden.

Eén van de vele groepen die aan het eind van het jaar een eigen overzicht van de resultaten in het werkgebied publiceren. In 2000: 55 paren van 4 soorten, met 136 jongen. In tabellen worden de resultaten nader gepreciseerd, in bijlagen volgen aanwijzingen voor het veldwerk.

Williams C.K., Applegate R.D., Lutz R.S. & Rusch D.H. 2000. A comparison of raptor densities and habitat use in Kansas cropland and rangeland ecosystems. J. Raptor Res. 34: 203-209.

Roodstaartbuizerds, Blauwe Kiekendieven en Amerikaanse Torenvalken hadden alle drie in beide ecosystemen een voorkeur voor braakland. (CKW, Dep. Wildlife Ecol., Univ. Wisconsin, Russell Labs, 1630 Linden Drive, Madison, WI 53706-1598 USA).

Zoon P.E.F. 2000. Onderzoek naar de doodsoorzaken van wilde fauna ten behoeve van het opsporen van wetsovertredingen. Verslag over 1998. ID-Lelystad Rapport no. H99-2511.

Roofvogels werden met parathion (38 Buizerds, 4 Haviken, 2 Sperwers, 1 Bruine Kiek, 1 Torenvalk), aldicarb (17 Buizerds, 3 Bruine Kieken, 2 Haviken), carbofuran (14 Buizerds, 1 Havik), thiofanox (1 Bruine Kiek) en bestrijdingsmiddelgranulaten (6 Buizerds, 2 Haviken, 2 Bruine Kieken) vergiftigd. Van 94 slachtoffers werden er 64 als opzettelijk vergiftigd aangemerkt (aas), 2x was sprake van doorvergiftiging; in andere gevallen bleef toedracht onbekend. Ondanks het sinds 1993 geldende verbod wordt loodhagel nog steeds voor de jacht gebruikt (4 van de 6 monsters).

Foto. Donker vrouwtje Wespendif (3kj) als opgelapte asiëlvogel losgelaten in Berkenheuvel, West-Drenthe, 7 augustus 2000 (Rob Bijlsma). *Dark 3rd cy female Honey Buzzard, rehabilitated and released, Berkenheuvel, 7 August 2000.*

Overzicht van WRN-steunpunten en contactpersonen

Friesland

Herman Dijkman, Schuur 35, 9205 BE Drachten. Tel. 0512-523369, Email: h.dijkman@wolmail.nl
ZO-Friesland: Thijs van Galen, Hobbemastraat 28, 8471 VW Wolvega (0561-614522).
Kiekendieven: Romke Kleefstra, Sinnebuorren 34, 8491 EH Akkrum (0566-652881), Email: craneland@wxs.nl

Groningen

Leon Luijten, Barlagerveldweg 5, 9541 XR Vlagtwedde (0599-312081)
Kiekendieven: Ben Koks, Hylkemaheerd 22, 9736 JB Groningen (050-5412646)

Drenthe

Hans Dekker, Mortonhof 42, 7908 AP Hogeveen (0592-365555), Email: h.dekker@drenthe.nl

Overijssel

Jan van Dijk, Mgr. Nolenslaan 19, 8014 AS Zwolle (038-4657050), Email: jwhvdijk@wxs.nl
Nico Driessen, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle (038-4217166), Email: driessen@natuurmilieu.nl
Twente: Roeleke Steentjes, Marijkestraat 35, 7491 XH Delden (074-3763763).

Gelderland

Rob Vogel, Noorderstraat 63, 6953 CD Dieren (0313-427524, 024-6848153), Email: Rob.Vogel@SOVON.nl
Harry van Diepen, Troelstrastraat 2, 8161 DS Epe (0578-615114, 055-5492510), Email: vandiepen@introweb.nl
Bert Verboog, Molenbelt 67, 7241 JK Lochem (0573-256654/299299), Email: BertVerboog@wxs.nl

Flevopolders

Frank de Roder, Zwartemeerweg 20A, 8307 RP Ens (0527-253040), Email: F.Roder@SBB.Agro.nl
Ton Eggenhuizen, Louis Davidsstraat 13, 1311 KX Almere. Email: ton.eggenhuizen@vogelbescherming.nl (036-5368474)
Rob van Swieten, Reeënspoor 73, 3892 VC Zeewolde (036-5224898), Email: r.swietenfl@zonnet.nl

Noord-Brabant

Henk den Brok, Leharstraat 20, 5384 CS Heesch (0412-453642)
Vogelasiel Someren, oostelijk Noord-Brabant (0493-493564)
Vogelasiel Zundert, westelijk Noord-Brabant (076-5974165)

Zeeland

Inventarisaties: Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippine (0115-491846)
Vervolg: Ralf Joesse, Postbus 334, 4460 AS Goes (0113-230075 of 0118-463065)

Limburg

Piet Beckers, Overkwartier 14, 6065 CM Montfort (0475-541629)
Werkgroep Roofvogelbescherming Limburg, Jo Erkens, Aldenhofstraat 79, 6191 GS Neerbeek (046-4372839)
(Noord-Limburg) Jos Custers, Venloseweg 61, 5993 PH Maasbree (077-4653574)

Utrecht en Het Gooi

Hanneke Sevink, Einder 31, 3742 ZG Baarn (035-5421019), Email: hannekesevink@freeler.nl
(Zuidoost-Utrecht): Theo Willemsen, Dorpstraat 128, 3927 BG Renswoude (0318-573030)

Zuid-Holland

Ton Elzerman, Benedenrijweg 325, 2983 GE Ridderkerk (0180-417154), Email: elzerman@worldonline.nl
(Krimperwaard, Alblasterwaard, Vijfherenlanden) Rudie Terlouw, Boezemsingel 58, 2831 XS Gouderak.
(0182-374346 of 0182-374976)

Noord-Holland

Dook Vlugt, Nassaulaan 8, 1862 EJ Bergen (072-5897778)

Algemeen contact politie (roofvogelvervolg): Henri Madern (0182-389500, 06-55823185)
Coördinatie formulieren dode roofvogels (alleen gevallen van vervolging): Rob van Swieten, Reeënspoor 73, 3892 VC Zeewolde (036-5224898), Email: r.swietenfl@zonnet.nl
Uitleen roofvogelentoonstelling: Willie Spieker, Korenbloemstraat 13, 7135 JS Harreveld (0544-374899)

Inhoud De Takkeling 9(1), 2001

- 3 Maria Quist: Intro
5 Peer Busink: There's no business like show business: roofvogels als volksvermaak
12 Rob G. Bijlsma: Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2000
53 Rob G. Bijlsma, Hans van Kuik, Jan Schipperijn en Pedro Zoun: Vervolg van roofvogels in Nederland in 2000
61 Chris van Orden en Natalia Paklina: Over de afname van gieren, vooral de Himalayagier *Gyps himalayensis*, in Tibet en China
68 Martijn de Jonge: Internationale zeearendconferentie in Zweden
70 Theo van Lent: Havik *Accipiter gentilis* knalt door ruit
71 Pieter Wouters: Vervolgleges bij een Sperwer *Accipiter nisus*
73 Tom Jager: Buizerd *Buteo buteo* met oogafwijking
74 Wim Meijer: Torenvalken *Falco tinnunculus* met de hand grootgebracht
76 Mienieke en Bert Kamp: Broedgeval van een Boomvalk *Falco subbuteo* boven een tenniscomplex
78 Gijs van den Ende: Overwinterende Slechtvalken *Falco peregrinus* in Zierikzee
83 Albert Fopma: Roofvogel- en uilenopvang in Nederland
87 Tim Dop: Vakantie in de Provence in 2000
88 Oproepen en mededelingen
90 Rob G. Bijlsma: Recente roofvogelliteratuur

Contents De Takkeling 9(1), 2001

- 3 Maria Quist: Introduction
5 Peer Busink: There's no business like show business: raptors as entertainment
12 Rob G. Bijlsma: Trends and breeding success of raptors in The Netherlands in 2000
53 Rob G. Bijlsma, Hans van Kuik, Jan Schipperijn & Pedro Zoun: Raptor persecution in The Netherlands in 2000
61 Chris van Orden & Natalia Paklina: On the decline of vultures, especially Himalayan Griffons *Gyps himalayensis*, in Tibet and China
68 Martijn de Jonge: International White-tailed Eagle Conference in Sweden
70 Theo van Lent: Goshawk *Accipiter gentilis* crashes through window-pane
71 Pieter Wouters: Repeat-laying of Sparrowhawk *Accipiter nisus*
73 Tom Jager: Common Buzzard *Buteo buteo* with defect in pupil
74 Wim Meijer: Kestrels *Falco tinnunculus* raised by hand
76 Mienieke & Bert Kamp: Hobby *Falco subbuteo* breeding in Amsterdam
78 Gijs van den Ende: Wintering Peregrine Falcons *Falco peregrinus* at Zierikzee
83 Albert Fopma: Rehabilitation of raptors and owls in The Netherlands
87 Tim Dop: On holiday in the Provence in 2000
88 News and comments
90 Rob G. Bijlsma: Recent literature on raptors